

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΜΣ ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΘΕΜΑ: «ΠΕΡΙΟΔΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ
ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ»

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ ΜΙΧΑΗΛ

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΩΡΑΙΤΗ

ΒΟΛΟΣ, ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2024

Υπεύθυνη Δήλωση πρωτοτυπίας διπλωματικής εργασίας

Βεβαιώνω ότι είμαι συγγραφέας αυτής της διπλωματικής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στη διπλωματική εργασία. Επίσης έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες. Επίσης βεβαιώνω ότι αυτή η πτυχιακή εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για τις απαιτήσεις του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών στην Εφαρμοσμένη Οικονομική του Τμήματος Οικονομικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. Βόλος, Ιούνιος 2024.

Περιεχόμενα	
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ABSTRACT	6
Εισαγωγή.....	7
Κεφάλαιο 1. Οικονομικές διακυμάνσεις.....	9
1.1. Αίτια οικονομικών διακυμάνσεων	12
1.2. Χαρακτηριστικά-Τύποι οικονομικών κρίσεων	14
1.2.1. Συναλλαγματικές Κρίσεις (Currency Crises).....	14
1.2.2. Κρίσεις Πληθωρισμού (Inflation Crises)	16
1.2.3. Τραπεζικές Κρίσεις (Banking Crises)	16
1.2.4. Κρίσεις Εξωτερικού Χρέους (External Debt Crises)	17
1.2.5. Κρίσεις Εσωτερικού Χρέους (Domestic Debt Crises).....	18
1.3. Συστηματική κυκλικότητα	18
1.4. Στάδια-φάσεις οικονομικού κύκλου.....	21
Κεφάλαιο 2. Πτώχευσεις του Ελληνικού Κράτους.....	25
2.1. 1821-1845 (Πτώχευσεις 1827, 1843).....	25
2.1.1. Αιτίες, συνέπειες	25
2.2. 1873-1896 (Πτώχευση 1893)	33
2.2.1. Αιτίες, αποτελέσματα.....	33
2.3. 1920-1945 (1929-Πτώχευση 1932).....	36
2.3.1. Αιτίες, συνέπειες	36
2.4. 1970-1980 (χωρίς πτώχευση-«βουβή ύφεση»)	40
2.5. Από το 2007 έως σήμερα (κρίση χρέους Ελλάδας-Ευρωζώνης)	41
Κεφάλαιο 3. Συγκριτική ανάλυση περιοδικών κρίσεων στην Ελλάδα	48
3.1. Σύνοψη ελληνικών περιοδικών κρίσεων.....	59
3.2. Κοινά χαρακτηριστικά των κρίσεων	63

3.3. Διαφορές μεταξύ των κρίσεων	64
Κεφάλαιο 4. Συμπεράσματα	66
Βιβλιογραφία.....	69

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι κρίσεις του ελληνικού χρέους που εκτείνονται εδώ και δύο αιώνες χρησιμεύουν ως προειδοποίηση για τους κινδύνους της αποκλειστικής εξάρτησης από ξένη χρηματοδότηση. Τέσσερις φορές από την απόκτηση της ανεξαρτησίας το 1829, η ελληνική κυβέρνηση έχει μείνει πίσω από τους εξωτερικούς της πιστωτές. Πρώτα από όλα, οι κύκλοι εξωτερικών κρίσεων και εξάρτησης είναι ένα επαναλαμβανόμενο θέμα στη σύγχρονη ελληνική ιστορία - με επαναλαμβανόμενα σχέδια: πριν από την αθέτηση, υπήρξε μια περίοδος σημαντικής εξαγοράς από μακρινούς εργοδότες ιδιωτικών δανείων. Παρόλα αυτά καταγράφονται και διαφορές μεταξύ των οικονομικών διακυμάνσεων σε διαφορετικές χρονικές περιόδους.

Λέξεις- Κλειδιά: Ελλάδα, οικονομικές διακυμάνσεις, χρεοκοπία, δανεισμός

ABSTRACT

Greek debt crises spanning in two centuries serve as a warning about the dangers of sole reliance on foreign financing. Four times since gaining independence in 1829, the Greek government has defaulted on its external creditors. First, cycles of external crises and dependency are a recurring theme in modern Greek history - with recurring patterns: prior to the default, there was a period of significant buyout by distant employers of private loans. Nevertheless, there are also differences between economic fluctuations in different time periods.

Keywords: Greece, economic fluctuations, bankruptcy, borrowing

Εισαγωγή

Μια οικονομική κρίση αποτελεί μια κατάρρευση των καθιερωμένων κοινωνικών σχέσεων, που εκδηλώνεται με αντικειμενικούς οικονομικούς δείκτες απασχόλησης, ανάπτυξης και πληθωρισμού. Υπάρχει πολλή θεωρητική έρευνα σχετικά με τη φύση των οικονομικών κρίσεων που σχετίζεται με τη σύγχρονη οικονομική ανάπτυξη. Η ενότητα αμιγώς τεχνικών, επιχειρηματικών, οικονομικών, αλλά και πολιτικών και κοινωνικών παραγόντων που φέρνει η οικονομική κρίση, ήταν ίσως ένα από τα δυσκολότερα μαθήματα που ξαναμαθαίνουν οι σύγχρονοι οικονομολόγοι, στον απόηχο της τελευταίας οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κατάρρευσης που προσπαθούν να αντιμετωπίσουν διψήφιο αριθμό ποσοστών ανεργίας και μείωση των παραγωγικών ικανοτήτων. Αν η ιστορία είναι οποιοσδήποτε οδηγός, ο κόσμος βρίσκεται τώρα έτοιμος για έναν ποιοτικά νέο μετασχηματισμό στις επιχειρήσεις, στις μεθόδους παραγωγής, στις χρηματοοικονομικές ροές και στην κοινωνική ευαισθητοποίηση.

Ένας από τους πρώτους σχολιαστές με έναν πιο συστημικό και ιστορικό τρόπο, ο Καρλ Μαρξ (1867), πρότεινε ότι οι οικονομικές κρίσεις ήταν κυκλικές και εντεινόνταν στην προηγμένη καπιταλιστική κοινωνία. Ενώ οι πρώιμες (δηλαδή, οι προκαπιταλιστικές) κοινωνίες είχαν βιώσει σημαντική αναστάτωση στις οικονομίες τους, οφείλονταν κυρίως σε προβλήματα υποπαραγωγής. Ο Καρλ Μαρξ υποστήριξε ότι ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής είναι εγγενώς η πηγή των οικονομικών κυκλικών κρίσεων. Επίσης υποστήριξε ότι η τάση για υπερσυσσώρευση κεφαλαίου, που οδηγεί τους καπιταλιστές να επενδύουν συνεχώς σε νέες παραγωγικές δυνάμεις σε μια προσπάθεια να ενισχύσουν τα κέρδη τους, είναι αυτό που ορίζει τον καπιταλισμό. Αλλά αυτή η συνεχιζόμενη αύξηση της παραγωγής δεν συνοδεύεται πάντα από αύξηση της ζήτησης, η οποία οδηγεί σε υπεραφθονία του εμπορεύματος. Αυτό οδηγεί σε κρίσεις υπερπαραγωγής, όπου η αγορά αδυνατεί να διαχειριστεί την ποσότητα των παραγόμενων προϊόντων, μειώνοντας τις τιμές και την κερδοφορία για τις επιχειρήσεις. Κατά συνέπεια, οι εταιρείες αρχίζουν να απολύουν υπαλλήλους και να μειώνουν την παραγωγή, γεγονός που οδηγεί σε οικονομική ύφεση. Η οικονομία προσπαθεί να ανακάμψει εξαφανίζοντας το πλεονάζον κεφάλαιο και μειώνοντας τις αμοιβές των εργαζομένων, αλλά αυτές οι κρίσεις συνεχίζουν να συμβαίνουν σε κύκλους που στη συνέχεια ξεκινούν από την αρχή. Συνοπτικά, για τον Μαρξ, οι οικονομικές κυκλικές κρίσεις είναι το αποτέλεσμα των αντιφάσεων του καπιταλιστικού συστήματος, που

ενσωματώνουν την υπερπαραγωγή, την άνιση κατανομή του πλούτου και την εκμετάλλευση της εργασίας.

Αν και έχουν πολλές διαφορετικές μορφές, οι οικονομικές κρίσεις μοιράζονται ορισμένα κοινά. Ένα ή περισσότερα από τα ακόλουθα φαινόμενα συνδέονται συχνά με μια οικονομική κρίση: σημαντικές αλλαγές στον όγκο των χορηγούμενων πιστώσεων και στις τιμές των περιουσιακών στοιχείων, σοβαρές διακοπές στην παροχή εξωτερικής χρηματοδότησης σε διάφορους οικονομικούς παράγοντες και στη χρηματοπιστωτική διαμεσολάβηση. Τα παραπάνω αποτελούν σημαντικά ζητήματα με τους ισολογισμούς μεγάλων εταιρειών, νοικοκυριών, ενδιάμεσων χρηματοπιστωτικών οργανισμών και κρατών και την ανάγκη για σημαντική κρατική βοήθεια (π.χ. με τη μορφή ανακεφαλαιοποίησης και στήριξης ρευστότητας). Δεδομένου ότι οι οικονομικές κρίσεις είναι συχνά πολυδιάστατα φαινόμενα, μπορεί να είναι δύσκολο να συνοψιστούν χρησιμοποιώντας ένα μόνο δείκτη.

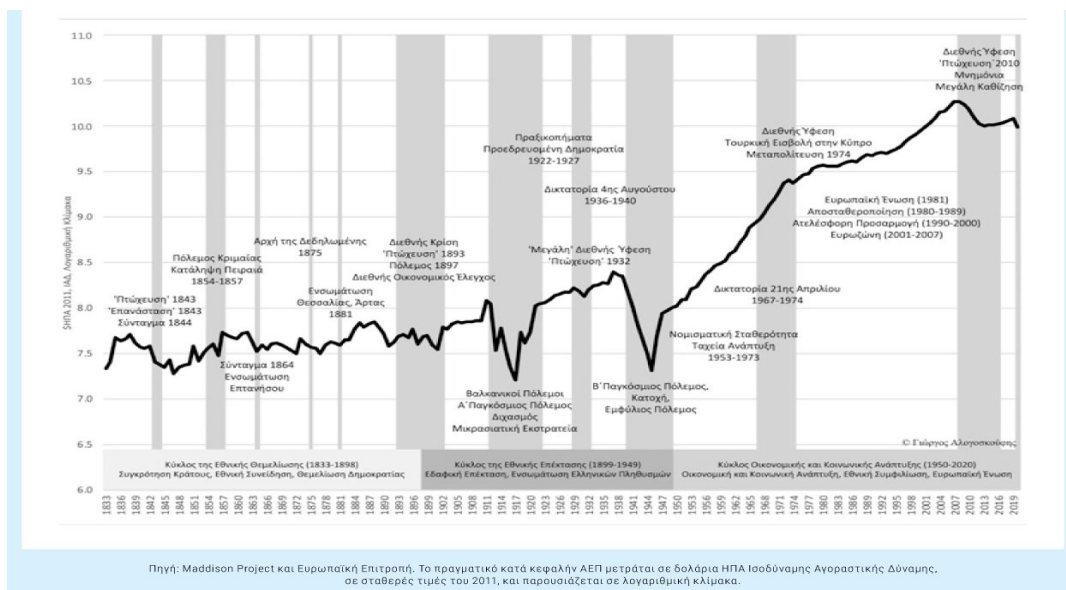
Η παρούσα εργασία πραγματεύεται τις περιόδους οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζονται αρχικά τα αίτια των οικονομικών διακυμάνσεων, στοιχεία που αφορούν κάθε χώρα. Έπειτα γίνεται αναφορά στους τύπους των οικονομικών κρίσεων, στην έννοια της συστηματικής κυκλικότητας και στις φάσεις του οικονομικού κύκλου. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναφέρονται οι χρονικοί σταθμοί για την Ελλάδα σε πλαίσιο πτωχεύσεων. Αναλύονται οι αιτίες και οι συνέπειες για πληθώρα αιτιών και συνεπειών/αποτελεσμάτων. Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζονται συγκριτικά οι ελληνικές περιοδικές κρίσεις μέσω των κοινών και των διαφορετικών χαρακτηριστικών τους. Η εργασία ολοκληρώνεται με το κεφάλαιο των συμπερασμάτων σχετικά με τη συγκριτική ανάλυση των περιοδικών κρίσεων στην Ελλάδα.

Κεφάλαιο 1. Οικονομικές διακυμάνσεις

Η τρέχουσα οικονομία της Ελλάδας έχει μια ιστορία που εκτείνεται περίπου σε δύο αιώνες. Το κράτος και η οικονομία έχουν υποστεί τεράστιες αλλαγές τα τελευταία 200 χρόνια. Σε σύγκριση με το πρώτο ελληνικό κράτος, η Ελλάδα μπόρεσε να τριπλασιάσει σχεδόν τη συνολική της έκταση, σχεδόν δεκαπέντε φορές τον πληθυσμό της και δεκαπέντε φορές το πραγματικό κατά κεφαλήν ΑΕΠ. Έχει καταφέρει να μετακινηθεί από την περιφέρεια της νοτιοανατολικής Ευρώπης στο κέντρο της σύγχρονης Ευρωπαϊκής Ένωσης. Παρά την πληθώρα οικονομικών κρίσεων τις οποίες αντιμετώπισε η Ελλάδα, ακόμη και τους εμφυλίους πολέμους, πολλαπλές γεωπολιτικές συγκυρίες ήλθαν στο προσκήνιο βοηθώντας τη χώρα να τις εκμεταλλευτεί.

Αναφερόμενοι στις οικονομικές ελληνικές εξελίξεις που φέρουν μακρά διάρκεια από το 1833 έως και σήμερα, σημειώνεται μία σειρά ιστορικών κύκλων όπως καταγράφεται και στο παρακάτω Γράφημα 1.

Γράφημα 1: Ιστορικοί κύκλοι και εξέλιξη πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ της Ελλάδας από το 1833 ως το 2020

Πηγή: Αλογοσκούφης (2021)

Σύμφωνα με τον Αλογοσκούφη (2021), τρεις σημαντικοί ιστορικοί κύκλοι λοιπόν χρησιμοποιούνται για να εξηγήσουν και να αναλύσουν την ανάπτυξη του ελληνικού κράτους και οικονομίας.

Ο κύκλος της οικοδόμησης του ελληνικού κράτους είναι ο πρώτος. Αυτός ο ιστορικός κύκλος εκτείνεται από τη συγκρότηση του κράτους και τον αγώνα ανεξαρτησίας μέχρι την ίδρυση

της Διεθνούς Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου το 1898. Μετά την κήρυξη του πολέμου της ελληνικής ανεξαρτησίας το 1821, αυτός ο κύκλος, που διήρκεσε σχεδόν ολόκληρο τον 19^ο αιώνα, διακρίνεται από τρία κύρια στοιχεία: πρώτον, την ίδρυση και την αναγνώριση του πρώτου ελληνικού κράτους σε παγκόσμια κλίμακα, δεύτερον, την ενίσχυση της εθνικής ταυτότητας της Ελλάδας και την αποδοχή της «Μεγάλης Ιδέας» και τρίτον, την αργή αλλά σταθερή ανάπτυξη των δημοκρατικών και συνταγματικών θεσμών. Αυτός ο κύκλος χαρακτηρίζεται από σοβαρή δημοσιονομική και νομισματική αστάθεια, σοβαρή οικονομική στασιμότητα και τρεις περιπτώσεις υπερβολικού εξωτερικού δανεισμού και «αθέτησης πληρωμών». Ολοκληρώνεται όταν ιδρύθηκε μια διεθνής επιτροπή για την επίβλεψη της σταθεροποίησης των δημόσιων οικονομικών, του νομίσματος και της συνολικής οικονομίας της Ελλάδας. Η σταθεροποίηση αποδείχθηκε απαραίτητη για να προετοιμαστεί η Ελλάδα για τον επόμενο ιστορικό κύκλο.

Ο κύκλος της εθνικής εξυγίανσης και ανάπτυξης είναι ο δεύτερος. Εκτείνεται στο πρώτο μισό του εικοστού αιώνα, έως το τέλος του εμφυλίου πολέμου το 1949 από την εποχή της οικονομικής σταθεροποίησης που ακολούθησε τις πολιτικές της Διεθνούς Επιτροπής Οικονομικού Ελέγχου το 1898. Η εφαρμογή ενός σημαντικού μέρους της «Μεγάλης Ιδέας», με σημαντική αύξηση της επικράτειας και του πληθυσμού του ελληνικού κράτους είναι η πρωταρχική θετική πτυχή του κύκλου. Αυτό συνέβη μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους, τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, την εκστρατεία και την καταστροφή στη Μικρά Ασία και την επακόλουθη ανταλλαγή πληθυσμών. Μαζί με τους συνεχείς πολέμους, τις εσωτερικές διαμάχες και τις σημαντικές κοινωνικές και οικονομικές ανατροπές, αυτός ο κύκλος χαρακτηρίζεται επίσης από διαρκή πολιτική, οικονομική και κοινωνική αστάθεια. Η ολοκλήρωση του κύκλου αντιστοιχεί με το τέλος ενός σημαντικού εμφυλίου πολέμου, τη δημιουργία των συνόρων και την κατοχή της σύγχρονης Ελλάδας και την είσοδο της Ελλάδας στη «δυτική συμμαχία», που ήταν όλα κρίσιμα για τον μετέπειτα ιστορικό κύκλο.

Η διάρκεια αυτού του κύκλου περιλαμβάνει πολιτική και οικονομική αστάθεια διότι δεν σταματούσαν οι πολεμικές και έντονες πολιτικές συγκρούσεις, οι κοινωνικές αναστατώσεις και οι μετασχηματισμοί επιδράσεων από την ενσωμάτωση των νέων πληθυσμών και των προσφύγων μετά την κατοχή (εθνικός διχασμός). Ως κύκλος χαρακτηρίζεται από εναλλαγές καταστροφών και θρίαμβο, οικονομική αστάθεια, νομισματική και δημοσιονομική αστάθεια. Με τελικό αποτέλεσμα την επέκταση πληθυσμού και εδαφών της Ελλάδας, η μεταπολεμική ένταξη στις συμμαχίες συνέβαλε στην εγγύηση της εθνικής ασφάλειας. Αυτός ο κύκλος παρουσίασε κεντρικές αδυναμίες όπως η Μικρασιατική Εκστρατεία και Καταστροφή, η

δικτατορία μετά το 1922, τα στρατιωτικά πραξικοπήματα, ο εμφύλιος πόλεμος το 1946-1949, η νομισματική αστάθεια για μεγάλες περιόδους και φυσικά η πτώχευση του 1932.

Ο κύκλος της κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης είναι ο τρίτος. Μετά το τέλος του Αμερικανικού Εμφυλίου Πολέμου το 1949, αυτός ο ιστορικός κύκλος εκτείνεται στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Πρώτον, το «θαύμα» της ανάπτυξης που συνέβη μεταξύ 1953 και 1973, σε συνδυασμό με την απaráμιλλη δημοσιονομική και νομισματική σταθερότητα, δεύτερον, το «θαύμα» της δημοκρατίας και της κοινωνίας που συνέβη μεταξύ 1974 και 2020 μετά τη «συμφιλίωση» της χώρας και την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974, και τέλος, η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ το 1981 και η επακόλουθη σταδιακή αφομοίωση των θεσμών και των πολιτικών της, ήταν τα τρία κύρια χαρακτηριστικά της.

Σημειώνεται λοιπόν ότι στον κύκλο αυτό υπήρχαν επίσης περίοδοι οικονομικής και πολιτικής αστάθειας που οδήγησαν σε σημαντικές οικονομικές, εθνικές και πολιτικές κρίσεις. Μετά τον εμφύλιο το πολιτικό καθεστώς για τουλάχιστον 20 χρόνια αν και βασίζονταν σε δημοκρατικούς θεσμούς περιλαμβάνει πολιτικές διακρίσεις σε βάρος όσων είχαν ηττηθεί στον εμφύλιο μέχρι και το 1967. Ως μια αναμενόμενη αντίδραση επαναλαμβάνονται τα τραύματα που είχε αφήσει ο ψυχρός πόλεμος και ο εμφύλιος. Από το 1967 μέχρι το 1974, η Ελλάδα βίωσε μια επταετή στρατιωτική δικτατορία, η οποία συνοδεύτηκε από πολιτική καταστολή και διακρίσεις. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, υπήρξε μια προσωρινή οικονομική ανάπτυξη, κυρίως λόγω της αύξησης των δημοσίων έργων και της εισροής κεφαλαίων από ξένες επενδύσεις. Ωστόσο, αυτή η ανάπτυξη δεν ήταν βιώσιμη και ακολουθήθηκε από μια περίοδο οικονομικής επιβράδυνσης και υψηλού πληθωρισμού.

Μετά την πτώση της δικτατορίας και την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 1974, η Ελλάδα αντιμετώπισε σοβαρά οικονομικά προβλήματα, τα οποία επιδεινώθηκαν με την ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1981. Αν και η ένταξη προσέφερε σημαντικές εισροές πόρων από τα ευρωπαϊκά ταμεία, τα αναμενόμενα οικονομικά οφέλη δεν επιτεύχθηκαν στο βαθμό που προσδοκούσε η χώρα. Αυτό οφειλόταν σε διάφορους παράγοντες, όπως η κακή διαχείριση των πόρων, η διαρθρωτική αδυναμία της ελληνικής οικονομίας και οι αυξανόμενες κοινωνικές και πολιτικές εντάσεις.

Ξεκίνησε μια περίοδος ευφορίας μετά την ένταξη στην ευρωζώνη, με το 2010 να ακολουθεί μια οικονομική κρίση όπου η Ελλάδα βρέθηκε σε οικονομική καθίζηση μεγάλης διάρκειας και βάθους. Το εξωτερικό χρέος της Ελλάδας του 2010 οδήγησε σε μια νέα «πτώχευση» στην ελληνική οικονομία και στην οικονομική καθίζηση της περιόδου μέχρι το 2018.

1.1. Αίτια οικονομικών διακυμάνσεων

Υπάρχουν πολλά είδη κρίσεων, συμπεριλαμβανομένων ψυχολογικών (οικονομικού κλίματος) και οικονομικών. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τύποι οικονομικών κρίσεων, όπως οι χρηματιστηριακές κρίσεις, οι οποίες συχνά περιλαμβάνουν ψυχολογικά ζητήματα. Επιπλέον δύο ζητήματα είναι νομισματικά και τραπεζικά. Στην τελευταία περίπτωση, μια ανισορροπία μεταξύ της ζήτησης κεμάτων και της προσφοράς τους θα μπορούσε να οδηγήσει σε διαταραχή της εξωτερικής συναλλαγματικής ισοτιμίας του νομίσματος της χώρας. Στην πρώτη περίπτωση, ένας μεγάλος αριθμός τραπεζών αντιμετωπίζει ταυτόχρονες αναλήψεις καταθέσεων μεγάλης κλίμακας, οι οποίες θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην εκκαθάριση του συνόλου ή σχεδόν του συνόλου του τραπεζικού κεφαλαίου μιας χώρας. Ωστόσο, η κακή διαχείριση του χρηματοπιστωτικού τομέα της χώρας θα μπορούσε να είναι η αιτία του ζητήματος. Η χρηματοοικονομική ρευστότητα (αναφερόμαστε κυρίως στη διαθεσιμότητα κεφαλαίων και την ευκολία με την οποία αυτά τα κεφάλαια μπορούν να μετατραπούν σε μετρητά ή να χρησιμοποιηθούν για επενδύσεις, ιδιαίτερα σημαντικό γεγονός μιας και η ρευστότητα καθορίζει την ικανότητα των επενδυτών να αγοράζουν και να πωλούν περιουσιακά στοιχεία χωρίς να προκαλούν σημαντικές διακυμάνσεις στις τιμές τους), η κερδοσκοπία και οι κοινωνικές και ψυχολογικές μεταβλητές είναι οι τελικές αιτίες των χρηματιστηριακών κρίσεων και έχουν σημαντικό αντίκτυπο τόσο στην πραγματική οικονομία όσο και στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Η αμερικανική κρίση του 1929, γνωστή ως το Μεγάλο Κραχ, είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτών των μηχανισμών σε λειτουργία. Το Κραχ του 1929 προκλήθηκε από μια συνδυασμένη επίδραση υπερβολικής κερδοσκοπίας και υπερεκτίμησης των μετοχών, με τη διάχυτη αισιοδοξία και τις ψυχολογικές μεταβλητές να τροφοδοτούν τη φούσκα των τιμών των μετοχών. Όταν η αγορά κατέρρευσε, η έλλειψη ρευστότητας και οι μαζικές πωλήσεις πανικού επέτειναν την κρίση, οδηγώντας σε μια βαθιά και παρατεταμένη ύφεση που επηρέασε την παγκόσμια οικονομία.

Οι επιχειρηματικοί κύκλοι, ένα άλλο όνομα για τις οικονομικές διακυμάνσεις, είναι οι κυκλικές φάσεις της ανάπτυξης και της συρρίκνωσης της οικονομίας. Αυτές οι διακυμάνσεις προκαλούνται από διάφορους παράγοντες (Δερτίλης, 2000; Τσιμπουκίδης, 2010):

1. Νομισματική πολιτική: Τροποποιώντας τα επιτόκια για να ενθαρρύνουν ή να αποθαρρύνουν το δανεισμό και τις δαπάνες, οι κεντρικές τράπεζες μπορούν να επηρεάσουν

την οικονομική δραστηριότητα. Οι αλλαγές των επιτοκίων μπορεί να έχουν αντίκτυπο στις αποφάσεις των εταιρειών και των καταναλωτικών δαπανών, γεγονός που μπορεί να προκαλέσει διακυμάνσεις στην οικονομία.

2. Δημοσιονομική πολιτική: Οι προσαρμογές φόρων και δαπανών είναι δύο παραδείγματα του τρόπου με τον οποίο οι κυβερνήσεις εφαρμόζουν τη δημοσιονομική πολιτική για να επηρεάσουν την οικονομία. Ενώ οι συσταλτικές δημοσιονομικές πολιτικές, όπως οι αυξήσεις φόρων ή οι περικοπές δαπανών, μπορούν να επιβραδύνουν την οικονομία, οι επεκτατικές δημοσιονομικές πολιτικές, όπως οι φορολογικές περικοπές ή οι υψηλότερες κρατικές δαπάνες, μπορούν να τονώσουν τη ζήτηση και να οδηγήσουν στην ανάπτυξη.

3. Καταναλωτική και επιχειρηματική εμπιστοσύνη: Ένας σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τις οικονομικές διακυμάνσεις είναι ο βαθμός εμπιστοσύνης που διαθέτουν οι καταναλωτές και οι επιχειρήσεις. Ενώ τα χαμηλά επίπεδα εμπιστοσύνης των καταναλωτών μπορούν να οδηγήσουν σε μείωση των επενδύσεων και των δαπανών, τα υψηλά επίπεδα εμπιστοσύνης μπορούν να οδηγήσουν σε μεγαλύτερες δαπάνες.

4. Τεχνολογικές εξελίξεις: Οι καινοτομίες στην τεχνολογία μπορούν να έχουν μεγάλη επίδραση στην οικονομία. Η αύξηση της παραγωγικότητας, η οικονομική επέκταση και η αυξημένη ανταγωνιστικότητα μπορούν να προκύψουν από την καινοτομία. Οι διαταραχές στην τεχνολογία, ωστόσο, μπορούν επίσης να έχουν ως αποτέλεσμα την αλλαγή των προτύπων απασχόλησης και την απώλεια θέσεων εργασίας σε συγκεκριμένους κλάδους.

5. Παγκόσμιες οικονομικές συνθήκες: Τα γεγονότα σε άλλα κράτη μπορεί να έχουν αντίκτυπο στις οικονομικές διακυμάνσεις ενός κράτους. Η οικονομία ενός κράτους μπορεί να επηρεαστεί από μια σειρά μεταβλητών, συμπεριλαμβανομένων των αλλαγών στα πρότυπα του διεθνούς εμπορίου, των τιμών των εμπορευμάτων, των συναλλαγματικών ισοτιμιών και των γεωπολιτικών αναταραχών.

6. Χρηματοοικονομικές αγορές: Οι αλλαγές στις αγορές μετοχών, ομολόγων και πιστώσεων μπορεί να έχουν σημαντικό αντίκτυπο σε ολόκληρη την οικονομία. Οι πιστωτικοί περιορισμοί, οι κερδοσκοπικές «φούσκες» και οι χρηματοπιστωτικές κρίσεις μπορούν να προκαλέσουν περιόδους άνθησης και κατάρρευσης και να βλάψουν τις τακτικές λειτουργίες της οικονομίας.

7. Προβλήματα στην εφοδιαστική αλυσίδα: Απροσδόκητα περιστατικά που έχουν αντίκτυπο στη διαθεσιμότητα προϊόντων και υπηρεσιών μπορούν επίσης να οδηγήσουν σε αλλαγές στην οικονομία. Οι φυσικές καταστροφές, οι γεωπολιτικές συγκρούσεις και οι διαταραχές της

εφοδιαστικής αλυσίδας μπορούν να προκαλέσουν βραχυπρόθεσμες ελλείψεις ή πλεονάσματα που έχουν επιπτώσεις στις τιμές και την οικονομία.

8. Κυβερνητικός Κανονισμός: Τροποποιήσεις σε νόμους και πολιτικές μπορεί να έχουν επίδραση στην κατάσταση της οικονομίας. Για παράδειγμα, περισσότερες ρυθμίσεις μπορεί να επιβαρύνουν τις εταιρείες και να εμποδίσουν την οικονομική πρόοδο, ενώ η απορρύθμιση μπορεί να ενθαρρύνει τις επενδύσεις και την καινοτομία.

1.2. Χαρακτηριστικά-Τύποι οικονομικών κρίσεων

Σύμφωνα με την τυπολογία Reinhart & Rogoff (2009) οι οικονομικές κρίσεις διακρίνονται σε 5 είδη που είναι οι Συναλλαγματικές κρίσεις, οι Κρίσεις Πληθωρισμού, οι Τραπεζικές Κρίσεις, οι Κρίσεις Εξωτερικού Χρέους και οι Κρίσεις Εσωτερικού Χρέους.

1.2.1. Συναλλαγματικές Κρίσεις (Currency Crises)

Μια απότομη και σημαντική πτώση της αξίας της συναλλαγματικής ισοτιμίας ενός νομίσματος αναφέρεται ως συναλλαγματική κρίση. Σύμφωνα με τον ευρέως αποδεκτό ορισμό των Frankel και Rose (1996), μια νομισματική κρίση εμφανίζεται όταν έχει σημειωθεί μείωση της αξίας ενός νομίσματος κατά τουλάχιστον 25% σε πλήρη βάση. Αυτού του είδους οι κρίσεις συμβαίνουν συνήθως όταν υπάρχει σταθερή συναλλαγματική ισοτιμία. Η αξία ενός νομίσματος μειώνεται όταν πωλούνται μεγάλες ποσότητες αυτού του νομίσματος. Αυτού του είδους οι κρίσεις εμφανίζονται συνήθως σε συστήματα σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας. Το φαινόμενο των μεγάλων πωλήσεων ενός νομίσματος έχει ως αποτέλεσμα την πτώση της αξίας του. Η οικονομική υποαπόδοση μιας χώρας, η οποία ωθεί τους επενδυτές να πουλήσουν τις συμμετοχές τους εκεί και, κατά συνέπεια, μεγάλες ποσότητες του νομίσματος της χώρας, η διάβρωση της αξιοπιστίας ενός κράτους όσον αφορά τις οικονομικές του πολιτικές (ιδιαίτερα εάν αυτές οι πολιτικές συνδέονται επίσης με τον κίνδυνο χρεοκοπίας και με χρέη σε εταίρους δανειστές), ένα εξωτερικό σοκ (όπως η άνοδος των διεθνών επιτοκίων) ή ακόμη και μια σύγκρουση σε μια ευρύτερη περιοχή, ζητήματα με τους ισολογισμούς ή τα προϊόντα των τραπεζικών ιδρυμάτων μιας χώρας ή η κερδοσκοπία της αγοράς είναι όλα πιθανά αίτια της πτώσης ενός νομίσματος σε αξία.

Οι «γενιές» των μοντέλων που χρησιμοποιούνται για να εξηγήσουν τις συναλλαγματικές κρίσεις είναι τρεις. Η πρώτη γενιά μοντέλων επικεντρώνεται κυρίως στη συμπεριφορά των

επενδυτών και στις οικονομικές πολιτικές των εθνών. Οι επενδυτές αυτοί, συμπεριφερόμενοι ορθολογικά, «ποντάρουν» στην αδυναμία διατήρησης των τρεχουσών οικονομικών πολιτικών και προεξοφλώντας το ενδεχόμενο μελλοντικής υποτίμησης του νομίσματος, ενεργούν με τρόπο (πουλώντας το νόμισμα) που τους καθιστά κερδοφόρους. Οι χώρες με σημαντικά ελλείμματα είτε στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών είτε στο δημοσιονομικό ισοζύγιο είτε και στα δύο (δίδυμα ελλείμματα) αποτελούν κοινό παράδειγμα. Για το λόγο αυτό, αυτές οι κρίσεις είναι συχνά γνωστές ως κρίσεις του ισοζυγίου πληρωμών (Καζάκος, 2000).

Ακόμη και όταν τα χαρακτηριστικά μιας οικονομίας φαίνονται επί του παρόντος ισχυρά, η δεύτερη γενιά μοντέλων δίνει μεγαλύτερη έμφαση στην κερδοσκοπία και στη δυνατότητα πρόκλησης κρίσης. Η κρίση προκύπτει από το γεγονός ότι ορισμένοι επενδυτές προβλέπουν έναν μελλοντικό κίνδυνο αποσταθεροποίησης της συναλλαγματικής ισοτιμίας και προχωρούν πρώτοι στην πώληση, πιστεύοντας ότι τελικά άλλοι επενδυτές θα αναγνωρίσουν τον κίνδυνο και θα ενεργήσουν ανάλογα για να αποφύγουν τις ζημιές στο τέλος. Αυτές οι πωλήσεις λειτουργούν αποτελεσματικά ως μια «αυτοεκπληρούμενη προφητεία», καθώς ενθαρρύνουν άλλους επενδυτές να πουλήσουν σε μεγάλες ποσότητες (συμπεριφορά αγέλης). Η κρίση του Ευρωπαϊκού Συστήματος Συναλλαγματικών Ισοτιμιών στις αρχές της δεκαετίας του 1990 είχε αντίκτυπο στην ανάπτυξη αυτών των μοντέλων (Σπυρόπουλος, 2002).

Η ασιατική κρίση είχε αντίκτυπο στην τρίτη γενιά μοντέλων. Εδώ, ζητήματα με εταιρικούς και τραπεζικούς ισολογισμούς είναι η ρίζα της κρίσης. Αν και οι δημοσιονομικοί και μακροοικονομικοί δείκτες είναι σταθεροί, ενδέχεται να κρύβουν ζητήματα που σχετίζονται με τις ροές κεφαλαίων και την απορρύθμιση του χρηματοπιστωτικού συστήματος που θα μπορούσε να προκύψει στον ιδιωτικό τομέα. Οι μεγάλες εισροές κεφαλαίων αυξάνουν τον κίνδυνο κρίσης επειδή, σύμφωνα με τον Breuer (2004) α) αυξάνουν την οικονομική ρευστότητα, η οποία ενθαρρύνει την πραγματοποίηση επενδύσεων με μεγαλύτερο κίνδυνο, β) οδηγούν σε αύξηση των ευκαιριών για απάτη και διαφθορά λόγω αυξημένης πρόσβασης σε κεφάλαια, γ) οδηγούν σε αύξηση του ανταγωνισμού μεταξύ των τραπεζών, που ενθαρρύνει τη χρηματοδότηση επενδύσεων με μεγαλύτερο κίνδυνο και δ) δύναται να επιδεινώσει το πρόβλημα του «ηθικού κινδύνου», στο βαθμό που αυτό υφίσταται. Αυτά τα τελευταία μοντέλα αντιπροσωπεύουν ένα είδος κρίσης που συχνά προσδιορίζεται ως ξεχωριστό είδος και χαρακτηρίζεται από την ξαφνική παύση ή/και αντιστροφή των εισροών κεφαλαίων για τις προαναφερθείσες αιτίες (Claessens & Kose 2013).

1.2.2. Κρίσεις Πληθωρισμού (Inflation Crises)

Είναι συχνά δύσκολο να γίνει διάκριση μεταξύ υψηλού πληθωρισμού και πληθωριστικής κρίσης, επειδή ο υψηλός πληθωρισμός μπορεί να είναι ένα επίμονο ζήτημα σε μια οικονομία. Οι Reinhart και Rogoff τον χαρακτηρίζουν ως μια δωδεκάμηνη άνοδο του πληθωρισμού που αγγίζει το 40% (τον οποίο τελικά μειώνουν στο 20% για ολόκληρο το δείγμα). Ουσιαστικά, υπερπληθωρισμός είναι αυτό που εννοούμε όταν συζητάμε για πληθωριστικές καταστάσεις. Ο υπερπληθωρισμός προκαλείται αλλά και συνοδεύεται συνήθως από μια επίμονα υψηλή προσφορά χρήματος, η οποία επιτυγχάνεται κυρίως από τεράστια δημοσιονομικά ελλείμματα που καλύπτονται από μειώσεις στην προσφορά νέου χρήματος, μελλοντική αβεβαιότητα και έλλειψη προϊόντων. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι τιμές αυξάνονται συνεχώς με γεωμετρικό ρυθμό. Αυτές οι κρίσεις εμφανίζονται συνήθως κατά τη διάρκεια ή μετά από συγκρούσεις. Για παράδειγμα, το 1923, η Γερμανία γνώρισε πληθωρισμό $3,25 \times 10^6$ και 100 τρισεκατομμύρια χαρτονομίσματα, ενώ το 1944, η Ελλάδα είχε πληθωρισμό $8,5 \times 10^6$ με χαρτονομίσματα 100 δισεκατομμυρίων. Συνήθως, η εφαρμογή νέων πολιτικών και η αντικατάσταση νέων νομισμάτων με διογκωμένα νομίσματα—μια διαδικασία γνωστή ως νομισματική μεταρρύθμιση—αποκαθιστά την τάξη. Για παράδειγμα, το 1944 εκδόθηκαν νέες δραχμές αξίας 50 δις. Όταν τα μεταλλικά νομίσματα κυκλοφορούσαν νωρίτερα, μπορεί να είχαν χάσει την αξία τους σε σχέση με την ποσότητα πολύτιμου μετάλλου που περιείχαν, γεγονός που θα μπορούσε να οδηγήσει σε υπερπληθωρισμό (Καζάκος, 2001).

1.2.3. Τραπεζικές Κρίσεις (Banking Crises)

Μόνο ένα μέρος των συνολικών καταθέσεων που διατηρούνται από τραπεζικά ιδρύματα διατηρείται ως εύκολα προσβάσιμα μετρητά. Το υπόλοιπο χρησιμοποιείται για τη χρηματοδότηση δανείων. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το ζήτημα της ασυμμετρίας πληροφοριών, μπορεί να οδηγήσει σε «τραπεζικούς πανικούς», που είναι περιπτώσεις όπου οι καταθέτες ανησυχούν τόσο πολύ (λόγω της αποκάλυψης θεμάτων τράπεζας ή ακόμα και της διάδοσης μιας φήμης) που επιλέγουν να αφαιρέσουν τα κεφάλαιά τους από την τράπεζα για λόγους που σχετίζονται με την ασφάλεια χωρίς να συνειδητοποιούν τη σοβαρότητα της κατάστασης. Η τράπεζα καταρρέει ως αποτέλεσμα ταυτόχρονων, μεγάλης κλίμακας αναλήψεων χρημάτων, επειδή δεν έχει τη δυνατότητα να αποπληρώσει τους καταθέτες. Τέτοιοι πανικοί μπορούν να εξαπλωθούν γρήγορα σε ολόκληρο τον τραπεζικό τομέα χωρίς απαραίτητα να πληρούνται ορισμένες αντικειμενικές απαιτήσεις. Λόγω του κρίσιμου ρόλου

του τραπεζικού συστήματος στην ανάπτυξη και τη λειτουργία της οικονομίας, οι τραπεζικές κρίσεις έχουν σημαντική αρνητική επίδραση στην οικονομία και συνήθως οδηγούν σε πιστωτική κρίση και ύφεση.

1.2.4. Κρίσεις Εξωτερικού Χρέους (External Debt Crises)

Οι κρίσεις εξωτερικού χρέους χαρακτηρίζονται από την ανικανότητα ενός κράτους να αποπληρώσει το σύνολο ή μέρος του χρέους που έχει εκδοθεί σύμφωνα με το νομικό πλαίσιο άλλου κράτους, που συνήθως αποτιμάται σε ξένο νόμισμα και ανήκει κυρίως σε ξένους επενδυτές. Οι κρίσεις εξωτερικού χρέους έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν μεγάλες περιοχές ή και ολόκληρη τη χώρα και μπορούν να προκαλέσουν μεγάλα οικονομικά ζητήματα για το εν λόγω κράτος. Οι υφέσεις, τα υψηλότερα ποσοστά ανεργίας, η υποτίμηση του νομίσματος, οι χρεοκοπίες δημοσίων εταιρειών, η πτώση της εμπιστοσύνης των επενδυτών και οι διαταραχές του εμπορίου είναι μερικά πιθανά αποτελέσματα. Οι κρίσεις χρέους στην Ασία το 1997, την Ευρώπη τη δεκαετία του 2010 και τη Λατινική Αμερική στα τέλη της δεκαετίας του 1970 είναι μερικές περιπτώσεις κρίσεων εξωτερικού χρέους.

Δεδομένου ότι περιλαμβάνουν επενδυτές από πολλές χώρες, συνήθως συγκεντρώνουν μεγαλύτερη προσοχή από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης και τους ειδικούς. Ωστόσο, αυτό δεν συμβαίνει πάντα, ιδιαίτερα για ανεπτυγμένα έθνη όπως η Ελλάδα. Οι κρίσεις εξωτερικού χρέους είναι εμφανώς δύσκολο να επιλυθούν και συχνά χρειάζονται χρόνια ή και δεκαετίες για να γίνει αυτό. Ένα παράδειγμα αποτελεί η κρίση χρέους της Αργεντινής, καθώς υπάρχουν πολλοί εμπλεκόμενοι παράγοντες, ο καθένας με τα δικά του κίνητρα (τοπική κυβέρνηση, ξένοι ιδιώτες επενδυτές διαφόρων ειδών, ξένοι επενδυτές δημόσιας φύσης, όπως κυβερνήσεις, οι διεθνείς χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί, και τα λοιπά).

1.2.5. Κρίσεις Εσωτερικού Χρέους (Domestic Debt Crises)

Οι εγχώριες κρίσεις χρέους χαρακτηρίζονται από την ανικανότητα ενός κράτους να αποπληρώσει το σύνολο ή μέρος του χρέους που εκδόθηκε εντός του δικού του νομικού πλαισίου, το οποίο ανήκει κυρίως σε εγχώριους επενδυτές και συνήθως εκφράζεται σε εθνικό νόμισμα.

Οι κρίσεις χρέους σχετίζονται σαφώς με την οικονομική πορεία ενός κράτους και, με τη σειρά του, με την ικανότητά του να αποπληρώσει το χρέος. Τούτου λεχθέντος, πρέπει επίσης να αναγνωρίσουμε ότι η διαθεσιμότητα κεφαλαίων κατά την «καλή περίοδο» που

προηγήθηκε της κρίσης παίζει σημαντικό ρόλο. Έτσι, η απεριόριστη πρόσβαση σε φτηνό δανειακό κεφάλαιο μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα ένα κράτος να γίνει υπερβολικά χρεωμένο, όπως συνέβη με την Ελλάδα.

Όμως, η αδυναμία απόκτησης δανειακών κεφαλαίων μπορεί επίσης να είναι προβληματική, όπως αποδεικνύεται από το λεγόμενο «προπατορικό αμάρτημα» των αναπτυσσόμενων χωρών, το οποίο αυξάνει την ευαισθησία τους σε κρίσεις που προκαλούνται από το εξωτερικό χρέος. Η φράση αυτή αναφέρεται στο πρόβλημα που αντιμετωπίζουν οι αναπτυσσόμενες χώρες, γνωστό ως "προπατορικό αμάρτημα" (original sin), το οποίο αφορά την αδυναμία αυτών των χωρών να δανειστούν σε δικό τους νόμισμα στις διεθνείς αγορές. Αυτή η αδυναμία τις αναγκάζει να δανείζονται σε ξένο νόμισμα, αυξάνοντας έτσι την έκθεσή τους σε συναλλαγματικούς κινδύνους και κρίσεις εξωτερικού χρέους. Όταν μια χώρα έχει σημαντικό εξωτερικό χρέος σε ξένο νόμισμα, η υποτίμηση του εγχώριου νομίσματος μπορεί να οδηγήσει σε εκρηκτική αύξηση του κόστους εξυπηρέτησης του χρέους, προκαλώντας δημοσιονομική αστάθεια και ενδεχόμενες κρίσεις. Αυτό καθιστά τις αναπτυσσόμενες χώρες πιο ευάλωτες σε διεθνείς χρηματοοικονομικές κρίσεις και περιορίζει τη δυνατότητά τους να διαχειριστούν αποτελεσματικά την οικονομική τους πολιτική.

1.3. Συστηματική κυκλικότητα

Οι οικονομικοί κύκλοι είναι η κύρια πηγή αλλαγής στη συνολική οικονομική δραστηριότητα μιας χώρας, η οποία περιλαμβάνει την παραγωγή, το εισόδημα και την απασχόληση. Αυτή η παραλλαγή είναι γνωστή ως επιχειρηματικός κύκλος. Ο κύκλος αποτελείται από επεκτάσεις που παρατηρούνται σε διάφορες οικονομικές δραστηριότητες σε σχεδόν ίδια διαστήματα, οι οποίες ακολουθούνται από εκτεταμένες πτώσεις, υφέσεις και ανακάμψεις που συνδυάζονται για να σχηματίσουν τη φάση επέκτασης του επόμενου κύκλου. Αν και οι παραλλαγές σε αυτήν την ακολουθία επαναλαμβάνονται με κανονικό τρόπο, η ένταση και η διάρκειά τους δεν είναι περιοδικές. Οι οικονομικοί κύκλοι μπορούν να διαρκέσουν από ενάμιση χρόνο έως και δώδεκα χρόνια (Wesley και Burns, 1946).

Υπάρχουν δύο τύποι οικονομικών κύκλων: οι κλασικοί οικονομικοί κύκλοι, οι οποίοι ασχολούνται με τις αλλαγές στο μέγεθος της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας και οι οικονομικοί κύκλοι, οι οποίοι ασχολούνται με τις αλλαγές στον ρυθμό ανάπτυξης της οικονομίας γύρω από μια μακροπρόθεσμη αναπτυξιακή τάση. Ο Keynes (1936, στο Pigou, 1936) ήταν επίσης προβληματισμένος από την ασυμμετρία στον οικονομικό κύκλο.

Σύμφωνα με τους βρετανούς οικονομολόγους (Harold Hutt και John Maynard Keynes) οι οικονομικοί κύκλοι (αναφερόμενοι ως trade cycles) είναι ο όρος που συνήθως χρησιμοποιείται αντί της έννοιας των επιχειρηματικών κύκλων (business cycles) που χρησιμοποιείται από τους Αμερικανούς οικονομολόγους (Nathaniel H. Houghton και Raymond Molloy). Η θεωρία των “trade cycles” επικεντρώνεται συχνά σε πιο εμπειρικές και πρακτικές πλευρές των οικονομικών διακυμάνσεων, συνήθως με αναφορά σε κυκλικές κινήσεις στον εμπορικό τομέα και τη βιομηχανία. Η αμερικανική προσέγγιση τείνει να επικεντρώνεται σε πιο θεωρητικές και μακροοικονομικές πτυχές, με εξετάσεις των κύκλων σε μεγαλύτερη κλίμακα, συμπεριλαμβανομένων των αλλαγών στη συνολική οικονομία και τη συμπεριφορά των επιχειρήσεων (Gordon, 2004). Οι Αμερικανοί χρησιμοποιούν τη λέξη εμπόριο ως μια συντομογραφία για το διεθνές εμπόριο και όχι για την οικονομική δραστηριότητα. Οι διαφορές στη χρήση των όρων “trade cycles” και “business cycles” αναφέρονται στις ελαφρώς διαφορετικές σχολές σκέψης που επικρατούσαν στις δύο χώρες, με τους Βρετανούς να εστιάζουν περισσότερο στις εμπορικές και βιομηχανικές διακυμάνσεις και τους Αμερικανούς σε πιο ευρείες μακροοικονομικές μεταβλητές. Αυτά συνέβαιναν στο παρελθόν ενώ πλέον ο όρος οικονομικός κύκλος χρησιμοποιείται για να περιγράφουν ιστορικά γεγονότα, όχι απλώς για να παρουσιαστεί η σχέση μεταξύ οικονομικών μεταβλητών, όπως είναι μια καμπύλη ζήτησης. Σύμφωνα με τον Mitchell και τον Gordon (όπ. αναφ. στο Rau, 1975, σσ. 13-14)

«Ένας κύκλος αποτελείται από διαστολές, που συντελούνται ταυτόχρονα περίπου σε πολλές οικονομικές δραστηριότητες, ακολουθούμενες από ομοίως γενικές υφέσεις, συστολές και ανακάμψεις, οι οποίες συνεννοούνται στη φάση της διαστολής του επόμενου κύκλου: η ακολουθία αυτή των μεταβολών είναι επαναλαμβανόμενη αλλά όχι περιοδική» και «κύκλοι είναι... επαναλαμβανόμενες εναλλαγές διαστολής και συστολής, της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας, οι δε εναλλασσόμενες κινήσεις σε κάθε κατεύθυνση είναι αυτοενδυναμούμενες και διαχέονται ευρέως σ’ όλα τα τμήματα της οικονομίας».

Σύμφωνα με τον Rau (1975, σσ. 15-24) υπάρχει μεγάλη διαφορά μεταξύ μιας τυχαίας διαδικασίας και ενός τυχαίου βαδίσματος. Η τυχαία διαδικασία αναφέρεται σε μια ακολουθία συμβάντων όπου περιλαμβάνεται η τύχη και οι μηχανικοί αιτιώδεις παράγοντες. Αντίθετα το τυχαίο βάδισμα αναφέρεται στην ειδική περίπτωση μιας τυχαίας διαδικασίας την οποία επιδεικνύει όποιος κινείται προς τα εμπρός με τυχαίο βήμα και με πιθανότητες διαφορετικές να μείνει ακίνητος ή να φτάσει στον προορισμό του. Οι αναλογίες που αναφέρονται τονίζουν

το σημείο ότι στην πραγματικότητα όλα τα οικονομικά φαινόμενα είναι τυχαίες διαδικασίες, αν και παραβλέπεται το γεγονός ότι ούτε η οικονομική θεωρία δεν τις αντιλαμβάνεται υπό το πρίσμα του χειρισμού. Για πάνω από 50 χρόνια το Εθνικό Γραφείο Οικονομικής Έρευνας στη Νέα Υόρκη (National Bureau of Economic Research) αναλύοντας την κυκλική συμπεριφορά των Ηνωμένων Πολιτειών και των ευρωπαϊκών οικονομιών οδηγήθηκε στη λεπτομερή χρονολόγηση των διαφόρων φάσεων της διαστολής και της συστολής. Για να οδηγηθεί σε αυτά τα αποτελέσματα χρησιμοποίησε μεγάλο όγκο δεδομένων που αναφέρεται σε οικολογικές λογικές σειρές μέσω δεικτών και δεικτικών μεγεθών. Μέσα από το παράδειγμα της οικονομίας των ΗΠΑ αναγνωρίστηκαν 25 οικονομικοί κύκλοι από το 1857 μέχρι το 1960 με χρονική διάρκεια από 28 μέχρι 99 μήνες. Στην περίπτωση της Βρετανίας υπήρχαν μικρότερης διάρκειας κύκλοι τουλάχιστον την εποχή πριν από τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Συγκρίνοντας τους κύκλους των δυο χωρών καθαρής διάρκειας οι κύκλοι στη Βρετανία φαίνεται να επηρεάζονται από τα ευρωπαϊκά δεδομένα. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, η διάρκεια των οικονομικών κύκλων μειώθηκε, ιδιαίτερα στη Μεγάλη Βρετανία από τη δεκαετία του 1950, όταν άρχισε να επηρεάζει το αμερικανικό τετραετές πρότυπο. Οι κύκλοι δεν αποτελούν αυτό- επαναλήψεις. Φαίνεται ότι οι ανθήσεις διαρκούν περισσότερο από τις υφέσεις και συνήθως τα επιτόκια αυξάνονται κατά την περίοδο της ανθήσεως. Τονίζεται επίσης ότι και οι οικονομικοί κύκλοι που αναφέρονται από το NBER ή ακόμα και οι διακυμάνσεις που μοιάζουν ελάχιστα με αυτούς τους κύκλους δεν αποτελούν τις μόνες κυκλικές κινήσεις στο πλαίσιο της οικονομικής δραστηριότητας των βιομηχανικών κρατών. Αυτό συνάδει με το γεγονός ότι οι κύκλοι θα ήταν πολύπλοκοι ακόμα και στην περίπτωση όπου υπήρχε μόνο μια σταθερή ανοδική τάση και αυτό γιατί υπάρχουν πολυάριθμες κυκλικές κινήσεις ακόμα και εποχικού χαρακτήρα.

1.4. Στάδια-φάσεις οικονομικού κύκλου

Κατά τη διάρκεια ενός οικονομικού κύκλου, η οικονομία βιώνει κυρίως δύο φάσεις: τη φάση ανόδου ή έκρηξης και τη φάση της πτώσης ή της ύφεσης. Χρειάζεται χρόνος για να μειωθεί η άνοδος και αντίστροφα για να αλλάξει από τη μια κατάσταση στην άλλη. Επιπλέον, περνά από τη φάση της κρίσης, που είναι η κορυφή του κύκλου, ενώ η φάση της ύφεσης, ή το «κάτω» του κύκλου, βιώνεται όταν μετακινείται από το κατώτατο σημείο στην άνοδο.

Η εκτεταμένη ανεργία, η έλλειψη επενδύσεων και η μείωση της ζήτησης για καταναλωτικά προϊόντα είναι χαρακτηριστικά της φάσης της ύφεσης. Αυτό δείχνει ότι οι εταιρείες με πλεονάζουσα ή αδρανή παραγωγική ικανότητα είναι αυτές που κατασκευάζουν τόσο κεφαλαιουχικά όσο και καταναλωτικά είδη. Τα έσοδα και η παραγωγή βρίσκονται στα χαμηλότερα σημεία τους. Οι τιμές δεν αυξάνονται ή απλώς αυξάνονται οριακά, υποθέτοντας ότι δεν μειώνονται και τα επιχειρηματικά κέρδη δεν είναι πολύ υψηλά. Στην πραγματικότητα, είναι πιθανές ζημιές παρά κέρδη για πολλές επιχειρήσεις. Υπάρχει ευρεία έλλειψη αισιοδοξίας για το μέλλον και δυσμενές επιχειρηματικό κλίμα για επενδύσεις.

Κάποια στιγμή θα έρθει ένα τέλος στην ύφεση. Όποια και αν είναι η πηγή, παρατηρείται αύξηση της παραγωγής, των εσόδων και της απασχόλησης κατά τη φάση της άνθησης. Επειδή υπάρχει επιπλέον χωρητικότητα και γενική υποχρησιμοποίηση των συντελεστών παραγωγής, η αύξηση της παραγωγής είναι απλή. Τα κέρδη αυξάνονται μαζί με τη συνολική ζήτηση και παραγωγή, γεγονός που ευνοεί ένα περιβάλλον που ευνοεί τις επενδύσεις. Λόγω των προαναφερθέντων μεταβλητών παραγωγής που δεν χρησιμοποιήθηκαν ή καθυστέρουσαν, η αύξηση της παραγωγής δεν μεταφράζεται αρχικά σε αύξηση της τιμής. Ωστόσο, οι πρώτες αυξήσεις τιμών αρχίζουν να εμφανίζονται καθώς αυξάνεται η συνολική ζήτηση και αυξάνεται η απασχόληση των παραγωγικών στοιχείων (Ζουμπουλάκης & Κόλλιας, 2021).

Οι τιμές παρουσιάζουν μεγαλύτερη ανοδική τάση καθώς η οικονομία πλησιάζει στην επίτευξη πλήρους απασχόλησης. Οι ελλείψεις αρχίζουν τώρα να εμφανίζονται στο εργατικό δυναμικό συνολικά καθώς και σε συγκεκριμένες κατηγορίες ειδικευμένων εργαζομένων. Το κόστος αυξάνεται, η παραγωγή αυξάνεται με μεγάλη δυσκολία και οι αυξήσεις των τιμών εξαπλώνονται ευρέως. Η οικονομία βρίσκεται επί του παρόντος στην τελική φάση της ανοδικής της τροχιάς, ή στην κορυφή του κύκλου. Η οικονομία είναι αυτή τη στιγμή πιο επιρρεπής σε μια ποικιλία γεγονότων που θα μπορούσαν να ανακόψουν την ανοδική της τροχιά. Σε περίπτωση που συμβεί αυτό, προκύπτει κρίση και η οικονομία φτάνει στο ζενίθ της και πρόκειται να κατακυλήσει.

Η φάση της καθόδου χαρακτηρίζεται από τα αντίθετα φαινόμενα όπως η ανοδική πορεία: μειωμένη κατανάλωση, στάσιμες ή μειωμένες επενδύσεις, μειωμένο εισόδημα και μειωμένη απασχόληση. Όπως είπαμε, οι κύκλοι ποικίλλουν ανάλογα με το χρονικό διάστημα που διαρκούν και το μέγεθος των περιστατικών με τα οποία συσχετίζονται. Έτσι, περιστασιακά η ύφεση είναι σύντομη και η οικονομία συνεχίζει πολύ εύκολα την ανοδική της τροχιά, ενώ

άλλες φορές καταλήγει σε μια παρατεταμένη ύφεση που εμφανίζει όλα τα προαναφερθέντα συμπτώματα.

Σύμφωνα με τον Ντόγκα (1992) οι κυκλικές διακυμάνσεις αποτελούν χαρακτηριστικό των περισσότερων οικονομιών. Ως το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο στην πρωτική φάση του κύκλου παρατηρούνταν μείωση του εθνικού προϊόντος. Στην πρώτη μεταπολεμική περίοδο η απόλυτη μείωση του προϊόντος εμφανιζόταν σπάνια. Οι κρίσεις του 1974 και του 1979 ως το 1982 αποδεικνύουν ότι οι κυκλικές διακυμάνσεις δεν έχουν εξαφανιστεί και διακρίνονται πιο καθαρά αν αφαιρεθεί η ανοδική τάση που παρατηρήθηκε μεταπολεμικά. Με οικονομικό και κοινωνικό κόστος οδηγεί τη χώρα σε ανεργία, υποαπασχόληση κεφαλαιουχικού δυναμικού, μείωση βιομηχανικού προϊόντος και άλλα. Οι θεωρίες που αναπτύσσει αναφέρονται σχετικά με τα αίτια των οικονομικών κύκλων και ταξινομούνται σε έξι κατηγορίες οι οποίες είναι οι θεωρίες πριν από τον Keynes του 1936, η κεϋνσιανή θεωρία, η σύγχρονη μονεταριστική, η μαρξιστική, η θεωρία του πολιτικού κύκλου και η θεωρία του χάους.

Στη διάρκεια του δέκατου ένατου και του εικοστού αιώνα η ελληνική οικονομία πέτυχε να διανύσει μεγάλες αποστάσεις που την οδήγησαν από τη συνθήκη καταστροφής μέσω της πολεμικής και εμφυλιοπολεμικής περιόδου σε ένα επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας πολύ υψηλότερο από των γειτονικών χωρών φιλοδοξώντας να πλησιάσει το επίπεδο των ανεπτυγμένων ευρωπαϊκών χωρών. Πρόκειται για μια πορεία που δεν υπήρξε ομοιόμορφη ούτε ακύμαντη και περιλαμβάνει περιόδους με ταχύρρυθμη ανάπτυξη ή που ακολουθήθηκαν από άλλους με βραδύτερους ρυθμούς (που αργότερα και αυτοί επιταχύνθηκαν). Τις φάσεις έντονης οικονομικής δραστηριότητας διαδέχθηκαν υφέσεις. Μετά η χώρα ξανά πέρασε σε φάση ανάκαμψης. Οι αμοιβές, η απασχόληση, η παραγωγή και άλλοι οικονομικοί δείκτες επηρεάζουν και τον Έλληνα πολίτη και αλλάζουν την κατεύθυνση και την προοπτική της χώρας.

Η έννοια της πτώχευσης αναφέρεται σύμφωνα με τον Θεοδώρου (2010) στην αδυναμία του κράτους για αποπληρωμή των χρεών του όταν δεν μπορεί να ανταποκριθεί στις εσωτερικές και κυριότερα τις εξωτερικές οικονομικές του υποχρεώσεις.

Οι αιτίες που οδηγούν στην πτώχευση ενός κράτος όπως αναφέρονται από τον Χριστοφόρου (2011) είναι οι εξής:

1. Το εθνικό νόμισμα και η κερδοσκοπική επίθεση του από άλλες χώρες που φέρουν διαφορετικό νόμισμα.
2. Από την αρνητική κατάσταση που ισχύει στην οικονομία των χρηματαγορών και που θα μπορούσε να δημιουργήσει αδυναμία σε μια περίπτωση εγγύησης δανεισμού. Οι περιπτώσεις

των χρηματοπιστωτικών κρίσεων που ισχύουν ακόμα και στις μέρες μας, δημιουργούν υπαρκτούς κινδύνους ακόμα και σε χώρες της Ευρωζώνης. Παράδειγμα αποτελεί η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα δεν μπορεί να αγοράσει ομόλογα κρατών μελών της σύμφωνα με τη συνθήκη του Μάαστριχτ.

3. Οι ελλειμματικοί προϋπολογισμοί που αναφέρονται σε μια χώρα επί σειρά ετών όταν το ίδιο το κράτος εισέπραττε λιγότερα από όσα δαπανούσε και παράλληλα λάμβανε χρηματοδοτήσεις για τα ελλείμματά με συνεχή δανειοδότηση.

4. Ο συνδυασμός των παραπάνω αιτιών.

Στο ελληνικό κράτος καταγράφονται πολλές οικονομικές πτωχεύσεις οι οποίες οδήγησαν κατά κύριο λόγο στην αδυναμία της χώρας να ανταπεξέλθει στις οικονομικές της υποχρεώσεις (Χαρδούβελης, 2009).

Σκιαγραφώντας μια είσοδο στο επόμενο κεφάλαιο που αναφέρεται στις στοχεύσεις του ελληνικού κράτους σημειώνεται ότι από το 1827 έχουν γίνει τέσσερις οικονομικές πτωχεύσεις.

Πιο συγκεκριμένα το 1827 εντοπίζεται η πρώτη οικονομική πτώχευση της χώρας όπου ο τότε κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας δεν μπόρεσε να αποπληρώσει τα υπέρογκα δάνεια που είχε δανειστεί για το ελληνικό κράτος κατά το 1824 και το 1825.

Έπειτα ακολουθεί το 1843 η πτώχευση την περίοδο της βασιλείας του Όθωνα. Σειρά οικονομικών συνθηκών που δημιουργούσαν δυσμενείς συνθήκες αλλά και η ανάγκη για αποπληρωμή των χρεών, που δεν μπορούσε να επιτευχθεί λόγω των σκληρών μέτρων που είχαν παρθεί, οδήγησαν στη δεύτερη πτώχευση της Ελλάδος.

Η περίπτωση του 1893 υπό την κυβέρνηση του Χαρίλαου Τρικούπη που είχε λάβει υψηλό δανεισμό για την ανασυγκρότηση της υποδομής της χώρας οδήγησε σε οικονομική δυσμένεια και τελικώς σε πτώχευση. Σε συνδυασμό με τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο το 1897 και την ήττα των Ελλήνων υπήρχε αδυναμία αποπληρωμής ενός μέρους αυτών των δανείων. Ο πόλεμος θεωρείται ότι ενθαρρύνθηκε από τις δανείστριες χώρες. Λόγω της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας και έχοντας ανοιχτό το κριτικό ζήτημα φαίνεται ότι η άσκησή της γινόταν από ιδιώτες υπερπατριώτες. Δεν έλειπαν οι αφορμές και ο πόλεμος που προβλήθηκε οδήγησε τα οθωμανικά στρατεύματα να παρελαύνουν προς τη Λαμία. Η ελληνική κυβέρνηση που δεν κήρυξε πόλεμο, ζήτησε να παρέμβουν οι μεγάλες δυνάμεις και η ανταπόκρισή τους ήταν άμεση. Ακολούθησε παύση εχθροπραξιών και η Ελλάδα εξήλθε από τον πόλεμο χωρίς εδαφικές απώλειες σχεδόν αλλά με υπερβολικές δανειακές υποχρεώσεις στις οποίες

προστέθηκαν και ταπεινωτικές αποζημιώσεις προς την οθωμανική αυτοκρατορία. Η Ελλάδα αποδεχομένη το Διεθνές Οικονομικό Έλεγχο (ΔΟΕ) από εκπροσώπους των μεγάλων δυνάμεων και της Γερμανίας, της Αυστρίας και της Ιταλίας, οδηγήθηκε σε έναν έλεγχο για ευφημισμό, ο οποίος χάραζε τη νομισματική πολιτική της χώρας και δεν αφορούσε μόνο τη διαχείριση των φορολογικών εσόδων του κράτους. Ακολούθησαν και άλλοι σχετικοί έλεγχοι σε άλλα κράτη όμως σύμφωνα με τον Ανδρεάδη (1904), ο ΔΟΕ της Ελλάδος ήταν πολύ αυστηρός σε σχέση με των υπολοίπων κρατών.

Η περίπτωση του 1932 με κυβερνήτη τον Ελευθέριο Βενιζέλο που οδήγησε σε οικονομική πτώχευση την Ελλάδα σχετίζεται με την κατάσταση που επικρατούσε εκείνη την εποχή στη Νέα Υόρκη. Τότε ανακοινώθηκε στάση πληρωμών δημιουργώντας προβλήματα σε οργανωτικό πλαίσιο αλλά και στην πολιτική της χώρας. Τα χρέη δεν μπόρεσαν να αποπληρωθούν διότι δεν υπήρχε ρευστότητα χρήματος (Θεοδώρου, 2010).

Κεφάλαιο 2. Πτωχεύσεις του Ελληνικού Κράτους

2.1. 1821-1845 (Πτωχεύσεις 1827, 1843)

2.1.1. Αιτίες, συνέπειες

Στην ελληνική οικονομία υπήρξαν μεγάλοι σταθμοί οι οποίοι συσχετίζονται με γεγονότα καθορισμού της διαδρομής του κράτους έπειτα από την εθνεγερσία το 1821. Αυτά τα γεγονότα ακολουθούνται μετά την χρηματοδότηση της Ελλάδας από τα δάνεια της ανεξαρτησίας το 1824-1825. Το κράτος της Ελλάδας πριν καν συγκροτηθεί ως μια κρατική πολιτική οντότητα παρουσιάζεται υπερχρεωμένο, διότι η χρηματοδότηση του εθνικού απελευθερωτικού αγώνα βασίζεται σε δανεισμό μιας και άλλων πηγών, όπως απαλλοτριώσεις ακίνητης μοναστηριακής περιουσίας και οι εθελοντικές καταβολές χρημάτων είχαν ήδη εξαντληθεί (Ψαλιδόπουλος, 2019; Ρωμαίος, 2012). Σύμφωνα με τον Ανδρεάδη (1904) η ανάγκη για δανεισμό ώστε να χρηματοδοτηθεί η επανάσταση ήταν αναγκαία γιατί η χώρα δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες του στόλου και του στρατού. Έτσι, η πρώτη πτώχευση παρουσιάζεται το έτος 1827.

Πολλές αρνητικές καταστάσεις όπως οι εμφύλιοι πόλεμοι, η επανάσταση στα τέλη του 1827, η παρουσία στρατευμάτων των Τούρκων και Αιγυπτίων, οι λεηλασίες και οι πυρπολήσεις καθώς και οι σφαγές οδήγησαν στην ερήμωση της χώρας και στον αποδεκατισμό του πληθυσμού της. Παράλληλα, διαλύθηκε η οικονομία της Ελλάδος, οι κοινωνικές σχέσεις είχαν ανατραπεί και είχε καταστραφεί η κοινωνική συνοχή. Στις αρχές του 1828 η Ελλάδα αναφέρεται ως η ημί-ανεξάρτητη χώρα. Ο Καποδίστριας υπέγραψε ψήφισμα για να ιδρυθεί η Εθνική Χρηματιστική Τράπεζα. Η ίδρυση της τράπεζας ήταν ένα κρίσιμο βήμα για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, καθώς είχε ως στόχο την αποκατάσταση της οικονομικής σταθερότητας και την υποστήριξη της δημόσιας οικονομίας μέσω της χρηματοδότησης των κρατικών και αναπτυξιακών έργων. Τα κεφάλαια δεν μπορούσαν να προσελκυσθούν με ψηφίσματα γεγονός που οδήγησε στην υπογραφή μιας έκκλησης προς όλους τους πολίτες που ήταν ευκατάστατοι και μπορούσαν να συνεισφέρουν ως μέτοχοι ή δωρητές. Η έκκληση απέδωσε και το 1829 είχαν συγκεντρωθεί πάνω από 2 εκατομμύρια γρόσια με τη συμβολή φιλελλήνων αλλά και Ελλήνων πολιτών (Βαλαωρίτης, 1902).

Απαιτούνταν όμως ένα εθνικό νόμισμα και όχι το γρόσι με αποτέλεσμα να γεννηθεί ο Φοίνιξ, δηλαδή το νόμισμα της αναγεννημένης Ελλάδας. Το γρόσι των Οθωμανών κυκλοφορούσε

ακόμη στις ελληνικές αγορές για πολλά χρόνια όπως και άλλα ξένα νομίσματα. Πολλοί διερωτώνται για τους λόγους ίδρυσης εθνικού νομίσματος από τον κυβερνήτη. Διερωτώνται αν υπήρξε οραματιστής ή πραγματιστής. Δεν μπορούσε να υπάρξει κράτος χωρίς νόμισμα και νόμισμα χωρίς τραπεζίτες. Επίσης επιβάλλονταν η εμπιστοσύνη του κοινού και στους κεφαλαιούχους που η απουσία τους επηρέαζε την επιβίωση του νομίσματος αλλά και της Εθνικής Χρηματιστικής Τράπεζας. Τα πρώτα χρόνια δεν κόβονταν νομίσματα αλλά εκδίδονταν τραπεζογραμμάτια, έντοκες μετοχές που απέδιδαν και τόκο, ένα επιτόκιο δηλαδή που αναφέρονταν ως τίμημα του ελλείμματος εμπιστοσύνης. Η κίνηση θεωρήθηκε ανεπαρκής ενώ στην αρχή οι μέτοχοι ακολούθησαν βάση της φιλοπατρίας και του φιλελληνισμού τους. Ακόμα και η στρογγυλοποίηση του επιτοκίου που ήταν 8% δεν συγκίνησε επίδοξους μετόχους. Από το 1830 το ελληνικό τότε κρατίδιο για να μπορέσει να αντιμετωπίσει το πρόβλημα προσφέρει εγγυήσεις υπέρ της νέας τράπεζας με υποθήκες τους ελαιώνες και τους αμπελώνες που βρίσκονται στην επαρχία όπως και άλλες παραγωγές από ορυχεία και τα λοιπά. Και πάλι όμως η τράπεζα δεν κατάφερε να λειτουργήσει ως επιχειρηματικός οργανισμός και να επιβληθεί στην αγορά του φοίνικα. Αποτέλεσμα ήταν η στήριξη με δάνεια του ελληνικού κράτους. Το δημόσιο ταμείο πτώχευε συνεχώς. Το 1931 τυπώθηκαν 3 εκατομμύρια φοίνικες σε τραπεζογραμμάτια. Αυτά μετατράπηκαν σε χαρτονομίσματα από την κυβέρνηση και επιβλήθηκε η αναγκαστική κυκλοφορία τους. Οι πληρωμές του κράτους θα γίνονταν σε φοίνικες όταν συσχετιζόνταν με την μισθοδοσία ή με τις δημόσιες προμήθειες. Αντίστοιχα και οι πληρωμές προς το δημόσιο (πχ φόροι) μπορούσαν να γίνουν με φοίνικες (Δερτίλης, 2018, σσ. 125-127).

Το 1832 με τη συνθήκη του Λονδίνου το δάνειο των 60 εκατομμυρίων φράγκων συνδυάστηκε με την εγκατάσταση του Όθωνα στην Ελλάδα, ο οποίος είχε συμφωνήσει να αποπληρώνονται τα χρεολύσια και μετά να ακολουθούν οι αποπληρωμές κρατικών δαπανών (Ανδρεάδης 1904, σελ. 82). Ενώ το ποσό φάνταζε μεγάλο, στη χώρα έφτασε πολύ λιγότερο διότι υπήρξαν παρακρατήσεις από τους δανειστές έναντι προηγούμενων οφειλών για τόκους και χρεολύσια, όμως η Ελλάδα αναγκάστηκε να επιστρέψει πολλά περισσότερα εκατομμύρια δραχμές από όσες πήρε.

Η περίοδος καταγράφει έντονες δημοσιονομικές δυσχέρειες. Αυτό οδηγεί σε ανάγκη δανεισμού ώστε να μπορέσουν να χρηματοδοτηθούν οι δημόσιες δαπάνες. Τη δεκαετία 1833 έως 1843 καταγράφεται ελλειμματικός προϋπολογισμός με δημοσιονομικό έλλειμμα στο - 7,5% του ΑΕΠ κατά μέσο όρο ετησίως. Ο Συρμαλόγλου (2019) αναφέρει την αντικατάσταση των Ελλήνων στρατιωτών χαμηλού κόστους με το στρατιωτικό σώμα των Βαυαρών.

Στρατιωτικές δαπάνες λοιπόν αποτελούσαν τις μεγαλύτερες δημόσιες δαπάνες της εποχής. Μέχρι την πτώχευση του 1843 σχεδόν 50% των συνόλου των δημοσίων δαπανών αναλογούσαν σε στρατιωτικές δαπάνες.

Η Ελλάδα έλαβε τρίτο δάνειο το οποίο εξυπηρέτησε μέχρι το 1843 αναστέλλοντας προσωρινά τις πληρωμές χρεολυσίων του 1835 και του 1837. Το 1843 αναστέλλονται από τον Όθωνα οι πληρωμές χρεολυσίων και τόκων οδηγώντας την Ελλάδα εκτός διεθνών αγορών για σχεδόν τέσσερις δεκαετίες. Οι περισσότεροι των δανειστών πίεσαν τη χώρα μετά την παρεκτροπή του Όθωνα στον Κριμαϊκό Πόλεμο.

Σχετικά με την πτώχευση του 1827 το πρώτο δάνειο που χορηγήθηκε το 1824 ήταν του ύψους 472.000 λιρών και χρησιμοποιήθηκε για τη χρηματοδότηση του πολέμου. Είχε όμως ξεσπάσει εμφύλιος πόλεμος και οι πλευρές αντιμάχονταν στο ποια οφείλει τι. Το 1825 ακολούθησε δεύτερο δάνειο ύψους 2 εκατομμυρίων λιρών για να αγοραστεί πολεμικό υλικό, το οποίο όμως δεν έφτασε ποτέ πλήρες στην Ελλάδα. Η αποπληρωμή των δανείων ανησύχησε τους ομολογιούχους. Το πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830 καθιστούσε την Ελλάδα ανεξάρτητο κράτος, προέβλεπε την αποπληρωμή των δανείων και δέσμευε εθνικές γαίες. Η Ελλάδα οδηγήθηκε στην πτώχευση και στον αποκλεισμό της από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές για τα 53 επόμενα χρόνια. Το 1878 αποπληρώθηκαν τα δάνεια έναντι 10 εκατομμυρίων λιρών (Τσουλφίδης, 2022).

Το δάνειο του 1824-1825 που οδήγησε στην οικονομική συμφορά της Ελλάδος εκδόθηκε ώστε να είναι υπερβολικά ελκυστικό από τους υποψήφιους αγοραστές. Με υψηλό επιτόκιο που άγγιζε το 10%, ήταν ένα ποσοστό τριπλάσιο από το μέσο επιτόκιο καταθέσεων της εποχής. Η διαχείριση του δανείου δεν πραγματοποιήθηκε από Έλληνες διαπραγματευτές ή κυβερνητικούς αξιωματούχους, αλλά από Βρετανούς τραπεζίτες και διάφορους Βρετανούς ιδιώτες, οι οποίοι είτε ήταν αυθεντικοί φιλέλληνες είτε προσπαθούσαν να εμφανιστούν ως τέτοιοι (Δερτίλης, 2018, σ. 131). Συνοψίζοντας, τα αίτια της πτώχευσης του 1827 σχετίζονται με το δάνειο που ζήτησε η κυβέρνηση Κουντουριώτη- Μαυροκορδάτου ύψους 800.000 λιρών με αποπληρωμή στα 36 έτη που όμως μετά από τις πολλαπλές παρακρατήσεις έφτασε στην Ελλάδα ποσό περίπου 300 χιλιάδων λιρών. Οι όροι του δανεισμού ήταν επαχθείς, το μεγαλύτερο μέρος του δανείου σπαταλήθηκε για την χρηματοδότηση της επανάστασης, για τους τόκους αλλά και για πολεμικό υλικό που δεν έφτασε ποτέ στην Ελλάδα. Υποθηκεύτηκαν τα εθνικά κτήματα τα οποία είχαν εγκαταλείψει οι τούρκοι ιδιοκτήτες για την αποπληρωμή των χρεών (Τσακαλογιάννης, 2008). Ως συνέπεια, έγινε νέα προσπάθεια λήψης δανείου από τον Καποδίστρια το 1827 για την αποπληρωμή των τόκων και ανόρθωση της οικονομίας. Οι

μεγάλες δυνάμεις αρνήθηκαν και η χώρα οδηγήθηκε το 1827 σε πτώχευση. Κατηγορήθηκαν οι διαπραγματευτές του δανείου από την ελληνική πλευρά αλλά απαλλάχθηκαν από τη συνολική ευθύνη της διαχείρισης. Το 1835, το Ελεγκτικό Συνέδριο ανέλαβε την ευθύνη για το δημόσιο χρέος, το οποίο ήταν σχετικά μικρό σε σύγκριση με τα τεράστια ποσά που είχαν δαπανηθεί για άλλους σκοπούς. Υποστηρίζεται ότι τα μέλη του Ελεγκτικού Συνεδρίου χρησιμοποιήθηκαν ως αποδιοπομπαίοι τράγοι, καθώς δεν μπορούσαν να δικαιολογήσουν τα ποσά που δεν καταβλήθηκαν, ενδεχομένως λόγω δωροδοκιών. Σύμφωνα με τα ερευνητικά δεδομένα είναι προφανές ότι η επαναστατική κυβέρνηση και το μελλοντικό ελληνικό κράτος δεν θα μπορούσε να ανταπεξέλθει στην εξυπηρέτηση του δανείου. Επιπροσθέτως, δεν θα μπορούσε να εξοφλήσει τις δόσεις για τους τόκους και τα χρεολύσια εκτός αν αντλούσαν έσοδα από άλλες πηγές.

Αντίστοιχα το 1833 το δάνειο της μοναρχίας της Ελλάδας ήταν ύψους 60 εκατομμύρια γαλλικά φράγκα το οποίο όμως δεν δόθηκε ποτέ στο ακέραιο. Δαπανήθηκε κυρίως για πληρωμές προηγούμενων δανείων και για γραφειοκρατικές δαπάνες. Δεν λήφθηκε ποτέ η τρίτη δόση του δανείου και η Ελλάδα δεν μπορούσε να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της και ακολούθησε νέο δάνειο το οποίο αρνήθηκε η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία. Έτσι υπέγραψαν πρωτόκολλο σχετικά με τα δανεικά τους απαιτητά, υπογράφηκε μνημόνιο, στην Ελλάδα ακολούθησε λιτότητα και υποχρεώσεις αποπληρωμής των δανεικών. Οι δανειστές τοποθέτησαν εκπροσώπους στα υπουργεία ώστε να παρακολουθούν τα όσα είχαν συμφωνηθεί. Το 1843 επιβλήθηκαν μέτρα λιτότητας όπως απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων, μειώσεις μισθών, διακοπές συντάξεων, μειώσεις δημοσίων επενδύσεων ενώ από την άλλη αύξηση φόρων και δασμών. Το βιοτικό επίπεδο μειωνόταν συνεχώς και τα στρατιωτικά κινήματα οδηγήθηκαν σε δράση με σκοπό την παραχώρηση συντάγματος το οποίο και πέτυχαν (Τσουλφίδης, 2022).

Για την εξασφάλιση της εγγύησης των δυνάμεων για το δάνειο του 1832/1833, η Ελλάδα ανέλαβε την υποχρέωση διάθεσης των κρατικών εισπράξεων με προτεραιότητα να πληρωθεί το χρεολύσιο και οι τόκοι είχαν τοποθετηθεί ως εγγυήσεις από τις κυβερνήσεις της Μεγάλης Βρετανίας, της Ιταλίας και της Ρωσίας. Παύοντας οι πληρωμές, οδήγησαν τις εγγυήτριες να καταβάλουν τα χρεολύσια με αποτέλεσμα να χρησιμοποιείται το ελληνικό δημόσιο χρέος ως μέσο για πολιτικές πιέσεις. Ήταν μια τακτική που ακολουθήθηκε από τις παραπάνω χώρες ώστε να επιβληθεί στην Ελλάδα μια εξωτερική πολιτική πλήρως εναρμονισμένη με τα συμφέροντα αυτών των χωρών. Η ανάγκη για άσκηση πίεσης στην ελληνική κυβέρνηση οδήγησε τις δυνάμεις σε νομική επιχειρηματολογία, σύμφωνα με την οποία η συνθήκη του

1832 της πρόσφερε το δικαίωμα να ελέγχουν τις υπέγγυες τελωνειακές εισπράξεις του ελληνικού δημοσίου ακόμη χρησιμοποιώντας και την βία, καταλαμβάνοντας τα ελληνικά τελωνεία. Η βρετανική κυβέρνηση περισσότερο από τις άλλες εξυπηρετούνταν για την πολιτική της στο ανατολικό ζήτημα. Είχε σκοπό να ελέγχει το δρόμο των Ινδιών και να δημιουργεί φραγμούς απέναντι στην ορμή των Ρώσων για επέκταση (και αργότερα των Γερμανών) προς τις βαλκανικές περιοχές, τη Μεσόγειο, το Βόσπορο και γενικότερα την Ανατολή (Δερτίλης, 2018, σ. 129).

Τα παραπάνω διαμορφώθηκαν βαθμιαίως χωρίς να υπάρχει κάποιος συνδυασμός και μακρόπνοα σχέδια. Η παροχή των εγγυήσεων από τις Δυνάμεις για το δανεισμό δεν στόχευαν στην πτώχευση της Ελλάδας αλλά και στην μετατροπή της ως έρμαιο στις πολιτικές τους. Οι προθέσεις τους αρχικά θεωρούνται ευνοϊκές για τα ελληνικά συμφέροντα, αν και μαζί με τα ελληνικά συμφέροντα εξυπηρετούνταν και τα δικά τους. Στόχευαν στη στερέωση της κεντρικής εξουσίας, στην πάταξη της ληστείας και της πειρατείας και στην ανασυγκρότηση της εγχώριας οικονομίας. Οι προαναφερόμενες Εγγυήτριες Δυνάμεις ή αλλιώς Προστάτιδες Δυνάμεις περιβάλλονταν από κοινές επιδιώξεις οι οποίες ήταν εν δυνάμει ευνοϊκές για την Ελλάδα όμως διεθνώς τα συμφέροντά τους υπήρξαν αντικρουόμενα και αντιτιθέμενα. Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα να υπάρχει διαμάχη μεταξύ δυνάμεων που οδηγεί μοιραία στη χρήση του δανείου ως μέσο πολιτικής πίεσης που εξελίσσονταν σύμφωνα με τις εξελίξεις του Ανατολικού Ζητήματος. Ακολουθούσαν λοιπόν τα κρατικά συμφέροντα της χώρας τους αλλά και για τις επιταγές μιας πατριωτικής συνείδησης μέσα από την εφαρμογή αμειλικτων κανόνων της διεθνούς πολιτικής πραγματικότητας (Δερτίλης, 2018, σ. 130).

Ως προς τις αιτίες της πτώχευσης του 1843 αναφέρονται από τον Κυριάκου (2013) η αμάθεια του Όθωνα λόγω της νεαρής του ηλικίας, δεν είχε την απαραίτητη γνώση και εμπειρία για να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της διακυβέρνησης. Ο Όθωνας, μόλις 17 ετών όταν ανέλαβε το θρόνο, βρέθηκε αντιμέτωπος με ένα πλήθος προβλημάτων που απαιτούσαν ώριμη κρίση και ισχυρή ηγεσία. Η έλλειψη εμπειρίας του Όθωνα σε θέματα εξουσίας και διαχείρισης κρίσεων οδήγησε σε λανθασμένες πολιτικές αποφάσεις και ανικανότητα να αντιμετωπιστούν τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα. Επιπλέον, η εξάρτηση του βασιλιά από ξένους συμβούλους και η αδυναμία του να κατανοήσει πλήρως τις κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες της Ελλάδας επιδείνωσαν την κατάσταση. Η συνδυασμένη επίδραση αυτών των παραγόντων συνέβαλε στη συσσώρευση δημοσιονομικών ελλειμμάτων και τελικά στην αδυναμία εξυπηρέτησης του δημόσιου χρέους, οδηγώντας στη χρεοκοπία του 1843. Οι μεγάλες δυνάμεις μπόρεσαν μέσω του Όθωνα να καθορίζουν τις αποφάσεις για την Ελλάδα.

Το 1832 υπεγράφη η τήρηση της υπόσχεσης για δάνειο από τις Προστάτιδες Δυνάμεις μέσω της συνθήκης που υπέγραψαν με τη Βαυαρία, χωρίς την συμμετοχή της Ελλάδας, η οποία όμως υποχρεώθηκε να το αποπληρώσει. Τελικώς η Ελλάδα ενώ έπρεπε να λάβει 60 εκατομμύρια δραχμές έλαβε μόνο 57 διότι παρακρατήθηκαν μεσιτείες για το δάνειο από τον οίκο Ρότσιλντ. Αποπληρώνοντας τους Τούρκους για την εξαγορά επαρχιών, κρατώντας χρήματα οι μεγάλες δυνάμεις για εξόφληση προκαταβολών στον Καποδίστρια, και πληρώνοντας τους τοκογλύφους τραπεζίτες η Ελλάδα έλαβε ελάχιστα χρήματα (περίπου 3 εκατομμύρια γαλλικά φράγκα). Οι Έλληνες εξεγέρθηκαν και διαδήλωσαν κατά του βασιλιά, διεκδικώντας τη μετατροπή του πολιτεύματος σε συνταγματικό. Η χώρα βρέθηκε σε δεινή κατάσταση: οι οικονομικοί πόροι ήταν ελάχιστοι, τα χωράφια παρέμεναν ακαλλιέργητα, η φορολογία ήταν βαριά, και δεν υπήρχε καμία βοήθεια από τις ξένες δυνάμεις.

Από το 1830 ο Καποδίστριας, υπολογίζοντας το ελάχιστο κεφάλαιο που χρειαζόνταν για την οικοδόμηση το κράτος (ήταν 60 εκατομμύρια φράγκα τα οποία θα κάλυπταν τις άμεσες υποχρεώσεις της Ελλάδας), έλαβε την έγκριση σύναψης εξωτερικού δανείου στην Δ' εν Άργει Εθνική Συνέλευση. Η επιτυχία ενός τέτοιου δανείου ήταν η επανάληψη των πληρωμών για το προηγούμενο μέσω της αναστήλωσης της διεθνούς πίστης της χώρας και η δημιουργία ισχυρών εγγυήσεων οι οποίες θα απέκλειαν το ελληνικό κράτος από τα διεθνή χρηματιστήρια μέχρι να απορροφηθούν οι ομολογίες. Η πρώτη λύση ήταν ανέφικτη γιατί δεν θα μπορούσε να επαναληφθεί η πληρωμή έχοντας άδεια ταμεία στην Ελλάδα. Οπότε έμενε η λύση της εγγύησης γιατί ήθελαν ως εγγυητές τις Δυνάμεις.

Το 1843 κηρύχθηκε η πτώχευση με χρέος που είχε φτάσει τα 90 εκατομμύρια. Η πτώχευση οδήγησε σε σύσκεψη στο Λονδίνο. Παράλληλα, συγκροτήθηκε επιτροπή της ελληνικής κυβέρνησης η οποία καλούνταν να ερευνήσει τα έξοδα του προϋπολογισμού. Ακολούθησε η υπογραφή συμβάσεως για την αποπληρωμή από τη μεριά του ελληνικού κράτους μέχρι το 1847 σε δόσεις για το χρέος προς τον πατέρα του Όθωνα. Επίσης ακολούθησε ένα πρωτόκολλο από τις 3 δυνάμεις για έλεγχο της Ελλάδας από αυτές ώστε να επιτευχθεί η αποπληρωμή του δανείου. Οι Έλληνες πολιτικοί συμφώνησαν ενώ ο ελληνικός λαός ξεσηκώθηκε με αποτέλεσμα απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων, μειώσεις μισθών, παύση χορήγησης συντάξεων, μείωση στρατιωτικών δαπανών, πληρωμή στρατιωτικών με χωράφια αντί για μισθό, αύξηση δασμών, φόρων, παύση δημοσίων έργων, κατάργηση υγειονομικών υπηρεσιών, πρόστιμα νομιμοποίησης για αυθαίρετα κτίσματα και περαίωση εκκρεμών φορολογικών υποθέσεων με την καταβολή εφάπαξ ποσού. Η εξέγερση του 1843 ανάγκασε τις μεγάλες δυνάμεις να μην επιβάλουν την πληρωμή χρεολυσίου όμως ήθελαν να μην πέσει ο

βασιλιάς Όθωνας με τη βασιλεία του (Κυριάκου, 2013). Είχε υποστηριχτεί η άποψη ότι πριν από το 1843 ο Όθων παρείχε στην εξουσία και στα 3 κόμματα σε διαφορετικές περιόδους. Ήθελε να μεταθέτει την εύνοια του από τη μια Προστάτιδα Δύναμη στην άλλη με διαδοχή, ώσπου να παρασύρει την καθεμία με τη σειρά της και να εισαχθούν όλες στο τρίτο τμήμα των δανείων. Τα πρώτα χρόνια της μοναρχίας του Όθωνα, ο ίδιος και οι σύμβουλοί του προσπαθούσε να ασκήσει την πολιτική ισορροπία μεταξύ των δυνάμεων ώστε να μην ενισχύεται κανένα κόμμα. Οι δυνάμεις όμως δεν ικανοποιούνταν. Μονίμως ήταν εκ περιτροπής δυσανεσποιημένες και λόγω του ότι δεν συντάσσονταν με κανένα από τα τρία κόμματα αυτά εξωθούνταν προς συνεχή κριτική, αντιπολίτευση ακόμη και αντιμοναχισμό.

Η τακτική που εφαρμόσαν οι δυνάμεις είχε μια ενιαία βάση: έβλεπαν το δάνειο ως το μέσο που θα πειθανάγκαζε πολιτικώς την Ελλάδα. Με διαφορά στους στρατηγικούς στόχους η κάθε δύναμη είχε τα δικά της συμφέροντα προς την Ανατολή. Οι εγγυήσεις λοιπόν λειτουργούσαν με διαφορετικό ρυθμό και τρόπο από την κάθε δύναμη σκοπεύοντας σε διαφορετικούς στόχους.

Συνοπτικά, στη διάρκεια της επανάστασης η κυβέρνηση συμφώνησε για δύο δάνεια τα οποία θα χορηγούνταν στην Ελλάδα από τη Μεγάλη Βρετανία υπό επαχθείς όρους. Το πρώτο δάνειο ήταν 472.000 λιρών που έλαβε η χώρα το 1824 και χρηματοδότησε τον εμφύλιο πόλεμο. Θέτονταν όμως ζητήματα που σχετίζονταν με την αποπληρωμή του δανείου διότι δεν μπορούσε να αποφασιστεί ποια πλευρά οφείλει και τι. Το δεύτερο δάνειο λοιπόν συμφωνήθηκε το 1825 με ύψος 1,2 εκατομμύρια λιρών. Ο λόγος λήψης του ήταν η αγορά πολεμικού υλικού που όμως δεν έφτασε ποτέ στην Ελλάδα. Τα δάνεια αυτά και η ανησυχία για την αποπληρωμή τους κίνησε έντονα το ενδιαφέρον των Βρετανών για να δημιουργηθεί το ελληνικό κράτος. Ακολούθησε το 1830 το Πρωτόκολλο του Λονδίνου όπου η Ελλάδα ήταν πλέον ανεξάρτητο κράτος και δέσμευε τις εθνικές γαίες για την αποπληρωμή των δανείων. Εξαιτίας της πτώχευσης η Ελλάδα αποκλείστηκε από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές για 53 χρόνια και μόλις το 1878 ξεπληρώθηκαν αυτά τα δάνεια έναντι 10 εκατομμυρίων λιρών. Το 1833 τελειώνοντας η μοναρχία στην Ελλάδα δανείστηκε το κράτος 60 εκατομμύρια γαλλικά φράγκα από την Αγγλία, τη Γαλλία και τη Ρωσία. Το ποσό αυτό δεν ήρθε εξ ολοκλήρου στην Ελλάδα όμως είχε υπέρ- αυξημένα έξοδα έκδοσης. Τα χρήματα δαπανήθηκαν για πληρωμές προηγούμενων δανείων, στρατιωτικές δαπάνες και υποστήριξη της γραφειοκρατίας. Η Ελλάδα μη λαμβάνοντας την τρίτη δόση του δανείου δεν μπορούσε να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις της και αναζήτησε καινούργιο δάνειο, το οποίο της το αρνήθηκε η Μεγάλη Βρετανία, η Γαλλία και η Ρωσία. Οδηγήθηκε σε υπογραφή Πρωτοκόλλου με τις

δικές τους απαιτήσεις και ξεκίνησαν διαπραγματεύσεις όπως υπογράφηκε μνημόνιο με την ελληνική κυβέρνηση να συμφωνεί ότι θα ακολουθήσει σκληρή λιτότητα για την αποπληρωμή των δανεικών. Τοποθετήθηκαν εκπρόσωποι των μεγάλων δυνάμεων στα υπουργεία για να παρακολουθούνται. Είχε συμφωνηθεί με την Ελλάδα να βρίσκεται στο ίδιο επίπεδο με πάρα πολλές χώρες εκείνης εποχής ιδιαίτερα όπως ήταν και οι χώρες της Λατινικής Αμερικής. Ακολουθήθηκαν πολλά μέτρα λιτότητας το 1843 που συχνά θυμίζουν τα σημερινά μέτρα των πρόσφατων μνημονίων της χώρας. Σε αυτά τα μέτρα λιτότητας περιλαμβάνονταν απολύσεις δημοσίων υπαλλήλων κατά το 1/3, 20% μείωση μισθών στους υπόλοιπους δημοσίους υπαλλήλους, διακοπές συντάξεων, μειώσεις στρατιωτικών δαπανών, αύξηση δασμών και φόρων κι άλλα (Τσουλφίδης, 2022).

Επί της πρωθυπουργίας του Τρικούπη το 1881 προσαρτήθηκε η Θεσσαλία και η Άρτα στην Ελλάδα, αυξάνοντας το εξωτερικό χρέος γιατί έπρεπε να πληρωθούν αποζημιώσεις στην Τουρκία που παραχώρησε αυτές τις περιοχές. Τότε ξεκίνησε και το μεταρρυθμιστικό έργο εσόδων από τους υψηλούς φόρους και την εκμετάλλευση του κρατικού μονοπωλίου. Η χώρα οδηγήθηκε σε υψηλό δανεισμό ύψους 640 εκατομμυρίων φράγκων μικρής αφερεγγυότητας όπου και στην Ελλάδα έφτασε το ποσό των 450 εκατομμυρίων φράγκων. Το 40% του προϋπολογισμού οδηγήθηκε σε πληρωμή τοκοχρεολυσίων και στρατιωτικών δαπανών. Τα μεταρρυθμιστικά έργα προκάλεσαν σημαντικά προβλήματα στην Ελλάδα, λήφθηκαν αυστηρά μέτρα και περικοπές στις δαπάνες κράτους και στρατού, περικοπές επιχορηγήσεων, δημιουργία φόρων και τελών καθώς και πτώση της τιμής της σταφίδας με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί χάσμα ανάμεσα στις κυβερνήσεις και ο λαός της Ελλάδας να είναι απηυδισμένος από τους μεγάλους φόρους που έπρεπε να πληρώσει. Η πτώχευση οδήγησε την Ελλάδα στο Διεθνή Οικονομικό Έλεγχο και στην αυστηρή λιτότητα ως το 1910 που καταργήθηκε με το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Τα εκσυγχρονιστικά έργα και τα έργα υποδομής στα οποία είχε προχωρήσει ο Τρικούπης αποφόρτισαν εν μέρει το ξέσπασμα του λαού, όμως ακολούθησαν απεργίες μεγάλου βεληνεκούς.

2.2. 1873-1896 (Πτώχευση 1893)

2.2.1. Αιτίες, αποτελέσματα

Η περίοδος του 1873 ως το 1896 θεωρείται ως η περίοδος της μακράς διεθνούς οικονομικής ύφεσης η οποία επιδρά ιδιαίτερα στην Ελλάδα, διότι τότε έγιναν προσπάθειες

εκσυγχρονισμού και διαρθρωτικών αλλαγών στην οικονομία της. Η συρρίκνωση του διεθνούς εμπορίου από τη διεθνή ύφεση, η υιοθέτηση προστατευτικών πολιτικών των κρατών ώστε να στηριχθεί η απασχόληση και η εγχώρια παραγωγή επιδείνωσαν την κρίση. Στην περίπτωση της Ελλάδας οι επηρεασμοί των εξελίξεων είναι έντονοι. Σύμφωνα με τον Τσουλφίδη (2022) δεν υπάρχουν ακριβείς περιγραφές για αυτή την κρίση αλλά συμπερασματικά οδηγούμαστε στο ότι ήταν μεγάλης διάρκειας, χωρίς ιδιαίτερη οξύτητα και πολλοί ιστορικοί αναρωτιούνται αν πραγματικά υπήρξε κρίση. Ο Hobsbawm (2000) αναφέρει ότι η κρίση διαπιστώνεται στην εξέλιξη μεταβλητών, όπως ήταν η καθοδική πορεία των τιμών, η μείωση των αγροτικών προϊόντων, η οποία χειροτέρευσε τη θέση του αγροτικού πληθυσμού και η μαζική μετανάστευση.

Μετά το 1843 όπου καταγράφεται η δεύτερη χρεοκοπία της Ελλάδας βελτιώνονται οι δημοσιονομικές επιδόσεις. Μέχρι τη χρεοκοπία του 1893 σημειώνεται στο ΑΕΠ έλλειμμα που φτάνει και το 40%, καθώς η οικονομία συνεχίζει να αντιμετωπίζει προκλήσεις παρά τις προσπάθειες εξυγίανσης και ανάπτυξης. Βέβαια υπήρξαν και στιγμές όπου ο προϋπολογισμός ήταν πλεονασματικός. Η κυβέρνηση υποβάλλοντας τρία νομοσχέδια απολογισμών θέλησε να λάβει έγκριση από τη βουλή. Το χρέος σύμφωνα με τα στοιχεία του 1848 είχε ανέλθει στο 181,5%. Ο Χαρίλαος Τρικούπης, τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας, χρησιμοποιεί τη φράση «*δυστυχώς επτωχεύσαμεν*» με την οποία φράση γίνεται αναφορά στη χρεοκοπία του 1893. Από το προηγούμενο έτος υπήρχαν σημάδια για το οικονομικό αδιέξοδο της χώρας. Ο Δηλιγιάννης παραιτείται με σκοπό να βγει η Ελλάδα από την κρίση υπερχρέωσης και να βελτιωθεί το ισοζύγιο του κρατικού προϋπολογισμού. Η σκέψη του Τρικούπη για τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε η χώρα να βγει από το αδιέξοδο υποστήριξε τη σύναψη ενός νέου δανείου. Αναγγέλλοντας έντονες δημοσιονομικές περικοπές, νέους φόρους και επιβαρύνσεις με σκοπό την κάλυψη των ελλειμμάτων, επηρεάστηκαν σε μεγάλο βαθμό οι μεσαίες εισοδηματικά τάξεις. Ακολούθησε περίοδος λιτότητας, επιβλήθηκαν δίδακτρα στην εκπαίδευση και η φήμη περί πτωχεύσεως από την αντιπολίτευση οδήγησε σε πανικό του Χρηματιστηρίου Αθηνών (Ζουμπουλάκης & Κόλλιας, 2021). Οι στρατηγικές του Τρικούπη για την έξοδο της χώρα από τα οικονομικά αδιέξοδα και την ενίσχυση της αναπτυξιακής της πορείας περιλαμβάνουν ως κύριες σκέψεις και προτάσεις τα εξής: δημοσιονομική σταθερότητα και ισοσκελισμένο προϋπολογισμό (περιορισμός δαπανών, αύξηση εσόδων φορολογίας, εξισορρόπηση δημόσιων οικονομικών, αποφυγή ελλειμμάτων), διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις (κρατικού μηχανισμού και διοικήσεων για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας και της διαφάνειας καθώς και της μείωσης της σπατάλης) και τον

διεθνή δανεισμό (για την κάλυψη ελλειμμάτων και την ανάπτυξη υποδομών). Επιπροσθέτως, επιχείρησε σημαντικές μεταρρυθμίσεις στο φορολογικό σύστημα της Ελλάδας με στόχο την οικονομική σταθερότητα και τη βελτίωση των δημοσίων εσόδων. Οι βασικές ενέργειές του περιλάμβαναν τον εκσυγχρονισμό του φορολογικού συστήματος (νέες μέθοδοι φορολόγησης, αποτελεσματικότητα και δικαιοσύνη), εισήγαγε νέους φόρους (π.χ. κληρονομιάς και περιουσίας), μείωσε την φορολογική επιβάρυνση των μικρομεσαίων και των επιχειρήσεων, αναδιοργάνωσε την φορολογική διοίκηση για να καταπολεμηθεί η φοροδιαφυγή και δημιούργησε νέες φορολογικές υπηρεσίες ενισχύοντας την εποπτεία για την καλύτερη εφαρμογή των φορολογικών νόμων (Σουλιώτου, 2006, 125-155).

Τα δημοσιονομικά θέματα βελτιώθηκαν επί Τρικούπη λαμβάνοντας εσωτερικό δάνειο από τις τράπεζες της Κωνσταντινουπόλεως και της Ηπειρο-Θεσσαλίας θέλωντας να ενοποιήσει τα χρέη της Ελλάδας μέσω της λήψης μεγάλου εξωτερικού δανείου, το οποίο θα βοηθούσε στην ανακεφαλαιοποίηση του συνόλου των προηγούμενων δανείων. Οι Γάλλοι κεφαλαιούχοι προτιμούσαν να ωθήσουν το ελληνικό κράτος σε χρεοκοπία τονίζοντας την έλλειψη φερεγγυότητας της Ελλάδας. Οι βρετανοί κεφαλαιούχοι έδειξαν διάθεση παραχώρησης νέου δανείου στην Ελλάδα για τους δικούς τους λόγους προσφέροντας τρειςήμισι εκατομμύρια στερλίνες. Το δάνειο δεν συνήφθη μιας και ο βασιλιάς Γεώργιος δεν το ήθελε (Καλαφάτης, 2000). Ο Τρικούπης παραιτείται και στη θέση του βρίσκεται ο Σωτηρόπουλος το 1893. Με στόχο να αποφύγει τη χρεοκοπία, ακολούθησε δάνειο κεφαλαιοποιήσεως ώστε να κεφαλαιοποιηθούν οι καθυστερημένοι τόκοι. Οι όροι οι οποίοι σχετίζονταν με το δάνειο ήταν επαχθείς και οδηγούσαν σε ομόλογα νέων δανείων. Επρόκειτο για μια δόλια χρεοκοπία μιας που οι δανειστές θα λάμβαναν ιδιωτικά ομόλογα. Ως αποτέλεσμα υπήρξε η χειροτέρευση της δημοσιονομικής κατάστασης και η βύθιση της ελληνικής οικονομίας (Ψαλιδόπουλος, 2019).

Εν συνεχεία ο Τρικούπης επανήλθε στην πρωθυπουργία. Ακύρωσε το δάνειο κεφαλαιοποιήσεως και διαπραγματεύτηκε την αποπληρωμή του χρέους. Μειώθηκαν τα τοκομερίδια προσωρινά και για να μη χρεοκοπήσουν οι ελληνικές τράπεζες αναφέρθηκε στην πληρωμή των Ελλήνων ομολογιούχων στο ακέραιο. Μετά την επάνοδο της Ελλάδας στις διεθνείς αγορές χρηματοδότησης το 1879, οι κυβερνήσεις που ακολούθησαν επηρεάστηκαν σημαντικά από τις διεθνείς οικονομικές συνθήκες. Οι ελληνικές ομολογίες (χρεόγραφα) παρουσίασαν σοβαρές πτώσεις στην αξία τους στις διεθνείς χρηματαγορές, γεγονός που οδήγησε σε έντονες αντιδράσεις από τους ξένους επενδυτές που είχαν επενδύσει σε αυτά τα ομόλογα. Παρά τις δυσκολίες που δημιουργήθηκαν από τη μείωση της αξίας των ελληνικών ομολόγων και τις επικρίσεις που διατυπώθηκαν από τους ξένους ομολογιούχους, η χώρα και

η κυβέρνηση δεν υπέστησαν μακροπρόθεσμα σοβαρή δυσφήμιση ή καταστροφή της διεθνούς τους φήμης. Η αντιπολίτευση δεν συνεργάζονταν με τον Τρικούπη που ήθελε μια κοινή εθνική γραμμή συμβιβασμού, ο Τρικούπης χάνει τις εκλογές εκείνου του έτους και ακολούθησε μια παταγώδης στρατιωτική και διπλωματική αποτυχία όπου και επιβλήθηκε ένας Διεθνής Έλεγχος από τους ισχυρούς της Ευρώπης (Ζουμπουλάκης & Κόλλιας, 2021).

Ανακεφαλαιώνοντας σχετικά με την πτώχευση του 1893, αναφερόμαστε στην περίοδο μετά το 1875 όπου στο πλαίσιο της ανάγκης για ανάπτυξη ενός ισχυρού κράτους, τη δημιουργία έργων υποδομής και γενικότερης αναδιάρθρωσης της λειτουργίας του κράτους και ενίσχυσης του στρατού η Ελλάδα οδηγήθηκε σε διεθνή δανεισμό. Η διεθνής ύφεση του 1873 έως το 1896 οδήγησε σε πολλά ανενεργά κεφάλαια στο εξωτερικό που αναζητούσαν επενδυτική διέξοδο και υψηλό επιτόκιο το οποίο κατάφερε να προσφέρει η Ελλάδα. Έτσι με σχετική ευκολία χρηματοδοτήθηκε. Συγκεκριμένα από το 1879 μέχρι το 1893 ο δανεισμός ανέρχεται περίπου στα 640 εκατομμύρια φράγκα όπου σχεδόν 500 εκατομμύρια ήτανε ένα ποσό εξόδων ενώ στην παραγωγή ξοδεύτηκε πολύ μικρότερο ποσοστό του συνολικού δανεισμού. Το μεγαλύτερο μέρος χρησιμοποιήθηκε για αποπληρωμή προηγούμενων δανείων, για την υποστήριξη των καταναλωτικών δαπανών του κράτους αλλά και τη χρηματοδότηση τραπεζών που παράπαιαν (Σβορώνος, 1995). Τα ελλείμματα διευρύνονταν καθώς και επηρεάστηκε η εξαγωγή της σταφίδας με κατάρρευση το 1890. Το ΑΕΠ, αν και δεν είναι ακριβώς καθορισμένο, υποδηλώνει ότι η οικονομική κατάσταση ήταν τεταμένη, με την πλειονότητα των χρημάτων του δανεισμού να κατευθύνονται σε μη παραγωγικές δαπάνες. Οι εκτιμήσεις του ΑΕΠ της εποχής δείχνουν ότι το ποσό του δανεισμού και οι δαπάνες ήταν σημαντικές σε σχέση με την οικονομική δυνατότητα της χώρας. Το συνάλλαγμα σταμάτησε να έρχεται στη χώρα, οι υποχρεώσεις ήταν δύσκολο να εκπληρωθούν και το ελληνικό κράτος οδηγήθηκε το 1893 στην τρίτη πτώχευση. Τα μέτρα της πτώχευσης περιλάμβαναν την αναστολή καταβολής χρεολυσίων προς τους ξένους δανειστές, οι διευθετήσεις έφεραν τους ξένους δανειστές σε αντιδράσεις γιατί θεώρησαν ότι αδικούνται, όπως επίσης προτάθηκε κούρεμα των τόκων κατά 40% των δανείων αλλά οι διαπραγματεύσεις ναυάγησαν.

2.3. 1920-1945 (1929-Πτώχευση 1932)

2.3.1. Αιτίες, συνέπειες

Μετά το 1896 η άνθηση στη χώρα διαρκεί μέχρι το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου (1914-1918). Κοινώς μέχρι το 1918 η Ελλάδα βιώνει μία περίοδο οικονομικής και κοινωνικής άνθησης. Αυτό σημαίνει ότι τα δημοσιονομικά της Ελλάδας μπαίνουν σε μια τάξη με το νόμισμα της χώρας να θεωρείται «σκληρό», όπως αναφέρει ο Τσουλφίδης (2022, σ. 303). Το 1910 επανέρχεται στη Λατινική Νομισματική Ένωση η οποία θεωρείται αντίστοιχη της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης (ONE) του 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα. Η ελληνική οικονομία μετατρέπεται σε ισχυρή και οι βαλκανικοί πόλεμοι επιταχύνουν την οικονομική ανάπτυξη, γιατί όσοι στρατεύτηκαν αντικαταστάθηκαν πολύ εύκολα λόγω του ότι υπήρχε πλεονάζον εργατικό δυναμικό και επίσης η ένδειξη της σχετικής ευρωστίας της χώρας φαίνεται από την ταυτόχρονη αύξηση της ζήτησης για στρατιωτικά αγαθά.

Κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο επηρεάστηκε θετικά η οικονομία διότι η Ελλάδα ακολούθησε το παράδειγμα άλλων χωρών υιοθετώντας προστατευτικό δασμολόγιο από το Φεβρουάριο του 1916 ευνοώντας έτσι τους εγχώριους παραγωγούς. Φαίνεται ότι εκείνη την εποχή διογκώθηκαν τα κέρδη όταν το εφοπλιστικό κεφάλαιο επιβίωσε από τον ανταγωνισμό και τις πολεμικές απώλειες που επήλθαν με τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο αποκομίζοντας αντίθετα σημαντικά κέρδη. Επιπρόσθετα, σημειώνεται σημαντική αύξηση των μεταναστευτικών εμβασμάτων που αλλάζει τη δεκαετία του 1920 και επιδεινώνεται τη δεκαετία του 1930 (Τσουλφίδης, 2022).

Πιο συγκεκριμένα, κατά την διάρκεια μετά το 1896 μέχρι το τέλος του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου το 1918 παρατηρήθηκε στην Ελλάδα οικονομική ανάπτυξη, αύξηση του πληθυσμού και σημαντική βελτίωση των υποδομών και του εκπαιδευτικού συστήματος. Η ανάπτυξη αυτή οφειλόταν σε διάφορους παράγοντες, όπως ήταν η σταθεροποίηση του νομίσματος, η εισροή κεφαλαίων από την ελληνική διασπορά και η ενίσχυση των εμπορικών και βιομηχανικών δραστηριοτήτων. Ωστόσο, η άνθηση αυτή διακόπηκε από τις δυσκολίες που προκάλεσαν οι Βαλκανικοί Πόλεμοι και, αργότερα, ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, οι οποίοι επηρέασαν αρνητικά την οικονομία και την κοινωνική σταθερότητα της χώρας. Η συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο και οι συνέπειες του πολέμου, όπως οι απώλειες ανθρώπινου δυναμικού και οι οικονομικές πιέσεις, έθεσαν τέρμα στην περίοδο ευημερίας και οδήγησαν τη χώρα σε μια δύσκολη μεταπολεμική περίοδο.

Η Ελλάδα πέρασε σε τεράστια οικονομική καταστροφή με τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1919-1922. Ο πληθωρισμός βρέθηκε σε ύψη του 94%, ο πόλεμος χρηματοδοτήθηκε οπότε απορροφήθηκαν όλοι οι διαθέσιμοι πόροι καθώς επίσης και οι δαπάνες σημειώθηκαν ιδιαίτερα υψηλές. Το 1921 ακολούθησε δανεισμός μέσω μιας κοινοπραξίας τραπεζών ύψους 40 εκατομμυρίων φράγκων προσδοκώντας κάλυψη του δανείου από τις επαρχίες της Ελλάδας του μέλλοντος στη Μικρά Ασία και τη Θράκη. Η καταστροφή του 1922 και το προσφυγικό ζήτημα οδήγησαν σε αναδασμό της γης και σε ολοκληρωτική απαλλοτρίωση των τσιφλικιών χωρίς αποζημιώσεις στους ιδιοκτήτες από τον Πλαστήρα το 1925. Σε λιγότερο από 5 χρόνια αυτή η αγροτική μεταρρύθμιση του Πλαστήρα και του Βενιζέλου, εξαφάνισε την μεγάλη ιδιοκτησία από την Ελλάδα (Μπουρνόβα & Προγουλάκης, 1999).

Η αγροτική μεταρρύθμιση που συνέβη το 1923 και η νομισματική αστάθεια ήταν ανάμνηση το 1928 όταν η κυβέρνηση του Βενιζέλου ακολούθησε τις συμβουλές από την ΚτΕ οδηγούμενος στην ίδρυση της ΤτΕ. Η δημιουργία όμως ύστερα πάσης Ελλάδος βασίζεται στην ΤτΕ και για την παροχή δανείων προς την Ελλάδα για την εισαγωγή πρώτων υλών και μηχανημάτων, αναπτύσσοντας την αγροτική παραγωγή και καλύπτοντας τις χρηματοδοτήσεις του φιλόδοξου προγράμματος των δημοσίων επενδύσεων που είχε εξαγγείλει Βενιζέλος.

Οι εγγυήσεις του ελληνικού δημοσίου προς τους ξένους σχετίζονται με την πολιτική της σκληρής δραχμής μέσω της ισοτιμίας της δραχμής με συνάλλαγμα της Τράπεζας της Ελλάδος, που είχε σκοπό να ελέγχεται πλήρως η νομισματική κυκλοφορία. Αυτή η πολιτική δεν μπόρεσε να διατηρηθεί μακροχρόνια. Όμως, η ελληνική κυβέρνηση επέμενε ότι η δραχμή πρέπει να είναι προσδεμένη με το συνάλλαγμα χρυσού ή και με τη λίρα Αγγλίας. Έτσι στα τέλη του 1931 άρχισε μαζική πώληση δραχμών γιατί οι ξένοι αλλά και οι Έλληνες καταθέτες δεν ήθελαν να έρθουν αντιμέτωποι με την υποτίμηση. Ακολούθησε υψηλή εκροή συναλλάγματος ενώ ο Βενιζέλος θεωρούσε ότι όλα αυτά ήταν μέσα στο πρόγραμμα. Το 1932 ταξιδεύοντας στην Ευρώπη ήρθε αντιμέτωπος με τις αντιδράσεις των δανειστών αλλά και με την εξάντληση του συναλλαγματικού αποθέματος που τον οδήγησε στην υποτίμηση της τάξης του 60% και κήρυξε την αναστολή της πληρωμής των τοκοχρεολυσίων (Φραγκιάδης, 2019).

Αναφερόμενοι στην περίοδο μετά την πτώχευση του 1932, στην Ελλάδα κυριαρχούσε η διεύρυνση του ρόλου της Τράπεζας της Ελλάδος. Είχε αναλάβει την αποκλειστική διάθεση του συναλλάγματος καθώς είχε κυκλοφορήσει η δραχμή έχοντας μεγάλη επιρροή προς τις εμπορικές τράπεζες. Παράλληλα περιορίστηκε η προσφορά χρήματος που δημιούργησε δυσκολίες στις εισαγωγές αλλά ως αποτέλεσμα και στην ανάπτυξη της εγχώριας παραγωγής.

Η Τράπεζα της Ελλάδος είχε ένα ενεργητικό ρόλο στην ελληνική οικονομία γιατί άσκησε έντονη νομισματική πολιτική. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να αυξηθούν τα επιτόκια αρκετά περισσότερο από τα ευρωπαϊκά και ξεκίνησε η προσέλκυση κεφαλαίων του εξωτερικού προς τις ελληνικές τράπεζες. Αυξήθηκε ο χρυσός της Τράπεζας της Ελλάδος γεγονός που στήριζε και την αύξηση της προσφοράς του χρήματος. Παράλληλα αρκετές εμπορικές τράπεζες πτώχευσαν κι ενισχύθηκε η θέση της Ελληνικής Τράπεζας της Ελλάδος. Ακολούθησε η επιβολή νέου δασμολογίου από την κυβέρνηση των Λαϊκών οι οποίοι ενώ έπρεπε να στηρίζουν το ελεύθερο εμπόριο και τη μη κρατική παρέμβαση, ακολούθησαν ένα προστατευτικό πρόγραμμα που οδήγησε στη ζωηρή βιομηχανική ανάπτυξη. Τα εισαγόμενα προϊόντα που ήταν ανταγωνιστικά επέσυραν δασμούς όπως και τα είδη πολυτελείας. Ακολούθησαν διμερείς διεθνείς ανταλλαγές εμπορευμάτων οδηγώντας το ελληνικό εμπόριο στη Γερμανία και την Ιταλία. Τη διετία 1934 με 1935 αυξήθηκαν οι μισθοί και ορίστηκαν το οκτάωρο, οι συλλογικές συμβάσεις, το ημερομίσθιο και ιδρύθηκε το ΙΚΑ στα επόμενα χρόνια. Ακολούθησε η βιομηχανική παραγωγή της Ελλάδας όπου μετά το 1932 γνώρισε άνοδο βασιζόμενη στο φθινό εργατικό κόστος με τη συμβολή των προσφύγων μετά το 1922, την υποτίμηση της δραχμής του '32, το αδύναμο εργατικό κίνημα και την αυξημένη ζήτηση για καταναλωτικά αγαθά εντός της χώρας.

Ο Βενιζέλος επειδή θεωρούσε ότι για να έχει ισχυρή δραχμή αυτό θα πρέπει να συνεπάγεται με την εμπιστοσύνη των πιστωτών προς την Ελλάδα, οδηγείται και σε σύνδεση της δραχμής με τη λίρα της Αγγλίας και το χρυσό. Με αυτό τον τρόπο μπορούσε να επιδράσει στην πιστωτική χαλάρωση που υπήρχε διεθνώς ώστε να δανείζεται στις διεθνείς αγορές με σκοπό τη μελλοντική αποπληρωμή των δανείων από την επιτυχία ενός φιλόδοξου προγράμματος δημοσίων επενδύσεων. Όταν ξεσπάει μια ύφεση με μικρή διάρκεια και οι εξαγωγές χώρες βυθίζονται, αν και το μέγεθος του χρέους καταλαμβάνει σημαντικό ρόλο στην ανταπόκριση μιας χώρας στις διεθνείς της υποχρεώσεις, η χώρα οδηγείται στο να μην επαρκεί το διαθέσιμο συνάλλαγμα ώστε να αποπληρωθούν τα ετήσια τοκοχρεολύσια. Άρα οδηγείται η χώρα σε νέα δάνεια όπου αναπόφευκτα θα την οδηγήσουν και σε πτώχευση.

Οι πτωχεύσεις του ελληνικού δημοσίου εμφανίζονται σε περιόδους μακροχρόνιων υφέσεων, όπως συμβαίνει και σε άλλα κράτη. Αυτό συνάδει με το γεγονός ότι όταν η οικονομία μιας χώρας βρίσκεται σε καθοδική φάση του μακρού κύματος ο κίνδυνος πτώχευσης αυξάνεται ιδιαίτερα χωρίς αυτό να σημαίνει ότι το δημόσιο πτώχευσε αναγκαστικά λόγω της καθοδικής φάσης των μακρών οικονομικών κύκλων του. Αντίθετα, βασίζεται σε παραλείψεις και λάθη πολιτικής που με διαφορετικούς χειρισμούς θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί. Αναφορικά

με την πτώχευση του 1932, εξαιρώντας τον εσωτερικό δανεισμό του ελληνικού κράτους που εκμηδενίστηκε από τον πληθωρισμό της κατοχής, υπήρξε αποπληρωμή όλων των υπόλοιπων δανείων. Πιο συγκεκριμένα, τα δάνεια των πτωχεύσεων του 1893 και 1932 διευθετήθηκαν μέχρι το 1952 εν μέρει και ακολούθησε η οριστική τους διευθέτηση του 1962 όταν η Ελλάδα συμφώνησε για τα χρέη της ως προς τις ΗΠΑ που ανέρχονταν σε ύψος 190 εκατομμυρίων δολαρίων (Τσουλφίδη, 2022).

Συμπερασματικά, οι αιτίες της πτώχευσης του 1932 σχετίζονται την υποστήριξη του Βενιζέλου στη «Μεγάλη Ιδέα», στην επιδίωξή του για εκσυγχρονισμό της Ελλάδας (ενίσχυση του στρατού και της δημόσιας διοίκησης) και το κόστος που είχε όλο αυτό και τον ελληνικό λαό. Η «Μεγάλη Ιδέα» ήταν ένα κυρίαρχο ιδεολογικό και πολιτικό όραμα που διαμορφώθηκε στη νεότερη Ελλάδα, με κύριο στόχο την επέκταση του ελληνικού κράτους ώστε να περιλάβει όλους τους ελληνικούς πληθυσμούς των Βαλκανίων και της Μικράς Ασίας, οι οποίοι ζούσαν υπό την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Η ιδέα αυτή βασίστηκε στο όραμα της αναβίωσης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας και της απελευθέρωσης της Κωνσταντινούπολης, με την τελική αποκατάσταση της πόλης ως πρωτεύουσα ενός διευρυμένου ελληνικού κράτους.

Την περίοδο μετά το 1929 παρατηρείται πτώση του γενικού δείκτη τιμών και στα χρόνια της κρίσης ιδίως τα έτη 1929 έως 1932 παρατηρείται και στην Ελλάδα το φαινόμενο του αντιπληθωρισμού. Από το 1926 είχε εφαρμοστεί το πρόγραμμα για την οικονομική ανασυγκρότηση της χώρας το οποίο επιταχύνθηκε όταν ήρθε στην κυβέρνηση ο Βενιζέλος.

Αξιολογώντας την κατάσταση πριν από το 1929 φαίνεται σύμφωνα με το Τσουλφίδη (2022) ότι η ελληνική οικονομία βρισκόταν σε κρίση από τις αρχές του '20. Το πρόβλημα ήταν τα τακτικά έξοδα που αναφέρονται στον προϋπολογισμό και που πάντα υπολειπόταν των δαπανών, με αποτέλεσμα η λύση να ήταν μόνον ο δανεισμός. Βέβαια ο εξωτερικός δανεισμός επέβαλε μια νομισματική σταθερότητα και μια ισχυρή κυβέρνηση, τα οποία κατάφερε η Ελλάδα να διασφαλίσει από το 1926 που εφάρμοσε την νομισματική μεταρρύθμιση της. Παράλληλα βοήθησε ο σχηματισμός ισχυρής κυβέρνησης υπό το Βενιζέλο με 223 βουλευτές. Από το 1928 οι ιθύνοντες της ΚτΕ προσέφεραν συμβουλές στην Ελλάδα η οποία ξεκίνησε μεταρρυθμίσεις εγκαινιάζοντας δημόσια έργα υπό τη χρηματοδότηση εξωτερικών δανείων, με σκοπό το χτίσιμο σχολείων, την υδροδότηση της Αθήνας, το τηλεφωνικό δίκτυο και άλλα. Όλα έδειχναν ότι ξεπεράστηκαν τα προβλήματα και μέσα από το Βενιζέλο μεταδόθηκε αυτή η αισιοδοξία στον πληθυσμό που του έδειχνε εμπιστοσύνη ενώ είχε άγνοια κινδύνου.

Η περίοδος μετά την πτώχευση αρχικά παρουσίαζε την νομισματική και δημοσιονομική κρίση του 1932 να είναι ο προπομπός για τη διεύρυνση του ρόλου της ΤτΕ που ανέλαβε τη διάθεση του συναλλάγματος. Η δραχμή κυκλοφορούσε αναγκαστικά ενισχύοντας το ρόλο της ΤτΕ και επηρεάζοντας τις εμπορικές τράπεζες. Παράλληλα περιορίστηκε η προσφορά χρήματος σε συνδυασμό με τους συνταγματικούς περιορισμούς της ΤτΕ. Κάτι τέτοιο αποθάρρυνε τις εισαγωγές και αναπτύχθηκε η εγχώρια παραγωγή. Επιπλέον, η πτώχευση οδήγησε στην ενεργητική δράση της ΤτΕ στην ελληνική οικονομία γιατί άσκησε νομισματική πολιτική. Ως αποτέλεσμα αυξήθηκαν τα επιτόκια έως και 4 μονάδες πάνω από τα ευρωπαϊκά και ξεκίνησε η προσέλκυση κεφαλαίων του εξωτερικού. Ο χρυσός της ΤτΕ σε αξία αυξήθηκε σηματοδοτώντας και τη δυνατότητα προσφοράς χρήματος με τάσεις αύξησης. Η οικονομική κρίση οδήγησε πολλές εμπορικές τράπεζες να πτωχεύσουν και έτσι η ΕΤΕ ενισχύθηκε.

2.4. 1970-1980 (χωρίς πτώχευση-«βουβή ύφεση»)

Μετά τις πρώτες μεταπολεμικές δεκαετίες η Ελλάδα παρουσίασε μια οικονομική μεγέθυνση η οποία χαρακτηρίστηκε από πολλούς ως ελληνικό οικονομικό θαύμα. Από το 1944 εισήλθε σε μεγάλη πολιτική και οικονομική αστάθεια που επιδεινώθηκε με τον εμφύλιο πόλεμο. Την περίοδο του εμφυλίου πολέμου η Ελλάδα έλαβε οικονομική βοήθεια μέσω του σχεδίου Μάρσαλ. Για να μπορέσει να ισχύει αυτό όμως έπρεπε να παρουσιάζει διάφορα προγράμματα σε βάθος χρόνου σχετικά με την οικονομική της ανάπτυξη. Η ίδρυση της Νομισματικής Επιτροπής έδωσε ενθάρρυνση στη χρηματοδότηση της βιομηχανίας. Ο Παπάγος οδηγήθηκε σε πληθώρα μέτρων με σκοπό την οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Από το 1952 και έπειτα απελευθέρωσε τις τιμές, σταμάτησε τους περιορισμούς στα εισαγόμενα είδη, μείωσε τα επιτόκια, αυξήθηκαν τα κέρδη των επιχειρήσεων μετά τις μειώσεις της φορολογίας και διασφαλίστηκε η προστασία του ξένου κεφαλαίου με το νόμο 2687. Η υποτίμηση της δραχμής το 1953 διατηρήθηκε για 2 δεκαετίες, αυξήθηκε ο πληθωρισμός για λίγο καιρό, προωθούνταν τα ελληνικά προϊόντα στις διεθνείς αγορές και αυξάνονταν τα εμβάσματα των Ελλήνων μεταναστών και ναυτικών. Πρόκειται για ένα μέτρο που για πολλούς θεωρείται πετυχημένο. Η οκταετία της κυβέρνησης του Κωνσταντίνου Καραμανλή περιέλαβε πολλά οικονομικά μέτρα ενίσχυσης της οικονομικής ανάπτυξης. Παραδείγματα όπως επενδύσεις έργων υποδομής, φορολογικές ελαφρύνσεις για να προχωρήσουν σε επενδύσεις οι εταιρείες οδήγησαν στη μεγέθυνση του πραγματικού ΑΕΠ τις δεκαετίες '50 και '60. Ακολούθησε η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου προχωρώντας σε αναδιανομή του εισοδήματος υπέρ

των ασθενέστερων οικονομικά στρωμάτων. Έπειτα από το 1967 υπήρξε η δικτατορία στη χώρα που οδήγησε επίσης σε αύξηση του πραγματικού μισθού και σε μείωση της ανεργίας. Στα τελευταία χρόνια της δικτατορίας όμως η κατάσταση αλλάζει καθώς εκδηλώθηκαν πληθωριστικές πιέσεις οδηγώντας στη νομισματική χαλαρότητα. Οι χρηματοδοτήσεις ήταν πολλές και ο πληθωρισμός μετά το 1973 αποτέλεσε ένα από τα πιο σημαντικά οικονομικά προβλήματα της χώρας. Τις δεκαετίες του '70 και του '80 η Ελλάδα πέρασε από τη «βουβή» ύφεση πλησιάζοντας το όριο της χρεοκοπίας. Το 1989 έγινε γνωστό το χρηματοδοτικό κενό το οποίο δεν μπορούσε να καλύψει η χώρα. Έντονη ανησυχία επικράτησε και ευοδώθηκαν οι προσπάθειες για τη συναίνεση αφού αποφάσισαν να προχωρήσουν σε μια κυβέρνηση συναίνεσης (των κύριων κομμάτων: Νέα Δημοκρατία, ΠΑΣΟΚ και ο ενιαίος τότε Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου) για να διαχειριστούν την κατάσταση και να οδηγήσουν τη χώρα σε εκλογές, που οδήγησαν στην οικουμενική κυβέρνηση του Ξενοφώντα Ζολώτα. Το πρόβλημα όμως δεν λύθηκε και συνέχισε να ισχύει και αργότερα (Τσουλφίδης, 2022).

Η οριοθέτηση της χρυσής ελληνικής οικονομίας συχνά τοποθετείται στο πρώτο διεθνές πετρελαϊκό σοκ που συνέβη τη δεκαετία του '70. Αυτό μπορεί να μην θεωρείται απόλυτα ακριβές για την ελληνική οικονομία, η οποία ανέκαμψε γρήγορα από αυτό το σοκ και την τετραετία 1975 - 1978 παρουσίασε ανάπτυξη και ελεγχόμενο πληθωρισμό για τα διεθνή δεδομένα εκείνης της περιόδου.

Βέβαια, όπως αναφέρεται από τον Αλογοσκούφη (1997) οι συνέπειες που δημιουργήθηκαν για την ελληνική οικονομία μετά το δεύτερο πετρελαϊκό σοκ συνέχισαν για πολλές δεκαετίες καθώς επίσης υποστηρίζει ότι επιβάλλεται ο εντοπισμός λαθών. Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '70 το πρώτο πετρελαϊκό σοκ συνδυάστηκε με την αναδιανομή κερδών και μισθών στη βιομηχανία. Έτσι μειώθηκε η απόδοση του κεφαλαίου και τα κίνητρα για επενδύσεις. Παράλληλα μειώθηκαν οι υποδομές και ακολουθήθηκε η αξιοπιστία της φορολογικής πολιτικής διότι εφαρμόστηκαν έκτακτες εισφορές επί των κερδών μιας και υπήρξαν έλεγχοι τιμών και οι επιχειρήσεις οδηγήθηκαν σε δανεισμό για να αντιμετωπίσουν την αύξηση του κόστους. Έτσι δημιουργήθηκαν δυσμενείς προσδοκίες για τις ιδιωτικές επενδύσεις και τις μελλοντικές αποδόσεις τους. Στα τέλη του 1979 και μέχρι το 1985 η χώρα αύξησε τον ανταγωνισμό στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ-αποτέλεσε τον προπομπό της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δημιουργήθηκε για την κοινή αγορά μεταξύ των κρατών-μελών της με προοδευτικές εξαλείψεις των εμποδίων στο εμπόριο και την οικονομική συνεργασία), τα διεθνή πραγματικά επιτόκια και το κόστος εργασίας,

δημιουργώντας έτσι κύκλους χαμηλών επενδύσεων και χαμηλή αποδοτικότητα στο κεφάλαιο. Το δημόσιο χρέος ήταν μεγάλο και η εξυπηρέτηση του απαιτούσε πόρους που το δημόσιο για να τους εξασφαλίσει έπρεπε να επιβαρύνει τον ιδιωτικό τομέα με μεγαλύτερους φόρους ή περιορισμούς των υπόλοιπων δραστηριοτήτων του. Οι τόκοι του χρέους της δεκαετίας του 1980 υπερέβησαν ακόμα και τον προϋπολογισμό του 1993 για τις δαπάνες μισθών, υγείας, πρόνοιας και κοινωνικής ασφάλειας. Στη δεκαετία του 1980 σε χώρες του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) πραγματοποιήθηκαν προσπάθειες ελέγχου δημοσιονομικού ελλείμματος ενώ στην Ελλάδα ανακαλύφθηκε η μαγεία της έντονα ελλειμματικής δημοσιονομικής διαχείρισης που κόντεψε να οδηγήσει τη χώρα σε χρεοκοπία (Αλογοσκούφης, 1997, σσ. 1431-135).

2.5. Από το 2007 έως σήμερα (κρίση χρέους Ελλάδας-Ευρωζώνης)

Η οικονομική κρίση σε παγκόσμιο επίπεδο προκλήθηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής αλλά επηρεάστηκαν και πολλά ευρωπαϊκά κράτη όπως και η Ελλάδα. Η κρίση του 2007 είχε τέσσερα χαρακτηριστικά. Πρώτον, καθώς η Ελλάδα είχε εξαντλήσει τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει την ύφεση και το δημοσιονομικό έλλειμμα, ήρθε αντιμέτωπη με την κρίση του 2007 έχοντας εξασθενημένη οικονομία. Δεύτερον, η κρίση εμφανίστηκε σε περίοδο που η ζήτηση από την Ελλάδα ήταν μειωμένη. Τρίτον, υπήρξε μεγάλη απειλή στον τραπεζικό τομέα και τέταρτον, η κρίση οδήγησε στην επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών της χώρας. Σημαντικά στοιχεία επίσης είναι ότι είχαν υπερδιογκωθεί οι ιδιωτικές επενδύσεις γιατί ήταν μειωμένες λόγω του ότι έπρεπε να διατηρηθούν τα χαμηλά τραπεζικά επιτόκια μέχρι το 2007. Εν συνεχεία το 2009 η Ελλάδα βρισκόταν σε μεγάλα επίπεδα δημοσιονομικού ελλείμματος με αποτέλεσμα να μη θεωρείται βιώσιμο το δημόσιο χρέος και να μην μπορεί να γίνει χρηματοδότηση. Η χώρα όμως προσπάθησε να φανεί αξιόπιστη στις οικονομικές αγορές λαμβάνοντας μέτρα μείωσης των δαπανών της. Έτσι, έλαβε βοήθεια από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας το 2010 με τους όρους όμως ότι θα λάβει μέτρα εξυγίανσης και δημοσιονομικής προσαρμογής (Lorette, 2015).

Τα χρόνια οικονομικά και πολιτικά προβλήματα σε πλαίσιο διάρθρωσης του εσωτερικού της χώρας αποτελούν τις αιτίες της οικονομικής κρίσης. Φάνηκε ότι τα ελλείμματα διογκώθηκαν και οι εφαρμοσμένες πολιτικές δεν επίλυσαν τα προβλήματα αλλά δημιούργησαν οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες. Οι συνέπειες ήταν πολλαπλές, αυξήθηκε ο ρυθμός ανεργίας πυροδοτώντας και οδηγώντας στη φτώχεια μεγάλο μέρος του πληθυσμού.

Σύμφωνα με το Σιάχο (2010) οι αιτίες για σχετικές οικονομικές κρίσεις ήταν:

- οι παραπλανητικές τιμές των ακινήτων,
- η εξάπλωση των στεγαστικών δανείων με ραγδαίο βαθμό,
- η ταυτοποίηση από τους επενδυτές του ρίσκου από τους τραπεζικούς ισολογισμούς που συχνά δεν γνώριζαν τον κίνδυνο, οδηγώντας τις τράπεζες σε άφοβο δανεισμό σε δανειολήπτες χωρίς φερεγγυότητα αποκτώντας στη συνέχεια ρευστότητα για επιπλέον δανειοδοτήσεις,
- οι πολιτικές μείωσης από τα έσοδα φορολογίας της προηγούμενης δεκαετίας,
- η κίνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης που αποκλείοντας τη στήριξη των δημόσιων οικονομικών της ευρωζώνης δανείζονταν απευθείας από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα οδηγώντας τις κυβερνήσεις να λαμβάνουν δάνεια μόνο από εμπορικές τράπεζες, εκτινάσσοντας τα επιτόκια δανεισμού,
- η χρήση του ευρώ,
- η ανεξέλεγκτη πρακτική δανεισμού και το εξωτερικό χρέος,
- η διαλυμένη παραγωγική διαδικασία της Ελλάδας,
- οι επιχειρήσεις και οι οργανισμοί που ξεπουλήθηκαν ενώ ήταν κερδοφόροι,
- οι δαπάνες σε αμυντικό εξοπλισμό μεγάλου ύψους,
- η διαφυγή φόρων και εισφορών,
- οι σπατάλες του δημοσίου χρήματος,
- η αδιαφάνεια και το καθεστώς ατιμωρησίας,
- η επίθεση των αγορών με σκοπό το κέρδος,
- ακόμη και η διοργάνωση της Ολυμπιάδας του 2004.

Σύμφωνα με τον Τσουλφίδη (2022) μέχρι το 2018 η ένταση και το βάθος της κρίσης δεν προμηνούνταν έντονα. Δεν προβλέπονταν οι αρνητικές επενδύσεις και η τρομακτική αύξηση της ανεργίας. Συγκεκριμένα αναμένονταν για το 2009 υψηλοί ρυθμοί οικονομικής μεγέθυνσης. Η κρίση υπήρξε σφοδρή για την Ελλάδα, τα μέτρα πολιτικής εξασθένησαν την παραγωγική βάση της οικονομίας. Οι αδυναμίες στη διάθεση της ελληνικής οικονομίας ήταν γεγονός που φάνηκε από τα πρώτα μεταπολεμικά έτη. Η ελληνική οικονομία βελτίωσε την ανταγωνιστικότητά της μειώνοντας τις καθαρές εξαγωγές ως προς το ΑΕΠ σε χαμηλά ποσοστά. Αν συνεχίζονταν όμως η βιομηχανική πολιτική που ακολουθήθηκε θα παρουσιάζονταν η ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας, η οποία θα οδηγούσε σε μείωση του ελλείμματος στις καθαρές εξαγωγές. Όμως, η είσοδος στην Ευρωπαϊκή Οικονομική

Κοινότητα (ΕΟΚ) οδήγησε στην εγκατάλειψη της βιομηχανικής πολιτικής προστατεύοντας τους Έλληνες εξαγωγείς με αποτέλεσμα να μειωθεί η ανταγωνιστικότητα.

Στην Ελλάδα το δημοσιονομικό έλλειμμα είχε φτάσει 10,1% του ΑΕΠ από το 2008 σε 15,1% του ΑΕΠ το 2009. Παράλληλα το δημόσιο χρέος προς το ΑΕΠ ξεπέρασε το 100% του ΑΕΠ οδηγώντας τη χώρα στην έλλειψη του ελέγχου του. Η Ελλάδα δανείζονταν από τις αγορές με δυσμενείς όρους. Η κυβέρνηση οδηγήθηκε αργότερα στη διαπίστωση ότι δεν θα μπορούσε να χρηματοδοτήσει τις δημόσιες δαπάνες της με δανεισμό και στις αρχές του 2010 η συζήτηση περιστρέφονταν γύρω από την αποφυγή της χρεοκοπίας για τη χώρα. Λόγω του ότι η Ελλάδα ήταν μέλος της ευρωπαϊκής ζώνης δεν προβλέπονταν η περίπτωση χρεοκοπίας. Το 2007 ξεκίνησε η μακροχρόνια ύφεση η οποία συνεχίζεται μέχρι και τις μέρες μας χωρίς όμως να σημειώνεται ότι το πρόβλημα ήταν εξωγενές. Σύμφωνα με τον Τσουλφίδη (2022), δημιουργήθηκε μια ευάλωτη οικονομία σε εξωτερικούς κλυδωνισμούς που όμως δεν ήταν προσανατολισμένη σε παραγωγικές δραστηριότητες και δανείζονταν κυρίως για κατανάλωση και όχι για επενδύσεις.

Τα στοιχεία της Τράπεζας της Ελλάδος και της ΕΛΣΤΑΤ δείχνουν ότι τα πρώτα βήματα που έγιναν για την αντιμετώπιση της κρίσης χρέους είχαν αντίκτυπο στις καταθέσεις των νοικοκυριών (που μειώθηκαν από 185 δισ. ευρώ το 2009 σε 138 δισ. ευρώ το 2011) καθώς και στο ποσοστό ανεργίας, το οποίο αυξήθηκε σταθερά από 7,80% το 2008 σε 27,50% το 2013. Ταυτόχρονα, παρατηρείται μείωση της βιομηχανικής παραγωγής, η οποία μπορεί να αποδοθεί σε καταρρεύσεις εταιρειών και χαμηλότερα καταναλωτικά έξοδα. Η Ελλάδα ξεκίνησε τη διαδικασία υπογραφής «Μνημονίων Συναντίληψης» σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) προκειμένου να αποτραπεί ενδεχόμενη χρεοκοπία και να «βαδίσει» στον δρόμο της προόδου. Το μνημόνιο είναι ένα πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής που απαριθμεί απαιτήσεις που πρέπει να πληροί το κράτος για να ξεκινήσει η οικονομική ανάπτυξη. Αυτές οι πρωτοβουλίες συνοδεύονται επίσης από δανειακές συμβάσεις που, αν και τηρούνται, θα είναι επωφελείς για την ελληνική οικονομία, διότι, δεδομένης της επισφαλούς δημοσιονομικής της θέσης, το κράτος δεν θα μπορέσει να καταφύγει στις χρηματοπιστωτικές αγορές και οι δαπάνες του θα υπερβούν κατά πολύ τα έσοδά του. Η κυβέρνηση είναι επιφορτισμένη με την υλοποίηση συγκεκριμένων δράσεων για την επίτευξη των στόχων που έχουν θέσει τα θεσμικά όργανα για κάθε τομέα δράσης του προγράμματος. Αυτό συνεπάγεται ότι οι κυβερνήσεις είναι υπεύθυνες για τη λήψη και την υλοποίηση των μέτρων του

μνημονίου. Τέλος, οι φορείς προτείνουν την πληρωμή κάθε δόσης δανείου και επαληθεύουν κάθε τρίμηνο ότι οι διαδικασίες εφαρμόζονται σωστά (Παπαστάθης, 2012).

Ακολούθησαν 3 μνημόνια που συνοπτικά περιλαμβάνουν σύμφωνα με τον Τσουλφίδη (2022) τα εξής:

1. Το 2010 το πρώτο μνημόνιο δεν περιλάμβανε το κόστιμο του δημόσιου χρέους αλλά διάφορες διαρθρωτικές αλλαγές. Το δάνειο των 110 δισεκατομμυρίων ευρώ είχε τριετή ορίζοντα. Παράλληλα, αγοράστηκαν ελληνικά ομόλογα από την ΕΚΤ με στόχους: α) τον περιορισμό των δημοσίων δαπανών, και την αντιμετώπιση της φοροδιαφυγής, την απλούστευση του ασφαλιστικού συστήματος, τη δυνατότητα ανοίγματος των κλειστών επαγγελμάτων, και β) την εσωτερική υποτίμηση όπως: μείωση μισθών και συντάξεων, περιορισμό εργασιακών δικαιωμάτων, αυξημένη φορολογία και κατάργηση κοινωνικών δαπανών, ώστε να μειωθεί η συνολική ζήτηση. Το πρόγραμμα του πρώτου μνημονίου στόχευε στο να περιορίσει την αύξηση του δημόσιου χρέους προβλέποντας ότι το 2014 το δημόσιο χρέος προς το ΑΕΠ θα ήταν 115% και ότι οι δημόσιες δαπάνες θα περιορίζονταν με αποτέλεσμα να μειωθεί το 2013 ο λόγος δημοσίου χρέους προς ΑΕΠ που προβλέπονταν στο 149% με μείωση από το 2020 στο 120%.

Πριν από την υπογραφή του μνημονίου, η ελληνική κυβέρνηση είχε θεσπίσει μια σειρά από οικονομικά μέτρα τον Φεβρουάριο του 2010 για την καταπολέμηση των δεινών οικονομικών συγκυριών που αντιμετώπιζε. Αυτά τα μέτρα αφορούσαν πρωτίστως τη μείωση των εισοδημάτων, των δημοσίων δαπανών και την επιβολή νέων φόρων ή αυξήσεων σε φόρους όπως στον Φόρο Προστιθέμενης Αξίας (ΦΠΑ), στο αλκοόλ και στον καπνό. Μετά από ένα μήνα περίπου, εφαρμόστηκαν ακόμη πιο σκληρά μέτρα, που αφορούσαν πρωτίστως τη διαχείριση της ακίνητης περιουσίας, την αύξηση των υφιστάμενων φόρων και την επιβολή νέων, καθώς και την περικοπή δώρων και επιδομάτων. Αυτά τα μέτρα είχαν στόχο την αντιμετώπιση της κρίσης δημόσιου χρέους και την επίτευξη των στόχων δημοσιονομικής προσαρμογής, ενόψει των επακόλουθων διαπραγματεύσεων και της τελικής συμφωνίας του μνημονίου με την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Συμπερασματικά, οι πρωτοβουλίες της ελληνικής κυβέρνησης δεν πέτυχαν τελικά να έχουν τα επιθυμητά αποτελέσματα, με αποτέλεσμα να υπογραφεί το πρώτο μνημόνιο σε συνδυασμό με την Τρόικα και το ΔΝΤ.

2. Το δεύτερο μνημόνιο υπογράφηκε το 2012 με σκοπό το κούρεμα των ομολόγων του ιδιωτικού τομέα και όχι των θεσμικών επενδυτών σε ύψος 53,5%. Θεωρείται ως ένα ονομαστικό κούρεμα, το μεγαλύτερο ιστορικά που έχει πραγματοποιηθεί. Μαζί με το

κούρεμα, τέσσερα δισεκατομμύρια ετήσιες δαπάνες για τόκους δεν θα πληρώνονταν. Αναμένονταν όμως ένα νέο επενδυτικό κλίμα για την προσέλκυση ξένων επενδύσεων και να ενεργοποιηθεί το πρόγραμμα αποκρατικοποιήσεων που ήταν αδρανές έως τότε. Τα μέτρα λοιπόν του δεύτερου μνημονίου ήταν να μειωθεί ο κατώτατος μισθός, να καταργηθούν 150.000 θέσεις εργασίας στον δημόσιο τομέα, να καταργηθούν οι κλαδικές συμβάσεις εργασίας, να αρθεί η μονιμότητα σε Δημόσιες Επιχειρήσεις και Οργανισμούς (ΔΕΚΟ), να ακολουθηθεί περικοπή σε συντάξεις και επιδόματα, να αυξηθούν οι αντικειμενικές αξίες και να ενοποιηθούν οι φόροι στα ακίνητα, να αυξηθούν τα εισιτήρια στις αστικές συγκοινωνίες, να καταργηθούν οι φοροαπαλλαγές και ο χαμηλός ΦΠΑ στα νησιά.

Είναι σημαντικό ότι η έξοδος της χώρας από την κρίση δεν αποτελούσε απαίτηση αυτής της νέας πιστωτικής ρύθμισης. Αντίθετα, την παγιδεύει, μειώνοντας σημαντικά την πιθανότητα να ανακτήσει τη χρηματοπιστωτική της σταθερότητα και τις αναπτυξιακές της δυνατότητες. Ως αποτέλεσμα, καθίσταται απαραίτητο να μειωθεί ο πιστωτικός και συναλλαγματικός κίνδυνος και να αυξηθούν τα περιθώρια ασφαλείας των νέων δανείων. Επομένως, το δεύτερο μνημόνιο δεν θέτει τις προϋποθέσεις για να επανέλθει το κράτος στις ιδιωτικές κεφαλαιαγορές όσον αφορά την οικονομική πολιτική. Οι ανώτατοι αξιωματούχοι του ΔΝΤ προβλέπανε ότι το δημόσιο χρέος της Ελλάδας θα αντιστοιχεί στο 116,5% του ΑΕΠ μέχρι το 2020. Αλλά ακόμη και με αυτόν τον ρυθμό, δεν υπάρχει καμία πραγματική ή θεωρητική βάση για τον ισχυρισμό ότι το χρέος της χώρας μπορούσε να διατηρηθεί.

Συνοπτικά, ούτε το προβλεπόμενο πρωτογενές πλεόνασμα ούτε η βιωσιμότητα του χρέους επηρεάζονται από τις ενέργειες που περιγράφονται στο δεύτερο μνημόνιο. Οι «κουρεμένες» υποχρεώσεις του χρέους της χώρας δεν θα εξυπηρετούνταν επαρκώς από την παρεχόμενη πρωτογενή ρευστότητα, ακόμη κι αν υλοποιηθεί και επιτευχθεί το πρόγραμμα των δημοσιονομικών στόχων του. Αυτό σήμαινε ότι θα παρέμενε εγκλωβισμένη στην κρίση και τον αποπληθωρισμό και δεν θα είχε την παραγωγική δομή για να καλύψει τις υποχρεώσεις της με εγχώρια ρευστότητα, καθιστώντας το τρίτο πακέτο οικονομικής στήριξης από την Τρόικα τα επόμενα χρόνια αναπόφευκτο, με ή χωρίς παράταση της δημοσιονομικής προσαρμογής (Αργεΐτης, 2012).

3. Η επαναδιαπραγμάτευση του χρέους με τους θεσμούς από την ελληνική κυβέρνηση οδηγήθηκε το 2015 σε νέες συζητήσεις. Η διαπραγματευτική δύναμη της Ελλάδας ήταν περιορισμένη από το 2010, αν και η μεγάλη ύφεση είχε ξεπεραστεί. Τα δύο προηγούμενα μνημόνια συνέβαλαν στη σταθεροποίηση του τραπεζικού συστήματος, παρέχοντας υποστήριξη σε περιόδους κρίσης. Η ΕΚΤ δεν βοήθησε στην ελάφρυνση του χρέους.

Ακολούθησαν διαπραγματεύσεις της ελληνικής κυβέρνησης με τους θεσμούς, μιας που η Ελλάδα αθέτησε τις δανειακές υποχρεώσεις. Ακολούθησαν οι κεφαλαιακοί έλεγχοι και ένα δημοψήφισμα το καλοκαίρι του 2015 που απέρριπτε τις προτάσεις των θεσμών για τη νέα σύμβαση. Λίγο αργότερα ακολουθεί η αποδοχή της Ελλάδας μίας πρότασης για νέο τριετές μνημόνιο, όπου η Ελλάδα θα λάμβανε δάνειο ύψους 86 δισεκατομμυρίων ευρώ για την αντιμετώπιση του κόστους ανακεφαλαιοποίησης και εξυγίανσης των τραπεζών. Το πολιτικό και το οικονομικό βάρος του νέου μνημονίου ήταν μεγάλο και είχε πολλούς όρους όπως: να αυξηθεί ο ΦΠΑ, να διευρυνθεί η φορολογική βάση για την αύξηση των δημοσίων εσόδων, να γίνει αναθεώρηση του συνταξιοδοτικού, περικοπές δημοσίων δαπανών, αναδιοργάνωση της δικαιοσύνης, ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών, επίσπευση ιδιωτικοποιήσεων κ.ά. Το πρόγραμμα έληξε στις 20/08/2018.

Επιπλέον, η ελληνική κοινωνία είχε την ευθύνη της διαρθρωτικής προσαρμογής με το τρίτο μνημόνιο, όπως και με τα δύο πρώτα. Το τελικό αποτέλεσμα ήταν η αύξηση του κοινωνικού αποκλεισμού (μπορεί να επηρεάσει την πρόσβαση σε εκπαίδευση, υγειονομική περίθαλψη, εργασία, κοινωνικές υπηρεσίες και άλλα αγαθά και υπηρεσίες), της ανισότητας στην κατανάλωση (ανισότητες στη διανομή πόρων και στην πρόσβαση σε αγαθά και υπηρεσίες) και της φτώχειας (οικονομική δυσχέρεια για τους πολίτες, κυρίως για τις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού, ενισχύοντας έτσι το ποσοστό της φτώχειας με μειώσεις σε κοινωνικές παροχές, αυξήσεις στην έμμεση φορολογία και άλλες λιτότητας πολιτικές που επιβάρυναν ακόμα περισσότερο τις οικονομικές συνθήκες των φτωχότερων πολιτών).

Συμπερασματικά οι πτωχεύσεις του ελληνικού δημοσίου δεν αποτελούν μεμονωμένα επεισόδια στην οικονομική ιστορία του καπιταλισμού. Οι πτωχεύσεις των κρατών εμφανίζονται μαζικά όταν υπάρχουν περίοδοι μακροχρόνιων υφέσεων. Ακόμα και σήμερα διαπιστώνεται ότι υπάρχουν ισχυρές οικονομίες όπως αυτή της Ιταλίας ή της Ισπανίας που είναι όμως πολύ διαφορετικές μεταξύ τους, όπως συμβαίνει και στην περίπτωση της Ελλάδας με την Ιρλανδία αναφερόμενοι στην Ευρώπη που αντιμετωπίζουν και συνεχίζουν να βρίσκονται απέναντι από την απειλή μιας νέας πτώχευσης. Τα παραπάνω σημειώνουν ότι όταν οι οικονομίες παρουσιάζουν καθοδική φάση στο μακρό κύμα, αυξάνεται και η πιθανότητα πτώχευσης. Αυτό δεν σημαίνει ότι η καθοδική φάση των μακροοικονομικών κύκλων του ελληνικού δημοσίου δεν θα μπορούσε να αποφύγει την πτώχευση σε καμία περίπτωση. Αντίθετα, σημειώνεται ότι τα λάθη και οι παραλείψεις που οδηγούν σε πτώχευση είναι ευκόλως εννοούμενα με την ασθένεια ενός πολιτικού συστήματος να οδηγεί σε περίοδο κρίσης με μεγάλες εξάρσεις και εν συνεχεία προς μία εν δυνάμει πτώχευση. Εάν υπήρχαν

διαφορετικοί χειρισμοί και οικονομικές πολιτικές θα μπορούσαν να αποτραπούν τα χειρότερα σε κάθε μία από τις παραπάνω περιπτώσεις.

Ο κύριος στόχος καθενός από αυτά τα μνημόνια, που περιελάμβαναν οικονομικές πολιτικές με καθορισμένους στόχους προς επίτευξη, ήταν η δημιουργία μιας ισχυρής, σταθερής και ανταγωνιστικής οικονομίας για το κράτος. Αυτή τη στιγμή, η Ελλάδα έχει συσσωρεύσει 326 δισεκατομμύρια ευρώ (περίπου 30.000 ευρώ ανά Έλληνα πολίτη) από τις πιστωτικές συμφωνίες που ήταν μέρος της διαδικασίας υπογραφής του μνημονίου.

Συνοψίζοντας, τα κύρια σημεία διαφωνίας μεταξύ των τριών μνημονίων είναι η σχετική σημασία των στόχων που έχουν θέσει για την ελληνική οικονομία και οι κατάλληλες στρατηγικές για την υλοποίησή τους. Εκτός από αυτό, δεν υπάρχουν άλλες διαφορές μεταξύ αυτών των κειμένων ούτε στις πολιτικές που περιλαμβάνουν ούτε στην πρόθεσή τους να δημιουργήσουν μια εύρωστη και δυναμική οικονομία.

Κεφάλαιο 3. Συγκριτική ανάλυση περιοδικών κρίσεων στην Ελλάδα

Αναφερόμενοι στη σύγκριση των πτωχεύσεων που παρουσιάστηκαν παραπάνω επισημαίνεται ότι κατά την πρώτη, ως το 1932 όλα τα δάνεια αποπληρώθηκαν εξαιρώντας τον εσωτερικό δανεισμό του ελληνικού κράτους χωρίς να εκμηδενιστεί ο καλπάζων πληθωρισμός κατοχής. Πιο συγκεκριμένα τα εξωτερικά δάνεια των πτωχεύσεων του 1893 και του 1932 διευθετήθηκαν μέχρι ένα σημείο το 1952 και τελικώς το 1962, όταν κατάφερε η Ελλάδα να συμφωνήσει όσον αφορά τα χρέη της ως προς τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής αναφερόμενη στα προσφυγικά δάνεια που αντιστοιχούν στα έτη 1924, 1925 και 1928.

Σύμφωνα με τις αφηγήσεις των ιστορικών η πτώχευση του ελληνικού κράτους περιγράφεται αναφέροντας ιδιαίτερα τον δανεισμό της Ελλάδας ως μια σχέση εκμετάλλευσης οδηγώντας σε καταστάσεις όπου η χρηματοδότηση και οι διαρθρωτικές αλλαγές έχουν επιπτώσεις που επηρεάζουν τη χώρα, και μερικές φορές, τα κίνητρα ή οι αποφάσεις των πολιτικών μπορούν να συνδεθούν με συμφέροντα που επηρεάζουν το χρηματοοικονομικό σύστημα.

Η συγκριτική ανάλυση των περιοδικών κρίσεων στην Ελλάδα αποκαλύπτει ομοιότητες και διαφορές μεταξύ διαφόρων περιόδων κρίσης. Στο πλαίσιο των ομοιοτήτων παρατηρείται ένα υψηλό επίπεδο δημοσίου χρέους διαχρονικά. Πρόκειται για μία σταθερή πρόκληση για την Ελλάδα σε κάθε περίοδο κρίσης το οποίο δημόσιο χρέος συχνά αυξάνεται κατά τη διάρκεια οικονομικών δυσκολιών. Παράλληλα ο ρόλος των ξένων είναι σημαντικός σε όλες τις περιπτώσεις κρίσης στην Ελλάδα. Πιθανά να συνδυάζονται τα παραπάνω με την ύπαρξη συμφερόντων που εξυπηρετούνται άσχετα από τις συνθήκες που επικρατούν σε κάθε εποχή. Παράλληλα κινούνται υπό το πρίσμα της κερδοσκοπικής επίθεσης, προσθέτοντας υψηλά επιτόκια ή υποθηκευμένη γη, συσχετίζονται σε αυτή την κατάσταση με τα αποτελέσματα της παγκοσμιοποίησης των αγορών, τα «spreads» και την υπεραξία των ομολόγων και των μετοχών της εποχής μας.

Με εξαίρεση τη βουβή ύφεση στην οποία αναφερθήκαμε για τις δεκαετίες 1970 και 1980 όλες οι περίοδοι κρίσης παρουσίαζαν αδυναμίες στην ελληνική οικονομία. Το 1989 διαπιστώθηκε χρηματοδοτικό κενό, δημιουργήθηκε κλίμα ανησυχίας και υπηρεσιακή κυβέρνηση με επικεφαλής τον Ζολώτα. Το πρόβλημα του χρηματοδοτικού κενού συνεχίστηκε μέχρι το 1993 όπου η Ελλάδα χρηματοδοτήθηκε από την ΕΟΚ και ανάκαμψε. Δεν άργησε όμως να συμπαρασυρθεί από αυτή την άποψη. Μέχρι το 2007 μια νέα οικονομική κρίση ξέσπασε στην Ελλάδα πλησιάζοντάς τα στοιχεία της ανοιχτής πτώχευσης.

Δεν πρόκειται λοιπόν για μεμονωμένα επεισόδια στην οικονομική ιστορία του ελληνικού καπιταλισμού όταν γίνεται αναφορά στην πτώχευση του ελληνικού δημοσίου. Η εμφάνισή τους είναι μαζική ιδιαίτερα σε μια περίοδο μακροχρόνιων υφέσεων.

Εξάγεται λοιπόν το συμπέρασμα ότι καθώς η οικονομία βρίσκεται σε μια καθοδική φάση του μακρού κύματος, αυξάνεται η πιθανότητα πτώχευσης. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι η καθοδική φάση των μακρών κύκλων στην Ελλάδα και στο δημόσιο της, δεν θα μπορούσε παρά μόνο να πτωχεύσει ως φυσικό αποτέλεσμα. Άλλωστε αναλύοντας τα αίτια κάθε πτώχευσης καταγράφονται τα λάθη και οι παραλείψεις που πραγματοποιήθηκαν από την πολιτική καθώς επίσης ότι σε περίοδο κρίσης οι ασθένειες του πολιτικού συστήματος λειτουργούν σε πλήρη έξαρση που οδηγεί άμεσα σε επικείμενη πτώχευση. Σε κάθε περίπτωση μια πτώχευση θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί στο πλαίσιο ωφελείας της πλειοψηφίας του πληθυσμού.

Αναφερόμενοι στην πτώχευση του 1932 αποπληρώθηκαν τα δάνεια αυτής της πτώχευσης εκτός του εσωτερικού δανεισμού ο οποίος εκμηδενίστηκε από τον πληθωρισμό της κατοχής. Από την άλλη πλευρά οι πτωχεύσεις του 1893 και του 1932 ακολούθησαν οριστική διευθέτηση το 1967. Ήταν τότε που η Ελλάδα συμφώνησε με την Αμερική και έλαβε πενταετή περίοδο χάριτος ώστε να μπορέσει να αναπτυχθεί η βιομηχανία. Ενώ τα ελλείμματα διευρύνονταν και συσσωρευόταν περισσότερο χρέος, σε αναλογία ως ποσοστό του ΑΕΠ σαν σημερινά ύψη, το 1893 το ποσοστό ανήλθε στο 220% παραμένοντας στο 200% του ΑΕΠ μέχρι τα πρώτα έτη του εικοστού αιώνα.

Από την άλλη πλευρά η διαφορά της τελευταίας ελληνικής κρίσης με τις προηγούμενες είναι η τοποθέτηση της Ελλάδας στη ζώνη του ευρώ που την οδηγεί σε αποτροπή μίας οριστικής χρεοκοπίας. Εκτός από την Ελλάδα στη σημερινή εποχή υπάρχουν πολλές χώρες που διακινδυνεύουν μια νέα πτώχευση όμως το ότι ζούμε στην ευρωζώνη πιθανά να δημιουργήσει ένα ντόμινο που κανείς δεν θα ήθελε να αντιμετωπίσει.

Ο εξωτερικός δανεισμός είναι μέρος της αναπτυξιακής πολιτικής όλων των ελληνικών κυβερνήσεων ξεκινώντας από το 1830 όπου η χώρα αντιμετώπισε σοβαρά οικονομικά προβλήματα και ο εξωτερικός δανεισμός ήταν ένα εργαλείο που θα κάλυπτε τις δημοσιονομικές ανάγκες και την ανάπτυξη των υποδομών και τα πρώτα δάνεια του 1833 και του 1834 όταν η Ελλάδα υπέγραψε τα πρώτα εξωτερικά δάνεια, κυρίως από βρετανικές τράπεζες για την ανασυγκρότηση της χώρας και την αποπληρωμή των επειγουσών οικονομικών αναγκών. Τα κύρια στάδια του εξωτερικού δανεισμού βέβαια ξεκινούν από την εποχή του Τρικούπη (1870-1890). Αποτελέσματα ήταν η συρρίκνωση της παραγωγικής

βάσης της χώρας και η δημιουργία φορολογικών μεταρρυθμίσεων που επιβάρυναν ακόμα περισσότερο την εργατική τάξη ενώ ωφελούσε το μεγάλο κεφάλαιο (Δερτίλης, 2018). Η εκτίναξη του εξωτερικού δημόσιου χρέους δεν φαίνεται να επηρεάστηκε από την είσοδο της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (δεν είχε θετικό αντίκτυπο στη μείωση του χρέους καταπολεμώντας ή αναστρέφοντας την αυξητική πορεία του χρέους) μιας και το πλεόνασμα της Ελλάδας και της οικονομίας της δεν καταγράφεται, άρα συμπεραίνεται ότι το χρέος της χώρας εξακολουθεί να αυξάνεται ή παραμένει υψηλό, χωρίς σημαντική βελτίωση.

Γενικότερα, με τις οικονομικές κρίσεις και τις πτωχεύσεις της χώρας πάντοτε επισημαίνεται ότι επιδεινώνεται το δημοσιονομικό πρόβλημα διότι τα έσοδα της χώρας μειώνονται ενώ αυξάνονται οι δαπάνες στο πλαίσιο κάλυψης των αναγκών της χώρας για κοινωνική προστασία.

Το 2007 η Ελλάδα αντιμετώπισε κρίση δημοσίου χρέους καταδεικνύοντας την αδυναμία του κράτους να ανταποκριθεί στις σύγχρονες απαιτήσεις του καπιταλιστικού συστήματος. Η κρίση χρέους της χώρας μας ξεκίνησε στην πραγματικότητα ταυτόχρονα με την οικονομική κρίση των ΗΠΑ το 2007, η οποία οδήγησε σε μια σειρά ζητημάτων με τις αγορές στεγαστικών δανείων. Αυτή η συγκεκριμένη χρηματοπιστωτική κρίση επεκτάθηκε και στις αγορές ομολόγων, με αποτέλεσμα υψηλό επίπεδο χρηματοοικονομικού πανικού κατά την περίοδο 2008–2009 και ύφεση στην παγκόσμια οικονομία.

Οι Daly και Smida (2016) πιστεύουν ότι η ελληνική κρίση μπορεί να αποδοθεί σε ένα πλήθος αλληλένδετων στοιχείων που έχουν τις ρίζες τους στις ιστορικές συνθήκες. Η Ελλάδα αντιμετώπισε ένα σοβαρό πρόβλημα με τα τεράστια δημοσιονομικά της ελλείμματα, τα οποία δεν είχαν αντιμετωπιστεί μέχρι το 2008 λόγω και μόνο οικονομικών παραγόντων. Αυτά τα ελλείμματα ωχριούν σε σύγκριση με εκείνα των προηγούμενων δέκα ετών, που ήταν συνέπεια της ανικανότητας των προηγούμενων διοικήσεων να επιβλέπουν τα δημόσια οικονομικά. Από μακροοικονομική άποψη, η αντίθεση πηγάζει από το γεγονός ότι, πριν από το 2008, τα ελλείμματα δεν αποτελούσαν σημαντικό κίνδυνο επικείμενης καταστροφής. Επιπλέον, δεν υπήρξε συσχέτιση μεταξύ του ελλείμματος και της ποιότητας των παρεχόμενων αγαθών και υπηρεσιών, καθιστώντας τη σημασία τους σχετικά ασήμαντη. Η αλληλεπίδραση μεταξύ της φορολογικής επιβάρυνσης και της δημόσιας ευημερίας στην ελληνική οικονομία και η φορολογική συμμόρφωση είναι ένας άλλος παράγοντας που συμβάλλει στην εμφάνιση της κρίσης. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ορισμένα επώδυνα μέτρα, συμπεριλαμβανομένων υψηλότερων φόρων, μειωμένων κοινωνικών επιδομάτων και μισθών για τους εργαζόμενους του δημόσιου τομέα και χαμηλών επιδοτήσεων για ιδιωτικές

εταιρείες - που περιορίζουν την ικανότητά τους να αναπτυχθούν και να πραγματοποιήσουν επενδύσεις - κρίθηκαν απαραίτητα για τη θέσπιση των κατάλληλων δημοσιονομικών κανονισμών, όπως ως μείωση του δημοσιονομικού ελλείμματος της Ελλάδας (Daly και Smida, 2016).

Μια επιπλέον διαφοροποίηση σε σχέση με το δημόσιο χρέος της τελευταίας οικονομικής κρίσης της χώρας αφορά στο πλαίσιο ότι οι δανειστές της χώρας είναι εταίροι αυτής. Εταίροι ως μέλη της ενιαίας δημοκρατικής ένωσης μετά την κατάδειξη αυτής της ανάγκης με την ψήφο του λαού. Είναι μια νομισματική ένωση η οποία θεωρείται ενιαία αλλά ανασχηματίζεται, εξελίσσεται και επαναδιαπραγματεύεται. Η σχέση της χώρας με τους εταίρους – δανειστές προστατεύει από την άμεση χρεοκοπία. Παρ' όλα αυτά το εξωτερικό χρέος είναι υπέρογκο, οι δανειστές εξακολουθούν να αυξάνουν αυτό το χρέος, οι ξένες επεμβάσεις επηρεάζουν την οικονομία και τους πολιτικούς θεσμούς και ο ελληνικός λαός δυσανασχετεί απέναντι στο πολιτικό σύστημα.

Διαφορές μεταξύ των κρίσεων στην Ελλάδα αποτελούν οι αιτίες από τις οποίες ξεκίνησαν οι κρίσεις. Επί παραδείγματι, η κρίση του 2008 έχει ρίζες στη διεθνή χρηματοπιστωτική κρίση, ενώ η κρίση του 2010 στην Ελλάδα ξεκίνησε από την εγχώρια δημοσιονομική κρίση. Μια άλλη διαφορά σχετίζεται με την αντιμετώπιση και τις αντιδράσεις των κυβερνήσεων απέναντι στην κρίση που μπορεί να διαφέρει ανάλογα την περίοδο. Άλλωστε όπως φάνηκε από τα προηγούμενα κεφάλαια οι διακυμάνσεις σε οικονομική και πολιτική κατεύθυνση δύναται να επιδράσουν στην αποτελεσματικότητα των μέτρων που θέτει η πολιτεία την εκάστοτε χρονική στιγμή. Διαφοροποιήσεις της κρίσης καταγράφονται και στο πλαίσιο των επιπτώσεων που μπορεί να έχει μια κρίση στην κοινωνία είτε δημιουργώντας κοινωνική αναταραχή, είτε αυξάνοντας τα επίπεδα φτώχειας ή ακόμη και μειώνοντας σε έντονο βαθμό το επίπεδο διαβίωσης των πολιτών της χώρας αυτής. Η ανάλυση αυτών των παραμέτρων μπορεί να προσφέρει κατανόηση των παραγόντων που επηρεάζουν τις κρίσεις και των αποτελεσμάτων των διαφόρων πολιτικών αντιμετώπισής τους.

Οι αντίστοιχες χρεοκοπίες του Ελληνικού Δημοσίου περιλαμβάνονται και στα τέσσερα τελευταία στάδια ύφεσης της παγκόσμιας οικονομίας αφού όλα τα μειονεκτήματα και τα ζητήματα που αντιμετωπίζει η ελληνική οικονομία εκτέθηκαν στο πλαίσιο της παγκόσμιας ύφεσης:

1. Κρίση 1815 – 1845. Πτωχεύσεις του 1827 και του 1843. Η πρώτη χρεοκοπία στην χώρα μας παρουσιάστηκε το 1827 όταν η χώρα δεν είχε ακόμη επίσημο πρωθυπουργό όπως

σήμερα καθώς το κράτος ήταν ακόμα στην αρχική του φάση ανάπτυξης. Ωστόσο, κατά τη διάρκεια της πρώτης χρεοκοπίας, ο Ιωάννης Καποδίστριας ήταν ο κυβερνήτης της χώρας. Το σύστημα διακυβέρνησης τότε δεν περιλάμβανε τον τίτλο του πρωθυπουργού, αλλά ο Καποδίστριας ασκούσε την εκτελεστική εξουσία ως ηγετική φυσιογνωμία. Ακολούθησε η χρεοκοπία του 1843 υπό την βασιλεία του Όθωνα.

2. Κρίση 1873 – 1896. Πτώχευση του 1893. Η τρίτη χρεοκοπία στην χώρα μας παρουσιάστηκε το 1893 υπό την πρωθυπουργία του Χαριλάου Τρικούπη.

3. Κρίση 1920 – 1945. Πτώχευση του 1932. Η τέταρτη χρεοκοπία παρουσιάστηκε το 1932 υπό την πρωθυπουργία του Ελευθέριου Βενιζέλου.

4. Κρίση 2007-08. «Οιονεί» Πτώχευση του 2010. Η πέμπτη αμφιλεγόμενη χρεοκοπία παρουσιάστηκε το 2010 υπό την πρωθυπουργία του Γεωργίου Παπανδρέου.

Η οικονομική κρίση του 1970-1980 είναι η μόνη επιστημονικά τεκμηριωμένη περίπτωση κατά την οποία το κράτος απέφυγε να χρεοκοπήσει ως αποτέλεσμα του δυσμενούς διεθνούς περιβάλλοντος. Αν και το κράτος βρισκόταν στα πρόθυρα της χρεοκοπίας στα τέλη της δεκαετίας του 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990, κατάφερε να αποφύγει τη χρεοκοπία. Η εξήγηση ήταν η δύναμη της παγκόσμιας ανάκαμψης, η οποία τη στήριξε περίπου μέχρι το 2007, οπότε και άρχισε να πηγαίνει αντίστροφα. Η αμερικανική κρίση ήταν τόσο ισχυρή που ανέτρεψε πολλές οικονομίες, ωστόσο τόνωσε και την ελληνική οικονομία.

Είναι αυτονόητο ότι ο μόνος τρόπος για να αναλυθούν τα τρέχοντα γεγονότα και να προβλεφθούν οι μελλοντικές πολιτικές εξελίξεις είναι να μελετηθεί το παρελθόν και ειδικότερα η σύγχρονη ελληνική ιστορία. Ξεκινώντας με την Ελληνική Επανάσταση, οι ξένες οικονομικές και κοινωνικές παρεμβάσεις στις εσωτερικές υποθέσεις συνεχίζονται μέχρι σήμερα, φτάνοντας στο απόγειό τους χωρίς να αποκλείονται και οι περιπτώσεις που η ίδια η χώρα έχει αναζητήσει βοήθεια από τις ξένες δυνάμεις. Παρεμβάσεις που συχνά έγιναν με την αποδοχή ή υπό την πίεση των ελληνικών κυβερνήσεων, οι οποίες αναγνώριζαν την ανάγκη για εξωτερική βοήθεια για την αντιμετώπιση οικονομικών ή πολιτικών κρίσεων. Φυσικά, υπάρχουν ευθύνες τόσο στα κυβερνητικά κέντρα λήψης αποφάσεων όσο και στους σημαντικούς επιχειρηματικούς κύκλους και εκπροσώπους.

Οι αδυναμίες ή αλλιώς και οι αθετήσεις πληρωμών του Ελληνικού Δημοσίου για τα έτη 1827, 1843, 1893, 1932 και 2010 συντάσσονται στον παρακάτω πίνακα, μαζί με την εξήγηση κάθε έτους για τη μη εξόφληση των υποχρεώσεων.

Πίνακας 1: Αιτιολόγηση και ρυθμίσεις δανείων Ελληνικού δημοσίου

Έτος	Αιτιολογία	Ρύθμιση
1827	Αδυναμία πληρωμής ληξιπρόθεσμων οφειλών (δύο δάνεια)	Η Δημιουργία του Ελληνικού Κράτους, έδωσε τη δυνατότητα καταλογισμού των δανειακών συμβάσεων
1843	Διακοπή καταβολής των δόσεων κοινοπρακτικού δανείου από τις τρεις εγγυήτριες χώρες (60.000.000 γαλλικά φράγκα)	Αποκλεισμός από τις διεθνείς κεφαλαιαγορές Εσωτερικός Δανεισμός
1893	Αδυναμία πληρωμής των δανειακών υποχρεώσεων της χώρας (585,5 χρυσά φράγκα)	Υπαγωγή στο ΔΟΕ. Άρση του ΔΟΕ (1978)
1932	Αθέτηση πληρωμής των εξωτερικών υποχρεώσεων της χώρας (1,1 δις χρυσά φράγκα)	Ο τελικός διακανονισμός την περίοδο 1951-2 από τον Σπ. Μακεζίνη. Οι πληρωμές ολοκληρώθηκαν το 1978.
2010	Αποκοπή της χώρας από της χρηματοπιστωτικές αγορές Προσφυγή στο δάνειο της ΕΕ, ΕΚΤ ΔΝΤ (330 Δις Ευρώ)	Δάνειο 110 δις Ευρώ από ΕΕ,ΕΚΤ, ΔΝΤ Υπογραφή Μνημονίου Συνεχίζει να υπάρχει ο βραχυπρόθεσμος δανεισμός

Πηγή: Αλογοσκούφης & Λαζαρέτου, 2002; Μαλούχος, 2009.

Παράλληλα, ακολουθεί ο Πίνακας 2 όπου περιγράφονται κύρια σημεία των πτωχεύσεων και των στάσεων πληρωμών στην Ελλάδα.

Πίνακας 2: Περιγραφή πτωχεύσεων και στάσεις πληρωμών στην Ελλάδα

Έτος	Περιγραφή πτωχεύσεων και στάσεις πληρωμών στην Ελλάδα
1827	Παύση πληρωμών
1843	Προσωρινό χρεοστάσιο (παύση πληρωμών)
1827-1878	Αποκλεισμός από τις διεθνείς χρηματαγορές (άτυπος ΔΟΕ)
1857	Διεθνής Οικονομική Εξεταστική Επιτροπή (επίσημος άτυπος ΔΟΕ)
1860	Προσωρινή ανάπαυση (!) πληρωμών του εξωτερικού χρέους
1864	Νέα συμφωνία και αναδιάρθρωση αποπληρωμής του χρέους
1878-1879	Ανοίγουν οι «κρουνοί» δανειοδότησης
1893	Δυστυχώς επτωχεύσαμεν...
1898	Διακανονισμός & Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος (ΔΟΕ)
1921	Μερική παύση πληρωμών
1922	Αναγκαστικό δάνειο Πρωτοπαπαδάκη
1928-1932	Συμβιβασμοί
1932	Προσωρινό χρεοστάσιο (παύση πληρωμών)
1932-1933	Επανάληψη πληρωμών και διακανονισμός
1942-1943	Παύση πληρωμών (εξωγενείς παράγοντες)
1953	Νομισματική μεταρρύθμιση, υποτίμηση της δραχμής, σύνδεση με το δολάριο – προσωρινή σωτηρία
1964	Δανειακή σύμβαση με την οποία ρυθμίζονταν τα προπολεμικά χρέη
1973 & 1978	Πετρελαϊκές κρίσεις
1985	Στα πρόθυρα της χρεοκοπίας

Πηγή: Καρανάτσης, 2013

Κατά τον πρώτο ιστορικό κύκλο αυτόν της εθνικής ανεξαρτησίας και της θεμέλιας του κράτους από το 1821 και την επανάσταση μέχρι την ίδρυση του ελληνικού κράτους το 1828 και την εγκαθίδρυση του διεθνούς οικονομικού ελέγχου του 1898 καταλαμβάνεται σχεδόν το σύνολο του δέκατου ενάτου αιώνα μετά την ελληνική ανεξαρτησία. Τα επιτεύγματα αυτού του ιστορικού κύκλου είναι ότι δημιουργήθηκε και συγκροτήθηκε το πρώτο ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, εμπεδώθηκε και η εθνική συνείδηση υιοθετώντας τη «Μεγάλη Ιδέα» καθώς καθιερώθηκαν οι συνταγματικοί και οι δημοκρατικοί θεσμοί. Λαμβάνοντας παραδείγματα

από την ευρωπαϊκή εμπειρία το κράτος προσπάθησε να συγκροτηθεί πολιτικά και διοικητικά ερχόμενο σε σύγκρουση με παραδοσιακούς θεσμούς που υπήρχαν και κατά τη διάρκεια του οθωμανικού ζυγού. Η εθνική συνείδηση είναι αποτέλεσμα μια σύνδεσης του πολιτισμού της νεότερης Ελλάδας με την αρχαία Ελλάδα και το Βυζάντιο. Έτσι αναπτύχθηκε η Μεγάλη Ιδέα ώστε να επεκταθούν τα σύνορα του ελληνικού κράτους βασιζόμενη στην ευρωπαϊκή εμπειρία καθώς και οι αρχές του διαφωτισμού επιδιώκονταν. Ξεκινώντας με την περίοδο της μοναρχίας από το 1833 μέχρι το 1862 που ακολουθείται από την περίοδο της βασιλευομένης δημοκρατίας μετά το 1863. Αρχικά συγκροτείται ένα κεντρικό κράτος με θεσμούς ενισχύοντας έτσι την εθνική συνείδηση και με ένα σύνταγμα που δημιουργήθηκε το 1843. Έπειτα ψηφίστηκε σύνταγμα το 1864 και καθιερώθηκε η αρχή της δεδηλωμένης το 1875. Σε αυτό τον κύκλο η Ελλάδα είναι ένα ανεξάρτητο κράτος. Παρ' όλα αυτά πρόκειται για κάτι τυπικό καθώς η χώρα λειτουργεί προστατευόμενη και πλήρως ελεγχόμενη από τις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις της εποχής, τις Προστάτιδες Δυνάμεις δηλαδή τη Βρετανία, τη Γαλλία και τη Ρωσία. Οι δυνάμεις αυτές λειτουργούν καθαριστικά για τις εξελίξεις στη χώρα, είτε αυτές είναι εθνικές, είτε οικονομικές εξελίξεις είτε πολιτικές.

Η ελληνική αγροτική οικονομία είναι φτωχή διότι λείπουν οι υποδομές, η σχετική τεχνογνωσία της βιομηχανίας αλλά και το κεφάλαιο. Το βιοτικό επίπεδο βελτιώνεται σε ασήμαντο βαθμό, όπως και η παραγωγή. Δεν υπάρχουν εγχώριες αποταμιεύσεις για τη χρηματοδότηση των επενδύσεων που είναι αναγκαίες. Πληθώρα δημοσιονομικών προβλημάτων καταγράφονται αυτή την εποχή, τα δημόσια έσοδα είναι χαμηλά ενώ οι ανάγκες για αμυντικές δαπάνες υψηλές. Ακολουθείται εσωτερικός και εξωτερικός δανεισμός όταν η χώρα μπορούσε να έχει πρόσβαση στις διεθνείς κεφαλαιαγορές αλλά τα εθνικά δάνεια δεν μπορούσαν να εξυπηρετηθούν οπότε οδηγείται η χώρα σε μεγάλες περιόδους νομισματικής αστάθειας. Αυτή η νομισματική αστάθεια οδηγεί σε τρεις επώδυνες διεθνείς πτωχεύσεις το 1827, το 1843 και το 1893.

Τα παραπάνω οδηγούν σε ένα μετασχηματισμό της οικονομίας ο οποίος κατέγραψε αργές κινήσεις. Ακολούθησαν μετακινήσεις αγροτικού πληθυσμού με σκοπό να ακολουθήσουν προσοδοφόρες δραστηριότητες σε κάποια αστικά κέντρα αφήνοντας την αγροτική ζωή και ακολουθώντας τη μεταποίηση και τις υπηρεσίες. Η οικονομική μεγέθυνση προωθήθηκε λόγω των μετακινήσεων αυτών. Έτσι η Ελλάδα βρίσκεται στο τέλος αυτού του κύκλου να ακολουθεί μια υπαρξιακή κρίση από μετά την πτώχευση του 1893, αφού ηττήθηκε στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 αποδέχεται την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου.

Σε αυτή την περίοδο καταγράφονται μεγάλα οικονομικά προβλήματα στην Ελλάδα αλλά η χώρα μπόρεσε να επιτύχει ένα μεγάλο μέρος των στόχων που είχε ως κράτος και δεν ήταν άλλος από το να εμπεδωθεί η εθνική συνείδηση, να συγκροτηθεί θεσμικώς το κράτος καθώς και να επεκταθεί η ελληνική επικράτεια μέσα από τη θεμελίωση ενός δημοκρατικού πολιτεύματος. Η επιβολή του διεθνούς οικονομικού ελέγχου σταθεροποίησε δημοσιονομικά και νομισματικά τη χώρα προετοιμάζοντας το έδαφος για τον επόμενο ιστορικό κύκλο.

Στο δεύτερο λοιπόν ιστορικό κύκλο, αυτόν που ο Αλογοσκούφης ονομάζει «κύκλο της εθνικής επέκτασης και ενοποίησης», περιλαμβάνεται το πρώτο ήμισυ του εικοστού αιώνα και πιο συγκεκριμένα από τότε που σταθεροποιήθηκε οικονομικά η χώρα το 1898 μέχρι και το 1949 που τελείωσε εμφύλιος πόλεμος. Σε αυτόν τον ιστορικό κύκλο παρουσιάζονται θρίαμβοι και καταστροφές με επιτεύγματα όπως εδαφικές επεκτάσεις, ενσωμάτωση ελληνόφωνου πληθυσμού που βρίσκονταν εκτός της ελληνικής επικράτειας και ένταξη της χώρας στη δυτική συμμαχία που δημιουργήθηκε μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Το τελευταίο επίτευγμα οδήγησε στην εθνική ασφάλεια και στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας. Έτσι η χώρα υλοποίησε μεγάλο μέρος της μεγάλης ιδέας σταθεροποιώντας την εθνική κυριαρχία της.

Ο κύκλος μπορεί να χωριστεί σε δύο φάσεις με κύριο σημείο τη Μικρασιατική Καταστροφή (το πριν και το μετά αυτής της περιόδου). Ως κύκλος χαρακτηρίζεται από σημαντική δημοσιονομική και νομισματική αστάθεια. Αυτό σημαίνει ότι παρουσιάζονται σοβαρά και επίμονα πληθωριστικά επεισόδια. Υπήρξαν υπερβολικές νομισματικές επεκτάσεις λόγω των αναγκών για χρηματοδότηση των υψηλών στρατιωτικών δαπανών κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο αλλά και κατά τη Μικρασιατική Καταστροφή. Παράλληλα καταγράφεται υπερπληθωρισμός κατά τη διάρκεια της κατοχής αλλά και μετά την απελευθέρωση. Έτσι, η χώρα οδηγήθηκε από τον λήθαργο του πληθωρισμού σε κατάθεση του νομισματικού συστήματος, αναδιανέμοντας τα εισόδημα και τον πλούτο στο εσωτερικό της χώρας.

Καθώς ολοκληρώνεται αυτός ο κύκλος η Ελλάδα βρίσκεται πάλι σε οικονομική και εθνική κρίση, είχαν προηγηθεί πολιτικές ή κοινωνικές διαιρέσεις από την κατοχή και τον εμφύλιο καθώς και οικονομική καταστροφή. Επεκτάθηκαν βέβαια και παγιώθηκαν τα σύνορά της και ο πληθυσμός της. Ακολουθήθηκε προσπάθεια επιτάχυνσης του μετασχηματισμού της ελληνικής οικονομίας και της κοινωνίας καθώς και του ποσοστού οικονομικής μεγέθυνσης. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ σε μέσο ετήσιο ποσοστό αυξήθηκε και διπλασιάστηκε σε σχέση με τον προηγούμενο κύκλο πάνω από 2%. Καθώς τελείωνε ο δεύτερος ιστορικός κύκλος υπήρξε κατά κεφαλήν εισόδημα το οποίο αυξήθηκε κατά 40%.

Στον τρίτο μεγάλο ιστορικό κύκλο που είχε διάρκεια το 1950 μέχρι και σήμερα συνέβησαν μεγάλοι οικονομικοί και κοινωνικοί μετασχηματισμοί, ίσως και οι μεγαλύτεροι στη χώρα. Από άποψης επιτεύγματος η Ελλάδα κατάφερε ένα αναπτυξιακό άλμα από το 1953 μέχρι το 1973, ένα δημοκρατικό και κοινωνικό άλμα μετά το 1974 και την δικτατορία και την ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά το 1981.

Ο τρίτος κύκλος χαρακτηρίζεται από δύο φάσεις. Στην πρώτη φάση παρουσιάζεται το μετεμφυλιακό πολιτικό καθεστώς μεταξύ του 1950 και 1974 όπου το κράτος ανασυγκροτείται και καταγράφεται ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας. Παράλληλα καταγράφεται και νομισματική σταθερότητα στην Ελλάδα. Ξεκίνησε η λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών. Παράλληλα αυξάνεται το μέσο ετήσιο ποσοστό του πραγματικού κατά κεφαλήν ΑΕΠ το οποίο υπερτριπλασιάζεται αγγίζοντας το 6% περίπου.

Στη δεύτερη φάση η οποία ξεκινά από τη μεταπολίτευση του 1974 και συνεχίζεται μέχρι σήμερα καταγράφεται ένα φιλελεύθερο δημοκρατικό καθεστώς, η αναδιανομή του εισοδήματος και του πλούτου, η έννοια του κράτους πρόνοιας και η ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Παρ' όλα αυτά, οι οικονομικές επιδόσεις της Ελλάδας σε αυτή τη φάση επιδεινώθηκαν. Το κατά κεφαλήν ΑΕΠ περιορίστηκε πάλι περίπου στο 2% και καταγράφεται μακρά περίοδος νομισματικής και δημοσιονομικής αστάθειας καθώς και υψηλού πληθωρισμού πριν την ένταξη στην ευρωζώνη. Όταν εντάχθηκε η χώρα στην ευρωζώνη καταγράφηκε αντιμετώπιση του πληθωρισμού. Επιπρόσθετα, οι πολλές ανισορροπίες σε δημοσιονομικό πλαίσιο οδήγησαν στην κρίση εξωτερικού χρέους και στην οικονομική καθίζηση της χώρας που έχει καταγράψει σε ειρηνική περίοδο στην ιστορία της νεότερης Ελλάδας.

Παρ' όλα αυτά η Ελλάδα καταγράφει οικονομική και κοινωνική πρόοδο. Επίσης αναφέρονται σημαντικές βελτιώσεις στην εκπαίδευση και στην υγεία αλλά και στο πλαίσιο της ισότητας της πρόσβασης σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης. Δεν αναφερόμαστε πλέον σε μια κατά βάση αγροτική οικονομία στην Ελλάδα γιατί η χώρα οδηγήθηκε σταδιακά μέσω μετασχηματισμού σε μια μεταβιομηχανική οικονομία υπηρεσιών. Σημειώνεται αστικοποίηση, μια ώρα τον πληθυσμό σε αγροτικές περιοχές και αντίστοιχα αυξάνεται ο πληθυσμός των αστικών και ημιαστικών περιοχών.

3.1. Σύνοψη ελληνικών περιοδικών κρίσεων

Ολοκληρώνοντας την ανάλυσή μας, φτάνουμε στα παρακάτω διακριτικά χαρακτηριστικά της αρχικής χρεοκοπίας του **1827**:

- Το ελληνικό κράτος είτε ήταν ανύπαρκτο είτε ήταν στα σπάργανα. Του έλειπε ο μεθοδικός σχεδιασμός ενός οργανωμένου κράτους και ήταν φυλακισμένο από τον φόβο και την απειρία στις περίπλοκες διαδικασίες του βρετανικού χρηματοπιστωτικού συστήματος.

- Λόγω των στρατιωτικών της απαιτήσεων, δανειζόταν απερίσκεπτα και επιπόλαια, γεγονός που την ανάγκασε να υποθηκεύσει τα εδάφη του κράτους. Αυτό την εμπόδισε να χρησιμοποιήσει τα εδάφη για οικονομική ανάκαμψη μέσω εσωτερικών δυνάμεων, αλλά προκάλεσε επίσης εσωτερικές διαμάχες και ανακατατάξεις.

- Η διαδικασία εκταμίευσης του δανείου και οι καταστροφικοί και καταστροφικοί εμφύλιοι πόλεμοι σταμάτησαν την πρόοδο του κράτους προς την οικονομική ανεξαρτησία.

- Υπήρξαν αρκετές επιπτώσεις από την πρώτη χρεοκοπία, με κυριότερο τη ναυτική σύγκρουση που διευθετήθηκε στο Ναβαρίνο και το ελληνικό εθνικό ζήτημα.

- Ο εγχώριος δανεισμός κατέστη απαραίτητος ως αποτέλεσμα των εθνικών εντάσεων και της οργής για τη διαδικασία διαχείρισης του χρέους.

Μέσα από μια περίληψη, ξεχωρίζουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά της δεύτερης χρεοκοπίας του **1843**:

- Η φυσική έκβαση της προηγούμενης χρεοκοπίας είχε βαθύ αντίκτυπο στον τρόπο διαμόρφωσης του νέου κράτους. Τα εθνικά κτήματα συνέχισαν να είναι υποθηκευμένα ως αποτέλεσμα της απροθυμίας των μεγάλων εθνών να δώσουν περαιτέρω δάνεια.

- Οι πόλεμοι συνεχίστηκαν και κόστισαν πολλά χρήματα ταυτόχρονα, και το παλάτι, η γραφειοκρατία και η διατήρηση των προηγούμενων δανειακών υποχρεώσεων εμπόδισαν την πλήρη αξιοποίηση οποιασδήποτε οικονομικής ευκαιρίας. Σε ένα τέτοιο σκηνικό είχαν προβλεφθεί οι απαντήσεις του κόσμου για την κατάρρευση της οικονομίας και τους υψηλούς φόρους.

- Υπήρξαν σημαντικές πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις από τη χρεοκοπία του 1843. Η σύσταση μιας Επιτροπής Ελέγχου προέκυψε από την οικονομική ύφεση και την τελική αποσύνθεση της χώρας. Ως αποτέλεσμα, τα εθνικά έσοδα διατέθηκαν τόσο για την εξυπηρέτηση των δανείων όσο και για τις τουρκικές πολεμικές αποζημιώσεις. Η έγκριση του πρώτου ελληνικού Συντάγματος από τον Όθωνα και η στροφή της χώρας από την απόλυτη στη συνταγματική μοναρχία ήταν οι μόνες ενθαρρυντικές πτυχές.

Συνοψίζοντας, υπήρχαν μοναδικά χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες που συνδέονται με την τρίτη χρεοκοπία του **1893**:

-Η μεγαλύτερη προσπάθεια έχει γίνει από τη διοίκηση Χαρίλαου Τρικούπη για την υλοποίηση του πιο φιλόδοξου προγράμματος δημοσίων έργων για τον εκσυγχρονισμό του κράτους. Υπήρχε όμως τεράστια ανάγκη για δανεισμό, που οδήγησε σε αύξηση του εξωτερικού χρέους. Δύσπιστοι όσο ποτέ, οι δανειστές υποχρέωσαν τη διανομή των εσόδων από φόρους, δασμούς και μονοπωλιακά.

-Οι εξαγωγές σταφίδας, που ήταν το στήριγμα της οικονομίας, μειώνονται σε αυτό το περιβάλλον, οδηγώντας σε κοινωνικές και πολιτικές αναταραχές. Φυσικά, ένα μεγάλο μέρος της χρεοκοπίας που επήλθε μπορεί να αποδοθεί στα λάθη και τις εθνικιστικές κορώνες της κυβέρνησης Δηλιγιάννη, που είχε οδηγήσει το χρέος σε αδιανόητα ύψη πριν από το 1885.

-Η ισχύς του εθνικού νομίσματος δοκιμάζεται με την αναστολή των τόκων και των πληρωμών. Τα δάνεια της Τρικούπη έχουν ορισμένους πολύ επαχθείς όρους και οι επαναπολεμικές επανορθώσεις διευκολύνουν την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου. Η χώρα έχει παραλύσει από εργατικές απεργίες και κινητοποιήσεις και αναμένεται ξέσπασμα εθνικιστικών τάσεων.

Συνοπτικά, τα ακόλουθα χαρακτηριστικά ξεχωρίζουν την τέταρτη χρεοκοπία του **1932**:

-Η οικονομική καταστροφή του 1929 είχε σημαντικό αντίκτυπο στην ήδη επισφαλή ελληνική οικονομία.

-Παρά τα αξιοσημείωτα επιτεύγματά του στον πολιτικό και κοινωνικοοικονομικό τομέα, ο Βενιζέλος δεν κατάφερε να σταματήσει την αύξηση του δανεισμού που προέκυψε από την ανασυγκρότηση του στρατού και την επανεγκατάσταση των προσφύγων.

-Η επαναχρησιμοποίηση του κανόνα του χρυσού, τον οποίο ο Βενιζέλος είχε απρόθυμα εγκαταλείψει, αποδείχθηκε επικίνδυνη και αναμφίβολα καλλιέργησε ένα κλίμα εχθρότητας και εξτρεμισμού. Ήταν, φυσικά, ο πρόδρομος της μετέπειτα δέσμευσης της δραχμής με το δολάριο ΗΠΑ.

-Η ανακοίνωση της άρνησης πληρωμής έθεσε τους αγρότες και τους εργάτες σε μια δύσκολη κατάσταση.

-Η κυβέρνηση εφάρμοσε άμεσες περικοπές μισθών και μειώσεις του προϋπολογισμού, που προκάλεσαν την αύξηση του ποσοστού ανεργίας. Όπως ήταν φυσικό, η Τράπεζα της Ελλάδος απαλλάχθηκε από την υποχρέωσή της να εξαργυρώσει τα τραπεζογραμμάτια της για χρυσό.

-Σε πολιτικό επίπεδο, οι στρατιωτικές εξαγορές και τα κυβερνητικά σχέδια βρίσκονται σε συχνή εναλλαγή. Μόλις έρχεται ο Μεταξάς, τα πράγματα επανέρχονται στην κανονικότητα και αρχίζει να λαμβάνει νέα δάνεια ακολουθώντας την «πεπατημένη» διαδρομή.

-Οι μεσοπρόθεσμες πτωχευτικές ενέργειες που εφαρμόστηκαν είχαν ως αποτέλεσμα τη μετατόπιση του συνολικού οικονομικού περιβάλλοντος. Λόγω της έλλειψης χρηματοδότησης και του ελέγχου των εισαγωγών, η εγχώρια παραγωγή αυξήθηκε. Τα ξένα κεφάλαια αντλήθηκαν λόγω της αύξησης των επιτοκίων κατά 2% έως 4% πάνω από αυτά στην Ευρώπη. Μακροπρόθεσμα, αυτή η εξέλιξη τόνωσε την αγορά, μείωσε το κόστος για νέα αναπτυξιακά έργα και αύξησε τη βιομηχανική παραγωγή κατά 51% από το 1929 και μετά. Γύρω στο 1935, η εγχώρια βιομηχανία και η γεωργική παραγωγή παρείχαν πάνω από το 80% των αναγκών του πληθυσμού.

Λόγω προβλημάτων με την αγορά ακινήτων, η κρίση χρέους της χώρας μας ξεκίνησε στην πραγματικότητα ταυτόχρονα με την οικονομική κρίση των ΗΠΑ το **2007**, η οποία οδήγησε σε μια σειρά ζητημάτων με τις αγορές στεγαστικών δανείων. Αυτή η συγκεκριμένη χρηματοπιστωτική κρίση επεκτάθηκε και στις αγορές ομολόγων, με αποτέλεσμα υψηλό επίπεδο χρηματοοικονομικού πανικού κατά την περίοδο 2008–2009 και ύφεση στην παγκόσμια οικονομία.

Το 2009 ήταν μια τυπική χρονιά για την κρίση χρέους, σηματοδοτώντας ένα σημείο καμπής όταν μια σειρά ζητημάτων που είχαν τεθεί τα προηγούμενα χρόνια άρχισαν να εμφανίζονται και να προκαλούν ραγδαίες αλλαγές. Η Ελλάδα υπέγραψε τότε τα απαραίτητα Μνημόνια Συνεννόησης για την αντιμετώπιση των σοβαρών δημοσιονομικών ζητημάτων.

Ο κύριος στόχος καθενός από αυτά τα μνημόνια, που περιελάμβαναν οικονομικές πολιτικές με καθορισμένους στόχους προς επίτευξη, ήταν η δημιουργία μιας ισχυρής, σταθερής και ανταγωνιστικής οικονομίας για το κράτος. Αυτή τη στιγμή, η Ελλάδα έχει συσσωρεύσει 326 δισεκατομμύρια ευρώ (περίπου 30.000 ευρώ ανά Έλληνα πολίτη) από τις πιστωτικές συμφωνίες που ήταν μέρος της διαδικασίας υπογραφής του μνημονίου.

3.2. Κοινά χαρακτηριστικά των κρίσεων

Όταν εξετάζουμε τα διάφορα προβλήματα χρέους που έχει αντιμετωπίσει το κράτος όλα αυτά τα χρόνια, ανακαλύπτουμε πολλές ομοιότητες.

Όλες οι εσωτερικές οικονομικές κρίσεις του κράτους δεν οδήγησαν σε χρεοκοπία (βλέπε περιπτώσεις 1970–1980). Συνοπτικά, για τον Μαρξ, οι οικονομικές κυκλικές κρίσεις είναι το αποτέλεσμα των αντιφάσεων του καπιταλιστικού συστήματος, που ενσωματώνουν την

υπερπαραγωγή, την άνιση κατανομή του πλούτου και την εκμετάλλευση της εργασίας), οι τρεις τελευταίες ελληνικές χρεοκοπίες συνδέονται με παγκόσμιες οικονομικές κρίσεις (1870, 1929, 2007). Είναι αλήθεια ότι όλες οι χρεοκοπίες του κράτους είναι αποτέλεσμα ενός δυσμενούς περιβάλλοντος που συχνά έχει παγκόσμια και ευρωπαϊκή εμβέλεια. Εν τω μεταξύ, οι παρεμβάσεις των μεγάλων δυνάμεων υποκινούνταν αποκλειστικά από τα δικά τους συμφέροντα, επιδιώκοντας τη μεγιστοποίηση των κερδών εκμεταλλευόμενοι την επισφαλή κατάσταση της ελληνικής οικονομίας.

Οι χρεοκοπίες προκλήθηκαν επίσης συχνά από τον λανθασμένο χειρισμό των αδικαιολόγητα μεγάλων δανείων από την κυβέρνηση καθώς και από την τάση των μεγάλων χρηματοπιστωτικών εταιρειών για κερδοσκοπία στην Ευρώπη. Παρά ορισμένες κατακερματισμένες προσπάθειες, ο φαύλος κύκλος των συνεχιζόμενων ελλειμμάτων που προέκυψαν από τον δανεισμό για την εξόφληση προηγούμενων υποχρεώσεων δεν μπόρεσε να τερματιστεί.

Η οικονομική δυσπραγία και η συντριπτική πίεση για την ικανοποίηση των εθνικών απαιτήσεων μετατράπηκαν σε μοχλό πολιτικών παρεμβάσεων που ωφέλησαν συγκεκριμένα έθνη. Αν και δεν ήταν πάντα τα καλύτερα, τα μέτρα λιτότητας -όπως απολύσεις, περικοπές στον προϋπολογισμό και μειώσεις συντάξεων- ήταν μια συνεπής απάντηση σε όλες τις οικονομικές κρίσεις. Η μεσαία τάξη και οι κατώτερες οικονομικές ομάδες επιβαρύνθηκαν κυρίως με φορολογικές υποχρεώσεις, ενώ οι ισχυροί έγιναν όλο και πιο ισχυροί σε βάρος τους.

Ο τραπεζικός τομέας, η ναυτιλία, η γεωργία και το εμπόριο επηρεάστηκαν σοβαρά. Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι ο ελληνικός λαός εξέφρασε μεγάλο βαθμό δυσανεξίας για το πολιτικό σύστημα καθώς και για τις οικονομικές συνθήκες καθ' όλη τη διάρκεια της κρίσης, που οδήγησε σε γρήγορη αλλαγή κυβερνήσεων.

Κάθε περίπτωση είναι μοναδική, φυσικά, ανάλογα με τις συνθήκες της κάθε ηλικίας. Η πρώτη χρεοκοπία, που συνέβη το 1827, ήταν μοναδική στο ότι συνέβη σε ένα κράτος που δεν υπήρχε και προσπαθούσε να γίνει έθνος ενώ πολεμούσε. Το δεύτερο, που συνέβη το 1843, ήταν προϊόν κακής διαχείρισης και έλλειψης βούλησης μιας ξένης διοίκησης να αλλάξει την οικονομική δομή του κράτους. Φυσικά, αυτό ήταν αναμενόμενο δεδομένου του τεράστιου εθνικού χρέους που περιόριζε τις παραγωγικές δυνάμεις του έθνους.

Η πιο θλιβερή από όλες τις περιπτώσεις ήταν, ίσως, η χρεοκοπία του 1893. Ήταν η θλιβερή κατάληξη ενός έργου εκσυγχρονισμού που φαινόταν πολλά υποσχόμενο και άρχιζε να δείχνει

αποτελέσματα. Ωστόσο, έδειξε με τον χειρότερο δυνατό τρόπο πόσο χαοτικό ήταν το κράτος και πόσο χρειαζόταν διαρθρωτικές προσαρμογές.

Τόσο η κρίση χρέους του 2010 όσο και η οικονομική κρίση του 1929, που οδήγησε το κράτος μας στη χρεοκοπία, είχαν εξωτερικές αιτίες. Συγκεκριμένα, όλα ξεκίνησαν στις Ηνωμένες Πολιτείες όταν εμφανίστηκε η παγκόσμια κρίση ακινήτων. Αυτό οδήγησε στην επέκταση της κρίσης στις οικονομίες του υπόλοιπου κόσμου. Οι παγκόσμιες κυβερνήσεις συνεργάστηκαν πιο στενά για να χειριστούν την κρίση του 1929 από εκείνη του 2008, η οποία αποκάλυψε τους ανταγωνισμούς μεταξύ υπερεθνικών δομών που φαινόταν να έχουν διευθετηθεί μέχρι εκείνο το σημείο.

Μια οντότητα που αντιμετώπιστηκε με δυσπιστία κατά την τελευταία κρίση χρέους ήταν η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ). Και ο λόγος για αυτό είναι ότι η ΕΕ μπόρεσε να χειριστεί την κρίση μόνο χρησιμοποιώντας τη νομισματική της πολιτική —δηλαδή, μειώνοντας τα επιτόκια και αυξάνοντας τη ρευστότητα— αντί να την αντιμετωπίσει υπό το πρίσμα της υψηλής ποιότητας ζωής που απολαμβάνει ο πληθυσμός της. Ο ένας πόλεμος οδήγησε και προηγήθηκε του άλλου, με αποτέλεσμα την κρίση του 1929, μια περίοδο μεταξύ των πολέμων. Το τελευταίο μπορεί να εξηγηθεί ως το αποτέλεσμα των αγώνων για την εξουσία και του οικονομικού πολέμου.

Τα οικονομικά ζητήματα είναι πιο σοβαρά και το φως στο τέλος της κρίσης φτάνει πολύ αργότερα, όταν η χρηματοπιστωτική κρίση είναι η κύρια πηγή οικονομικών κρίσεων (1929, 2008). Επιπλέον, εάν πολλά έθνη πέφτουν θύματα του οικονομικού κακού ταυτόχρονα, το έργο της εγκατάλειψης του γίνεται βασανιστικό. Στην πραγματικότητα, εάν η κρίση προερχόταν από τις ΗΠΑ, το εύρος της θα γινόταν μη διαχειρίσιμο και οι επιπτώσεις της θα επηρέαζαν όλους τους τομείς της κοινωνίας (πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό). Και αυτό είναι απολύτως λογικό λαμβάνοντας υπόψη τα τεράστια οικονομικά στατιστικά των ΗΠΑ και την πολυπλοκότητα των σχέσεών τους με κάθε χώρα στη Γη.

Η Κοινωνία των Εθνών διαχειρίστηκε την εκτέλεση ενός σχεδίου για οικονομική σταθερότητα και δημοσιονομική ανάκαμψη το 1927-1928. Αυτή η στρατηγική είχε αρχίσει να αποδίδει καρπούς, όπως φαίνεται από τη μείωση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων και τις φθίνουσες πληθωριστικές τάσεις. Ωστόσο, η ελληνική οικονομία το 2008 πήρε άλλη μορφή. Η γεωργία δεν συνθέτει πλέον την οικονομία. Αντίθετα, η χώρα προσφέρει τόσο παραδοσιακές όσο και σύγχρονες υπηρεσίες μέσα από τις νέες τεχνολογίες. Η χρήση «εμπορικών αντισταθμίσεων» και άλλων παρωχημένων αλλά δυνητικά πιο αποτελεσματικών στρατηγικών, συμπεριλαμβανομένης της υποτίμησης του εθνικού νομίσματος,

παρεμποδίζεται από το κοινό νόμισμα. Αυτή είναι και η αιτία για τη διακοπή των στρατηγικών αντιστάθμισης συναλλαγματικών ισοτιμιών.

Συνοπτικά, τα κοινά σημεία των οικονομικών διακυμάνσεων της Ελλάδας και δει των πτωχευτικών περιόδων της χώρας παρουσιάζονται τα εξής:

1. **Υπερβολικός Δανεισμός:** Σε πολλές από τις κρίσεις, όπως αυτές του 1893, του 1932, και της πρόσφατης κρίσης χρέους (2010-2018), η Ελλάδα αντιμετώπισε προβλήματα λόγω υπερβολικού εξωτερικού δανεισμού. Ο δανεισμός συχνά χρησιμοποιήθηκε για να καλύψει ελλείμματα του προϋπολογισμού και να χρηματοδοτήσει την κατανάλωση, αντί να επενδυθεί σε παραγωγικές δραστηριότητες. Η ιστορική εξέλιξη του φαινομένου αυτού αποκαλύπτει πώς οι κυβερνήσεις, σε διάφορες περιόδους, κατέφυγαν στον δανεισμό ως μέσο κάλυψης των δημοσιονομικών αναγκών, συχνά χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τις μακροπρόθεσμες συνέπειες.

2. **Δημοσιονομική Ανεπάρκεια:** Οι κρίσεις συνήθως συνοδεύονται από δημοσιονομικά προβλήματα, όπως υψηλά ελλείμματα και αυξανόμενο δημόσιο χρέος. Η αδυναμία των κυβερνήσεων να διαχειριστούν αποτελεσματικά τα δημόσια οικονομικά, σε συνδυασμό με περιορισμένη φορολογική βάση και διαρθρωτικές αδυναμίες, επιδεινώνει την κατάσταση.

3. **Εξωτερικοί Παράγοντες:** Οι διεθνείς οικονομικές συνθήκες παίζουν σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση των ελληνικών οικονομικών κρίσεων. Για παράδειγμα, η Μεγάλη Ύφεση του 1929 επηρέασε την ελληνική οικονομία, οδηγώντας σε την κρίση του 1932, ενώ η παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 είχε σοβαρές επιπτώσεις στη χώρα.

4. **Κοινωνικές και Πολιτικές Αναταράξεις:** Οι οικονομικές κρίσεις συχνά συνοδεύονται από κοινωνικές αναταραχές και πολιτική αστάθεια. Οι πολιτικές που υιοθετούνται για την αντιμετώπιση των κρίσεων, όπως η επιβολή λιτότητας, εντείνουν τις κοινωνικές αντιδράσεις, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται η ανάκαμψη.

3.3. Διαφορές μεταξύ των κρίσεων

Παρακάτω, ακολουθούν συνοπτικά οι διαφορές που καταγράφονται μεταξύ των κρίσεων της χώρας:

1. **Αίτια Κρίσεων:** Ενώ ο υπερβολικός δανεισμός και η κακή δημοσιονομική διαχείριση είναι κοινά αίτια, κάθε κρίση έχει τις δικές της ξεχωριστές αιτίες. Για παράδειγμα, η κρίση του 1893 συνδέεται με την κατάρρευση της σταφίδας, βασικού εξαγωγικού

προϊόντος της Ελλάδας, ενώ η κρίση του 2010 οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αναταράξεις και τα δομικά προβλήματα της Ευρωζώνης.

2. **Αντιμετώπιση και Έκβαση:** Οι τρόποι αντιμετώπισης των κρίσεων και τα αποτελέσματα που είχαν διέφεραν. Η κρίση του 1932, για παράδειγμα, αντιμετωπίστηκε με αποκοπή από τον χρυσό κανόνα και προστατευτισμό, ενώ η κρίση του 2010 αντιμετωπίστηκε με διεθνή προγράμματα διάσωσης και επιβολή αυστηρών μέτρων λιτότητας.

3. **Μακροπρόθεσμες Επιπτώσεις:** Οι μακροπρόθεσμες επιπτώσεις των κρίσεων διαφέρουν. Η πτώχευση του 1893 οδήγησε σε έναν μακροχρόνιο διεθνή οικονομικό έλεγχο, ενώ η κρίση του 2010 άφησε βαθιές πληγές στο κοινωνικό ιστό και επιδείνωσε τις ανισότητες.

Κεφάλαιο 4. Συμπεράσματα

Η μελέτη των οικονομικών προβλημάτων και φαινομένων στην ιστορική εξέλιξη μιας χώρας προσφέρει διδασκαλία και κατανόηση των τάσεων που μακροχρόνια διέπουν τη λειτουργία ενός οικονομικού συστήματος. Πρόκειται για την ιστορία που αποτελεί τη βάση του ελέγχου των οικονομικών θεωριών. Η οικονομική ιστορία λοιπόν είναι αναγκαία ώστε να ελεγχθούν οι επιπτώσεις των πολιτικών του παρελθόντος, να εξαχθούν σχετικά συμπεράσματα, να συγκριθούν τα γεγονότα, να αποφευχθούν πρακτικές του παρελθόντος που δεν είχαν αίσιο τέλος και να συλλογιστούμε μια νέα πορεία που θα περιλαμβάνει νέες πολιτικές βάσει της εμπειρίας που έχει η χώρα λάβει.

Σε περιόδους ύφεσης η αδύναμη οικονομία είναι περισσότερο ευάλωτη και βρίσκεται εντός ενός διεθνούς και εθνικού κλίματος με μικρές ή μεγαλύτερες δανειακές υποχρεώσεις αλλά με μειωμένη δυνατότητα εξεύρεσης χρηματοδότησης.

Ολοκληρώνοντας πρέπει να τονιστεί ότι η ακρίβεια των πληροφοριών από άποψη χρηματικών δεδομένων ύψους δηλαδή δανείων δεν είναι εύκολη να βρεθεί, αλλά έχουμε ήδη αναφερθεί στους πλέον σημαντικούς προϋπολογισμούς. Είναι σημαντικό και εμείς οι πολίτες αλλά και υπεύθυνοι χάραξης της πολιτικής να μαθαίνουμε από τα λάθη του παρελθόντος διότι φαίνεται να επαναλαμβάνεται η ιστορία με διαφορετικό τρόπο.

Αναζητώντας τα χαρακτηριστικά των πτωχεύσεων και των οικονομικών κρίσεων που συνέβησαν τους τελευταίους δύο αιώνες στη χώρα φαίνονται πολλές ομοιότητες αλλά και διαφορές.

Δύο ειδικοί στις διεθνείς κρίσεις, η Carmen Reinhart και ο Christoph Trebesch (2015), εξέτασαν την κρίση χρέους και την ανεξαρτησία της Ελλάδας από την προοπτική της εξάρτησής της από ξένη χρηματοδότηση σε μια μελέτη που έγινε τον Σεπτέμβριο του 2015. Οι δύο συγγραφείς, οι οποίοι είναι σχολαστικοί με ευνοϊκή στάση απέναντι στο βιομηχανικό πλαίσιο, τονίζουν πώς οι κρίσεις χρέους που έχει βιώσει επανειλημμένα η Ελλάδα είναι ως επί το πλείστον αποτέλεσμα εισροής ιδιωτικού κεφαλαίου που ακολουθείται από διακοπή ροής. Υποστηρίζουν ότι το πρόβλημα που επηρεάζει την Ελλάδα και άλλες περιφερειακές χώρες είναι μια έκτακτη ανάγκη εξωτερικού καθήκοντος και όχι μια ανοιχτή κρίση υποχρεώσεων.

Επισημαίνουν ότι η πιο ευημερούσα περίοδος για την ελληνική οικονομία ήταν το 1950 και το 2000, περίοδοι κατά τις οποίες οι εσωτερικοί πόροι της χώρας χρησιμοποιήθηκαν κυρίως για χρηματοδότηση και σπάνια χρειαζόταν εξωτερική βοήθεια. Ωστόσο, δείχνουν επίσης ότι

σε καθεμία από τις τέσσερις αξιοσημείωτες κρίσεις εξωτερικού χρέους της Ελλάδας, όταν το κεφάλαιο από εξωτερικούς ιδιώτες δανειστές (τράπεζες) σπάνιζε, τα νομοθετικά σώματα λίγων ευρωπαϊκών δυνάμεων αναγκάστηκαν να χορηγήσουν δάνεια στην Ελλάδα για να την προστατεύσουν. Προκειμένου να προωθήσουν τα δικά τους συμφέροντα και τα συμφέροντα λίγων ισχυρών ιδιωτικών συμφερόντων, ο συνασπισμός δυνάμεων στόχευσε στρατηγικές προς την Ελλάδα. Ο στόχος των τεχνικών ήταν πάντα η απελευθέρωση των οικονομικών (δημοσιονομικών) πόρων που απαιτούνταν για την αποπληρωμή του χρέους. Αυτό υποδηλώνει μείωση των ανοιχτών έργων και των κοινωνικών επενδύσεων. Έτσι, χρησιμοποιώντας ποικίλες στρατηγικές και τακτικές, η Ελλάδα και ο ελληνικός λαός εμποδίστηκαν να εδραιώσουν την κυριαρχία τους.

Έτσι έχει διατηρηθεί η Ελλάδα στην περιφέρεια και σε υποταγή ως έθνος. Τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης που χρονολογείται από τη δεκαετία του 1820 δίνει αποτελέσματα που είναι ουσιαστικά τα ίδια. Η Carmen Reinhart και ο Christoph Trebesch απορρίπτουν συμφωνίες που περιλαμβάνουν αναβολή αποπληρωμής χρέους και επιμένουν σε μια εξαιρετικά κρίσιμη μείωση της ελληνικής υποχρέωσης.

Στις αγορές χρήματος και κεφαλαίου, η δημοσιονομική προσαρμογή θεωρείται ως μια ουσιαστική διαδικασία ενίσχυσης για την αξιοπιστία της ανάκαμψης και, κατά συνέπεια, τη βιωσιμότητα της εθνικής οικονομικής πολιτικής. Θεωρείται επίσης ως κρίσιμος παράγοντας για τη διατήρηση του κόστους δανεισμού από τον έξω κόσμο σε χαμηλά επίπεδα και η οικονομία μπορεί να ανανεώσει τις δεσμεύσεις για το χρέος και την ανάπτυξή της μέσω των αγορών ομολόγων. Πέρα από την ιδεολογική τους χρήση, οι έννοιες της δημοσιονομικής εξυγίανσης και της αξιοπιστίας δεν έχουν ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο της μη συμβατικής οικονομικής σκέψης. Ως εκ τούτου, η δημοσιονομική λιτότητα είναι πιθανό να προκαλέσει αστάθεια του χρηματοπιστωτικού συστήματος, να αναβάλει τη δημοσιονομική εξυγίανση ή ακόμη και να οδηγήσει σε μεγαλύτερα ποσοστά ελλείμματος και χρέους προς το ΑΕΠ, βλάπτοντας σημαντικά τη φερεγγυότητα και την αξιοπιστία της κυβέρνησης. Αυτό είναι κάτι που η ορθόδοξη οικονομική σκέψη πιθανά να αγνοεί.

Μια σταθερή πολιτική δομή που μπορεί να χειριστεί τόσο οικονομικές όσο και μη οικονομικές κρίσεις είναι απαραίτητη για μια εύρωστη οικονομία που ωφελεί το άτομο και το ωθεί προς την πρόοδο. Ως εκ τούτου, το κράτος πρέπει να αποβάλει την πελατειακή-κομματική νοοτροπία του, η οποία ελαχιστοποιεί τις συναλλαγές, την ευνοιοκρατία και τον νεποτισμό ως αποφασιστικά στοιχεία στις πολιτικές κάθε κυβέρνησης. Απαιτείται πανεθνική,

πολυκομματική στρατηγική δράσης και ετοιμότητα. Το κίνητρο των νέων πολιτικών δυνάμεων πρέπει να είναι μια εθνική συναίνεση.

Οι πολιτικές ευαισθησίες των ανθρώπων πρέπει να βελτιωθούν προκειμένου να επιλέξουν ικανούς ηγέτες που έχουν επαρκή γνώση των θεμάτων που επιβλέπουν. Το νέο πολιτικό ήθος πρέπει να επιβληθεί από τον κυρίαρχο λαό με τις αποφάσεις του. Δεν μπορεί να υπάρξει περιθώριο για διαφθορά, διαπλοκή, ατιμωρησία ή, τελικά, πειράγματα από πονηρούς δημαγωγούς.

Τέλος, με την ενίσχυση και σταθεροποίηση των οικονομικών της Ελλάδας και την οικοδόμηση μιας ανταγωνιστικής οικονομίας που θα βασίζεται πρωτίστως σε επενδύσεις και εξαγωγές, είναι απαραίτητη η στήριξη και ενίσχυση της ρευστότητας της οικονομίας. μια οικονομία όπου δημιουργούνται πόροι μέσω της αναπτυξιακής δυναμικής, όπου η ανεργία μειώνεται και ενισχύεται η επιχειρηματικότητα.

Η ανάλυση των περιοδικών κρίσεων της ελληνικής οικονομίας δείχνει ότι, ενώ κάθε κρίση έχει μοναδικά χαρακτηριστικά, υπάρχουν διαχρονικά επαναλαμβανόμενα μοτίβα που συνδέονται με δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας. Η κατανόηση αυτών των μοτίβων είναι κρίσιμη για την πρόληψη μελλοντικών κρίσεων και την ενίσχυση της ανθεκτικότητας της οικονομίας. Οι επαναλαμβανόμενες κρίσεις υπογραμμίζουν την ανάγκη για μακροπρόθεσμες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, που θα στοχεύουν στη βελτίωση της παραγωγικότητας, της δημοσιονομικής διαχείρισης και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Βιβλιογραφία

Ξενόγλωσση

- Alogoskoufis, G., (2012), *Greece's Sovereign Debt Crisis: Retrospect and Prospect*, GreeSE Paper No.54 Hellenic Observatory Papers on Greece and Southeast Europe, London School of Economics and Political Science.
- Asteriou, D. & Siriopoulos C., (2000) The role of political instability in stock market development and economic growth: The case of Greece. *Economic Notes*, 29, 355-374.
- Baltas, N. (2013), The Greek financial crisis and the outlook of the Greek economy. *Journal of Economic Asymmetries*, 10(1), 34-37.
- Breuer, J. B. (2004). *An Exegesis on Currency and Banking Crises*. *Journal of Economic Surveys*, 18(3), 293–320. doi:10.1111/j.0950-0804.2004.00223.x
- Claessens, S. & Kose, M. A. (2013). Financial Crises Explanations, Types, and Implications IMF Working Paper No. 13/28. Διαθέσιμο online στο <https://ssrn.com/abstract=2222492> [15/2/2024]
- Daly, H. and Smida, M. (2016). *Monetary and Fiscal Policy Interaction in the Greece: A Cointegration Approach*. *International Review of Business Research Papers*, 12(1), pp.1-16
- Georgikopoulos, N. & Leon, Costas. (2009). *Stochastic Shocks of the European and the Greek Economic Fluctuations*. CENTRE FOR PLANNING AND ECONOMIC RESEARCH.
- Gordon, R. J. (2004). *Business Cycles and Economic Growth*. The University of Chicago Press.
- Gourinchas, P. O. (2016). *The analytics of the Greek crisis*. Working Paper 22370. National Bureau of Economic Research.
- Hobsbawm, E. (2000). *The Age of Extremes: The Short Twentieth Century, 1914-1991*. London: Abacus.
- Frankel, J., & Rose, A. (1996). *Currency Crashes in Emerging Markets: Empirical Indicators*. doi:10.3386/w5437
- Konstantakis, K., Michaelides, P. G. & Tsionas, Eft. (2015). *The Determinants of Economic Fluctuations in Greece: An Empirical Investigation (1995-2014)*
- Lerner, A. P. (1947). *Measuring Business Cycles*. By Arthur F. Burns and Wesley C. Mitchell. *The Journal of Economic History*, 7(02), 222–226. doi:10.1017/s0022050700054322

- Lorette, K. (2015). The Impact of Global Credit Crisis on Business. Chron. Διαθέσιμο online στο: <http://smallbusiness.chron.com/impact-global-credit-crisis-business3704.html> [25/3/2024]
- Maris, G. (2022). Introduction: Eurozone and the Greek economic crisis in 2020: current challenges and prospects, *European Politics and Society*, 23(4), 443-446, DOI: [10.1080/23745118.2021.1895551](https://doi.org/10.1080/23745118.2021.1895551)
- Mavridis, S. (2018). *Greece's Economic and Social Transformation 2008-2017*. Department of Social Administration and Political Science, Democritus University of Thrace, 69100 Komotini.
- Matsas, S.M. (2012). Greece and the World Capitalist Crisis. *Critique*, 38(3), 489-502, DOI: [10.1080/03017605.2010.492691](https://doi.org/10.1080/03017605.2010.492691)
- Pigou, A. C. (1936). Mr. J. M. Keynes' *General Theory of Employment, Interest and Money*. *Economica*, 3(10), 115. doi:10.2307/2549064
- Rau, N. (1975). *Οικονομικοί κύκλοι: Θεωρία και εμπειρικές ενδείξεις*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Reinhart, C.M., & C. Trebesch. (2015). The Pitfalls of External Dependence: Greece, 1829–2015. *Brookings Papers on Economic Activity*, (2), 307–328.

Ελληνική

- Aglietta, M., (2009). *Η Οικονομική Κρίση* (μετάφραση Α.Δ. Παπαγιαννίδης). Αθήνα: Εκδόσεις Πόλις.
- Askenazy, P & Cohen, D. (2010). *Οικονομική κρίση: αίτια και προοπτικές*. Αθήνα: Πόλις.
- Ο' Connor, J. (1977). *Η οικονομική κρίση του κράτους*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Rau, N. (1975). *Οικονομικοί κύκλοι: θεωρία και εμπειρικές ενδείξεις*. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Toussaint, E. (2017). *Το δημόσιο χρέος: η ιστορία του και η σημασία του στη σημερινή κρίση*. Αθήνα: Εκδόσεις RedMarks.
- Αλογοσκούφης, Γ. (2021). *Ιστορικοί κύκλοι της ελληνικής οικονομίας. Από το 1821 μέχρι σήμερα*. Αθήνα: Gutenberg
- Αλογοσκούφης, Γ. (1997). *Η κρίση της οικονομικής πολιτικής*. Αθήνα: Επιστημονική Βιβλιοθήκη. Κριτική.
- Ανδρεάδης Α. (1904). *Ιστορία των εθνικών δανείων*. Αθήνα: Εστία.
- Βλάδος, Χ. (2018). *Παγιδευμένοι στην κρίση: παθογένειες, ανασχές και διέξοδοι*. Αθήνα: Κριτική.
- Δερτύλης, Γ. (2000). *Εισαγωγή στη Μακροοικονομική Θεωρία*. Εκδόσεις Παπαζήση.

- Δερτιλής, Γ. (2018). *Ιστορία της νεότερης και σύγχρονης Ελλάδας 1750-2015*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Δημέλη, Σ. (1997). *Οικονομικές διακυμάνσεις και ανάπτυξη στην Ελλάδα και την Ευρώπη*. Αθήνα : ΙΜΟΠ - Εκδόσεις Α. Σταμούλης
- Δραγασάκης, Γ. (2009). *Για την κρίση*. Αθήνα: Ινστιτούτο Νίκος Πουλαντζάς.
- Επιστημονική Εταιρία Πολιτικής Οικονομίας (2011). *Οικονομική κρίση και Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ζουμπουλάκης, Μ., (2014), *Τι Έμαθε η Ελλάδα από την Κρίση και πώς Πρέπει να Προχωρήσει*, *Foreign Affairs The Hellenic Edition*, <https://www.foreignaffairs.gr/articles/69870/mixail-zoympoylakis/ti-emathe-i-ellada-apo-tin-krisi?page=5>
- Ζουμπουλάκης, Μ. και Κόλλιας, Χ. (2021). *Εθνική άμυνα και εθνικά χρέη : 200 χρόνια ελληνικής οικονομίας*. Αθηνά: Gutenberg.
- Θεωδώρου, Θ. (2010). *Οικονομική κρίση. Η οικονομία σε κρίση*. Λεμεσός. Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου.
- IOBE, (2009). *Η Οικονομική Κρίση: Επιπτώσεις και Αντιδράσεις στον επιχειρηματικό κόσμο*, Έρευνα 2009 της IOBE σε συνεργασία με την McKinsey & Company, Διαθέσιμο στο: www.iobe.gr/media/Hmerides/par14july.ppt.
- Καζάκος, Π. (2000). *Η Επιστροφή της Οικονομικής Κρίσης: Η Διεθνής Οικονομία και η Ελλάδα στην Εποχή της Παγκοσμιοποίησης*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Καλαφάτης, Θ. (2000). «Τα αίτια και τα αποτελέσματα της χρεοκοπίας του ελληνικού κράτους το 1893», στο Κ. Αρώνη-Τσίγλη & Λ. Τρίχα (Επιμ.), *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του*, Αθήνα: Παπαζήσης, σσ. 293-306.
- Κορρές Γεώργιος Μ. – Χίονης Διονύσιος Π. (2003) *Οικονομική πολιτική ανάλυση βασικών μακροοικονομικών μεγεθών*. Αθήνα: Εκδόσεις Αθ. Σταμούλης.
- Κοτσίρης, Λ. Ε. (1981). *Πτώχευση: Θεσμός και πραγματικότητα*. Θεσσαλονίκη.
- Κυριάκου, Ε. (2013). *Οικονομική κρίση και μεταναστευτικά ρεύματα: Η περίπτωση της Ελλάδας*. Πτυχιακή εργασία. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Διαθέσιμο online στο <https://estia.hua.gr/file/lib/default/data/2089/theFile> [5/4/2024]
- Μαραγκουδάκης, Μ. Ε. (2021). *Η ελληνική κρίση και οι πολιτισμικές καταβολές της: μια σπουδή στη θεωρία των πολλαπλών νεοτερικοτήτων*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
- Μαρτίνος, Ν. (1999). *Εισαγωγή στη θεωρία των οικονομικών διακυμάνσεων*. Αθήνα: Στοχαστής.

- Μόδης, Θ. (2000). *Δαμάζοντας την αβεβαιότητα: προσαρμογή της διοικητικής σκέψης σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον*. Αθήνα: Παπασωτηρίου.
- Μπουρνόβα, Ε. και Προγουλάκης, Γ. (1999). Ο αγροτικός κόσμος 1830-1940, στο Β. Κρεμμυδάς (Επιμ.), *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία*. Αθήνα: Δαρδανός.
- Ντόγκας, Δ. (1992). *Προσδιορισμός και πρόβλεψη των οικονομικών διακυμάνσεων στην Ελλάδα*. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Παπαγιάννης, Ι. Ν. (2014). *Οι θεωρίες μακρών κυμάτων και η σύνδεση τους με τις οικονομικές κρίσεις*. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Οικονομικών Επιστημών.
- Ρωμαίος, Γ. (2012). *Η Ελλάδα των Δανείων και των Χρεωκοπιών*. Αθήνα: Πατάκη.
- Σβορώνος, Ν. (1995). *Ανάλεκτα νεοελληνικής ιστορίας και ιστοριογραφίας*. Αθήνα: Θεμέλιο
- Σιάχος, Δ. (2010). *Το δημοσιονομικό πρόβλημα της Ελλάδας, φύση, αίτια, διαστάσεις, ευθύνες, επιπτώσεις, προοπτικές εξόδου*. Επιστημονική Επετηρίδα Εφαρμοσμένης Έρευνας Τ.Ε.Ι Πειραιά - Έκδοση Διοίκηση και Οικονομία. 14(2), 75-99.
- Σουλιώτου, Ε. (2006). *Η οικονομική πολιτική του Χαρίλαου Τρικούπη*. Εκδόσεις Ιστορική Βιβλιοθήκη.
- Σπυρόπουλος, Γ. (2002). *Διεθνής Οικονομική: Θεωρία και Πολιτική*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Σταματίου, Ε. & Ψαλτάκη, Μ. (2013). *Οικονομική κρίση, Κοινωνία και Περιβάλλον στην Ελλάδα* [ebook]. AKAKIA Publication
- Συρμαλόγλου, Α. (2019). *1843: Η Πρώτη Πτώχευση του Νεοελληνικού Κράτους*. Σειρά Εθνικές Κρίσεις, Η Καθημερινή.
- Τσακαλογιάννης, Π. (2008). *Σύγχρονη ευρωπαϊκή ιστορία: από τη Βασίλη στον 21^ο αιώνα*. Αθήνα: Εστία (3^η έκδ.)
- Τσιακίρης, Λ. (1991). *Η θεωρία των κρίσεων και η ελληνική εμπειρία*. Αθήνα: Αγροτική Τράπεζα της Ελλάδος.
- Τσιμπουκίδης, Κ. (2010). *Αναλύοντας τις Οικονομικές Κρίσεις*. Εκδόσεις Νέα Θέαση
- Τσουλφίδης, Λ. (2009) *Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, β' έκδοση.
- Τσουλφίδης, Λ. (2022). *Οικονομική ιστορία της Ελλάδας*. Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, ε' έκδοση.
- Φραγκιάδης, Α. (2019). *1932: Η Χρεοκοπία και το Τέλος του Βενιζελισμού, σειρά Εθνικές Κρίσεις, Η Καθημερινή*.

- Χαρδούβελης, Γ.Α., (2009), «*Η χρηματοοικονομική κρίση και το μέλλον της παγκόσμιας οικονομίας*» Eurobank EFG Economic Research Η κρίση του 2007 2009 : τα αίτια, η αντιμετώπιση και οι προοπτικές, vol. 4.
- Χριστοφόρου, Β (2011). *Η χρηματοπιστωτική κρίση και η εποπτεία των χρηματαγορών*. Διατριβή, Μ. Sc. Πάτρα: Πανεπιστήμιο Πατρών.
- Χατζιωσήφ Χρήστος, *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18ος - 20ος αιώνας)*. Τυπωθήτω Γιώργος Δαρδάνος, Αθήνα 2000
- Ψαλιδόπουλος, Μ. (2019). *Τα Δάνεια της Ελλάδας. 200 Χρόνια Ανάπτυξης και Κρίσεων*, Αθήνα: Παπαδόπουλος.